GIRIS

Camiu's-Sahih'in Tam Tercemesini Gerekli Kilan Sebepler

1- Kitâb ve Nesriyat Bollugu Içinde En Hayirli Hidâyet Olmasi
2- Islâm Son Dîn, Muhammed Son Peygamberdir
3- Kur'ân Delîllere Tutunmayi Emreder
4- Kur'ân Peygamber'e Uymayi Emreder
5- Peygamber, Hadîslerinin Bellenip Teblig Edilmesini Emreder
6- Dünyâda Kur'ân'dan Sonra En Sahîh Kitâb
7- el-Câmi'u's-Sahîh'i Terceme Karari
8- Tercemede Ta'kîb Edilen Asillar
9- Tercemede ki Diger Bâzi Hususlar
Dua

Imam Buhari'nin Hal Tercemesi

1- Nesebi ve Nisbeti
2- Dogumu ve Yetismesi
3- Ilim Aramasi ve Seyahatleri
4- Üstâdlari ve Dereceleri
5- Seyhlerinin Tabakalari ve Mertebeleri
6- Talebeler i ve Kendisind en Hadîs Alanlar
7- Ezberleme Gücü ve Hafiza Kuvveti
8- Ilim ve Ibâdetteki Gayret ve Çaliskanligi
9- Sîreti, Zühdü, Faziletle ri ve Cömertligi
10- Atis ve Harb Âletleri Kullanmayi Bilmesi
11- Siirleri ve Nadide Sözleri
12- Üstâdlari ve Akranlarinin Buhârî Hakkindaki Övgü ve Beyânlari
13- Imâm Müslim'in Imâm Buhârî'yi Takdîr Edip Büyütmesi
14- Nisâbûr'da Üstadi ez-Zuhlî Tarafindan Ma'rûz Kaldigi Fitne
15- Buhara Emîri Hâlid Ibn Ahmed ez-Zuhlî Tarafindan Ugradigi Fitne
16- Buhârî'nin Ölümü
17- Te'lîf Ettigi Eserler

Buhari'nin el-Camiu's-Sahih'i Üzerine Bir Arastirma

1- el-Câmi'u's-Sahîh'in Te'lîf Sebebi
2- el-Câmi'u's-Sahîh'in Konusu ve Maksadi
3- el-Câmi'u's-Sahîh'in Rivayet Yollari
4- el-Câmi's-Sahîh'in Fazîletlerin
5- Buhâri'nin Hadîsleri Çesitli Bâblarda Tekrar Etmesinin Sebebleri
6- el-Câmi'u's-Sahîh'te Sened ve Metinle Birden Fazla Yerde Tekrarlanmis Hadîsler
7- Buhârî Hadîslerinin Sayisi
8- Buhâri'nin Sartlari
9- Buhârî'nin Hadîsleri Parçalamasindaki yâhudi Yalnizca Metni Zikretmesindeki Sebeb
10- Buhâri'nin Hadîsi Bölümlere Ayirmasi, Kisaltmasi ve Tekrar Etmesinin Sebebim
11- Buhârf nin Hadîsleri Muallak Getirmesinin Sebebleri
12- Hafiz Dârakutnî ve Digerlerinin Tenkîd Ettikleri Buhârî Hadîsleri
13- Haklarinda Söz Edilen yâhud Ta'n Edilen Râ vîler ve Cerh Sebebleri
14- el-Câmi'u's-Sahîh'in Bâb Isimleri ve Muhtevalarinin Özellikleri
15- el-Câmi'u's-Sahîh Üzerine Meydana Getirilen Eserler
a) Buhârî'nin Hâl Tercemesi Kitâblari
b) el-Câmi'u's-Sahîh'e Serh Yazanlar
c) el-Câmi'u's-Sahîh'i Özetleyenler
ç) Bâb Basliklari Hakkinda Eser Yazanlar
d) Okunmasiyle ilgili Hususlar
e) Seyhleri ve Me'hazlari Hakkinda Eser Yazanlar
f) Buhârî ile Müslim'in Ricali Hakkinda Eser Yazanlar
g) Sahîhayn'in Müskil

g) Sahîhayn'in Sartlarina Göre Müsterek Hadîslerini ve Eklerini Biraraya Toplayanlar
h) el-Câmius-Sahîh'in Baskilari
i) Buhâri'nin Hayâti ve Eserlerinden

Camiu's-Sahih'in Tam Tercemesini Gerekli Kilan Sebepler

I- Kitâb ve Nesriyat Bollugu Içinde En Hayirli Hidâyet Olmasi

Zamanimizda göze, kulaga, akla, hislere... hitâb eden yazili, sesli, renkli nevi'lerden sayisi pek çok teblîg, hitabe, reklâm, propaganda, dergi, kitâb ve diger nesriyat kalabaligi vardir. Günlük hayâtimizda ister istemez duygu organlarimiza ve zihnimize çarpan bu muazzam nesriyât yigini içinden en iyisini, en güzelini seçip dinlemek ve ona tâbi' olmak ancak akilli kisilerin kâridir. Iste bu seçimi iyi yapip, akillarini fitrat kaanûnlarina ve ilâhî ta'lîmlere göre kullanip çalistirabilenler, gerçekten akilli kimselerdir. Kur'ân-i Kerîm böylelerini hâlis akilli sayip övmektedir:

"Kullarimi müjdele! Onlar ki sözü dinlerler, sonra da onun en güzeline tâbi' olurlar.[1] Iste onlar Allah 'in kendilerine hidâyet verdigi kimselerdir, iste onlar, o temiz akillilardir " (ez-Zumer:17-18).

Böyle kullar elbette övülmeye lâyik olan hakîkaten uyanik bahtiyarlardir. Çünkü "Sözlerin hayirlisi Allah'in kitabi, hidâyetin hayirlisi da Muhammed'in hidâyetidir"[2].

O halde dünyâ ve âhiretle ilgili her iste önce baskalarininki degil, Allah ve Rasûlü'nün sözleri oldugu gibi görülmeli, herkesten ve her-seyden evvel onlar isitilip, dinlenilmelidir.

"Allah hakki söyler ve ancak O dogru yolu gösterir" (el-Ahzâb: 33/4)

Iste bundan dolayi bütün müslüman okuyucularin, Peygamberlerinin dosdogru hayât yoluna girmeleri, O'nun yüksek sünnetini sünnet edinmeleri ve Islâm Ümmeti'nin ilk parlak sîretine dönüsmesi için bu kitabi emek çekip hakîkaten elde etmeleri, bunu gerçekten çok okuyup iyice anlamaya çalismalari lâzim gelir.

Okuyucular bu hadîslerde, insanlara her zaman ve her mekânda fayda verecek olan medenî tesri' nevi'lerinin en yüksegini bulacaklardir. Peygamber'in sîretinde ahlâk ve âdâb hususlarinda onun kâmil bir misâl oldugunu, insanlarin islerinden hiçbir seyi terk etmeyip, muhakkak onlarin dînleri ve dünyâlari hususunda kendilerine menfaat verecek seylere delâlet eylemis oldugunu ve onun hakîkaten Azîz ve Celîl olan Rabbinin kendi kitabinda vasiflandirdigi gibi oldugunu göreceklerdir.

"And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmistir ki, sizin sikintiya ugramaniz O'na çok agir ve güç gelir. Üstünüze düskündür. Mü'minlere çok re'fetli, çok merhametlidir" (et-Tevbe: 9/128).

Yüce Allah'tan bizleri "sözü" isitip de "en güzeline" tâbi' olanlardan kilmasini[3], dünyâ hayâtinda da, âhirette de bizleri "sabit kavl"de sebat ihsan eylemesini[4] niyaz eyleriz.

"Selâm ve selâmet, dogruya tâbi' olanlaradir" (Tâhâ: 20/47).[5]

---

[1] Bu "kavi" kelimesin deki "el" târîf harfi, bâzilarina göre cins içindir. Bu takdirde, "Kur'ân, hadîs ve diger bütün beserî yayinlari, nesriyati dinlerler ve bunlar içinden hakk ile bâtili temyiz edip, derece derece en efdal olanlarini tercih ederler, yâni güzel olanina tâbi' olurlar" demek olur. Bu en güzel söz de sübhesiz Kur'ân ve hadîslerdir.

[2] Buhârî, Edeb, Fi'1-Hedyi's-Sâlih, rak:122; Müslim, Cumua, Tahfîfu's-Salât ve'1-Hutbe, rak.43(867).

[3] ez-Zumer: 39/17-18.

[4] Ibrâhîm: 14/27.

[5] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 23-24.

2- Islâm Son Dîn, Muhammed Son Peygamberdir

Peygamber, bütün insanliga gerçek insanligi ve gerçek medeniyeti ögretecek, sahsinda uygulayip yasayacak, bütün insaniyet i dünyâda ve ukbâda mutlu kilacak, mükemmel ve mükemmil son dînle gönderilmis son peygamber dir:

"De ki: Ey insanlar, sübhesiz ben göklerin ve yerin mülküne mâlik olan, kendisind en baska hiçbir tanri bulunmaya n, hem dirilten, hem öldüren Allah'in size, hepinize gönderdigi elçiyim. O hâlde Allah'a ve O'nun ümmî nebî olan Rasûlü'ne -ki kendisi de o Allah'a ve O'nun sözlerine îmân etmekte olandir- îmân edin, O'na tâbi' olun. Tâ ki, dogru yolu bulmus olasiniz" (el-A'râf: 7/158).

"Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik" (el-Enbiyâ: 21/107).

"Biz seni müjdeci, haberci olarak bütün insanlarin peygamber i olmaktan baska (bir sifatla) göndermedik. Fakat insanlarin çogu bunu bilmezler" (Sebe: 34/28).

"Muhammed, adamlarinizdan hiçbirinin babasi degildir. Fakat Allah'in Rasûlü ve peygamber lerin sonuncusu dur. Allah her seyi hakkiyle bilendir" (el-Ahzâb: 33/40).

"O Allah ki, Rasûlünü hidâyet kaanûnu ve hakk dîni ile, sirf o dîni bütün dînlerin üzerine çikarmak için gönderendir" (et-Tevbe: 9/33: el-Feth: 48/28; es-Saff: 61/9).

"Hiç sübhesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin" (el-Kalem: 68/4). [1]

---

[1] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 24-25.

3- Kur'ân Delîllere Tutunmayi Emreder

Kur'ân-i Kerîm mü'minlere ve bütün insanlara, dâima delillere dayanmalarini; delilsiz, ilimsiz asla bir hüküm ve harekette bulunmamalarini emretmektedir:

"De ki: Sizin ortaklarinizin içinden hakki (dogru yolu) gösterecek bir kimse var midir? De: Hakki gösterecek ve ona iletecek Allah 'tir. O hâlde, hakka hidâyet edecek Allah mi kendisine uyulmaga daha lâyiktir, yoksa (hayât ve) hidâyet verilmedikçe kendi kendine dogru yolu bulamayan mi? Ne oluyor size? Nasil hükmediyorsunuz? Onlarin çogu (kupkuru bir) zanndan baskasina tâbi' olmaz. Hakikatte zann ise haktan hiçbirseyin yerini tutmaz. Sübhesiz ki Allah, onlar ne islerse kemâliyle bilendir " (Yûnus: 10/34-35).

"Tâ ki helak olan apaçik bir delilden sonra helâk olsun, diri kalan da apaçik bir delilden sonra hayâtta kalsin. Sübhesiz ki, Allah hakkiyle isitici, kemâliyle bilicidir " (el-Enfâl:42).

"Senin için hakkinda bir bilgi hâsil olmayan seyin ardina düsme. Çünkü kulak, göz, kalb; bunlarin herbiri bundan sorumludur" (el-Isrâ: 17/36).

"Rabb'indan apaçik bir burhan üzerinde bulunan kimse, o kötü ameli kendisine süslü gösterilmis, hevâlarina uymus kimseler gibi midir?" (Muhammed: 47/14).

Insanligin dünyâ ve âhiret hayâti için lüzumlu en kesin deliller ve ebedî burhanlar, ancak Allah'in kelâmi olan Kur'ân-i Kerîm'de ve Rasûlü'nün hadîslerinde mevcûddur. Dînin hâlisini, hiç eskimez ve ölmezini Kur'ân ile hadîs takrir ve tesbît etmistir. Kur'ân-i Kerîm hiç sübhesiz okunmus ve ebediyyen okunacak vahydir; "Vahyu Metluvv"dur. Hadîs de onun tefsiri, beyâni ve tatbîkati olan "Vahyu Gayri Metluvv"dur. [1]

---

[1] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 25-26.

4- Kur'ân Peygamber'e Uymayi Emreder

Yüce Allah Kur'ân-i Kerîm'in birçok yerinde Rasûl'ü Muhammed'e itâat etmeyi ve sünnetine uymayi emretmistir:

"De ki: Eger Allah 'i seviyorsaniz bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve suçlarinizi örtsün. Çünkü Allah çok magfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âli Imrân: 3/31-32).

"Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek seylere[1] da'vet ettigi zaman Allah'a ve Rasülü'ne icabet edin. Bilin ki sübhesiz Allah kisi ile kalbi arasina girer ve siz hakikaten yalniz O'na dönüp toplanacaksinizdir " (el-Enfâl: 8/24).

"De ki; Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin. Yine yüz çevirip dönerseniz O'niin uhdesine düsen ancak O'na yükletilen(teblîg vazîfesi)dir. Sizin üstünüze düsen (vazife) de size yükletilen (itâat)dir. Eger O 'na itaat ederseniz dogru yolu bulursunuz. Rasûl'e âid olan (vazîfe) apaçik tebligden baskasi degildir" (en-Nur: 24/54).

"And olsun ki mü 'minler daha evvel apaçik ve kat'î bir sapiklik içinde bulunuyor larken Allah içlerinden ve kendileri nden (cinslerin den) onlara –ayetlerin i okur, onlari tertemiz yapar onlara kitâb ve hikmeti ögretir bir Rasûl göndermis oldugu için bir lûtufta bulunmustur" (Âli Imrân: 3/164).

"Ey imân edenler, Allah 'a itaat edin, Rasûl'e ve sizden olan emir sahihlerine de itaat edin. Eger bir sey hakkinda çekisirseniz onu Allah 'a ve Rasûl'e döndürün, eger Allah'a ve âhiret gününe inaniyorsaniz. Bu hem hayirli, hem netice i'tibâriyle daha güzeldir" (en-Nisâ: 4/59).

"Rabb'in hakki için, onlar aralarinda çekisdikleri seylerde seni hakem yapip sonra da verdigin hükümden nefisleri hiçbir darlik duymadan tam bir teslimiye tle boyun egmedikçe îmân etmis olmazlar." (en-Nisâ: 4/65).

"Kim Allah 'a ve Rasûl'e itaat ederse iste onlar, Allah'in kendileri ne ni'metler verdigi peygamber lerle, siddîklarla, sehîdlerle, iyi kimselerl e beraberdi rler. Onlar ne iyi arkadastirlar " (en-Nisâ: 4/69).

"Kim Rasûl'e itaat ederse muhakkak Allah 'a itaat etmis olur, kim de yüz çevirirse... zâten seni onlarin üzerine bekçi göndermedik ya" (en-Nisâ: 4/80).

"Insanlara, kendileri ne ne indirildigini açikça anlatasin diye sana da Kur'ân'i indirdik. Tâ ki onlar da iyice fikirleri ni kullansinlar" (en-Nahl: 16/44).

"Bu kitabi sana ancak hakkinda ihtilâf ettikleri seyleri açikça anlatman için ve îmân edecek herhangi bir kavme bir hidâyet ve rahmet olarak gönderdik" (en-Nahl: 16/64)[2]

"Artik, onun emrinden uzaklasip gidenler kendileri ni (dünyâda) bir fitne çarpmasindan yâhud (âhirette) onlara pek acikli bir azab çatmasindan çekinsinler" (en-Nûr: 24/63).

''And olsun muhakkak ki Allah'in Rasûlü'nde sizin için Allah'i ve âhiret gününü umar olanlar ve Allah'i çok ananlar için pek güzel bir örnek vardir" (el-Ahzâb: 33/21).

"Allah ve Rasûlü bir ise hükmettigi zaman gerek mü'min olan erkek, gerek mü'min olan bir kadin için kendi islerinde buna aykiri hareket etme muhayyerl igi yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse muhakkak ki o apaçik bir sapiklikla yolunu sapitmistir" (el-Ahzâb: 33/36).

"Allah elçisi size ne verdiyse onu alin, size ne yasak ettiyse ondan da sakinin, Allah'tan korkun; çünkü Allah'in azabi çetindir" (el-Hasr: 59/7).

"O Peygamber, mü 'minlere öz nefisleri nden daha yakindir, zevceleri de mü'minlerini n analaridir..." (el-Ahzâb: 33/6).

"Size (gelirler) gönlünüzü hos etmek için Allah'a andederle r. Eger bunlar mü'minler iseler Allah'i ve Rasûl'ünü râzî etmeleri daha dogrudur..." (et-Tevbe: 9/62). [3]

---

[1] Dînî bilgilere, zîrâ o kalbin hayâtidir, cehl ise ölümüdür. Yâhud: Size nâim-i dâimde ebedî hayât verecek akidelere, amellere (Beydâvî).

[2] Çünkü Peygamber'in sözleri ve fiilleri âyeti tefsîr ederek onun mücmelini tafsîl, mutlakini takyîd, umumî lâfizlarini tahsîs, Kur'ân'in belirtmedigi ölçüleri, hadleri ve cüz'iyyâti da ta'yîn eder. Kur'ân'in açikça bir hüküm getirmedigi yerlerde sünnet müstakil olarak kaanûn koyma selâhiyetini hâizdir. Kur'ân'in, tafsîl ve îzahini kendine biraktigi hususlari da tefsîr eder. (Hadîs Ilimleri ve Hadîs Istilâhlari, s.253).

[3] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 26-29.

5- Peygamber, Hadîslerinin Bellenip Teblig Edilmesini Emreder

Rasûlullah (S) hadîslerin ve sünnetin mü'minler tarafindan bellenip müstakbel nesillere teblig edilmesini birçok vesîelerle emr ve tavsiye etmisdir:

Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle dedi: Peygamber (S) söyle buyurdu:

"Ancak su iki kisi hakkinda gibta edilir: Birisi Allah kendisine mâl verir de o, bu mâlin hakk yolunda sarfedilmesine kaabiliyetli kilinir. ikincisi de, Allah kendisine hikmet (Kur'ân ve sünnet ilmi) verir, o da onunla hükmeder ve onu herkese ögretir"[1]

Enes ibn Mâlik (R) söyle demistir: Peygamber (S) söyle buyurdu:

"Hiç biriniz ben kendisine babasindan, evlâdindan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadikça tam îmân etmis olmaz "[2]

Ebû Hureyre (R) söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu:

"Nefsim yedinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden hiçbiriniz ben kendisine babasindan da, evlâdindan da daha sevgili olmadikça (tam) îmân etmis olmaz"[3]

Abdullah ibn Mes'ûd (R) söyle demistir:

“Sübhesiz sözlerin en güzeli Allah'in Kitabi, yollarin en güzeli de Muhammed'in yoludur.”[4]

Câbir ibn Abdillah (R) söyle dedi: Rasûlullah hutbe yaptigi zaman gözleri kizarir, sesi yükselir ve hiddeti artardi.. Ve: "Bundan sonra (biliniz ki) sözün hayirlisi Allah'in Kitabi, hidâyetin hayirlisi da Muhammed'in hidâyetidir. Ve islerin en kötüsü (dînde) sonradan çikarilan seylerdir. (Dînde sonradan çikarilan) her bid'ât bir sapikliktir" buyururdu [5].

Câbir ibn Abdillah (Rasûlullah'in uzun veda hacci hutbelerini nakl ederek) söyle dedi: Sonra Arafat vadisinin ortasina geldi ve orada insanlara hitâb ederek sunlari söyledi: "... Ben sizlere sikica sarildiginiz takdirde asla sapitmayacaginiz seyler birakiyorum: Allah 'in Kitabi (ve Rasûlü'nün sünneti)”[6]

Mekke fethinin ertesi günü îrâd ettigi ve Ebû Sâh'in istegi üzerine onun için de yazilmasini emr eyledigi uzun hutbesinde[7]; keza Veda Hacci'nda (Arafât'da ve) Minâ'da yaptigi meshur hutbelerinde, konusmalarinin sonunda:

"Burada hâzir bulunanlar bu sözlerimi gaaib olanlara (yâni burada bulunmayanlara ve

müstakbel nesillere) teblig etsin. Zîrâ olabilir ki hâzir olan kimse, bunu daha iyi anlar bir kimseye teblig etmis bulunur" buyurdu.[8]

Ebû Bekre'nin rivayet ettigi Minâ hutbesini de su sözlerle bitirmis ve ayni emri tekrarlamisti:

Rasûlullah (S) hitabesinin sonunda:

"(Size Allah'in emirlerini) Teblig ettim mi?" diye sordu. Hâzir olan topluluk:

"Evet, teblig ettin " dediler. Rasûlullah:

"Sâhid ol yâ Rabb!" diye Allah'i sâhid kildiktan sonra:

"Hâzir olanlar gaaib olanlara teblig etsin. Bâzan kendisine teblig ulastirilan, bizzat isitenden daha iyi belleyici olur. Bundan sonra biri-birinin boyunlarini vuran kâfirlere dönmeyiniz" buyurdu [9]

Keza Peygamber Veda Hacci'nda büyük topluluga karsi söyle buyurmustur:

"Benim sözümü isitip ezberleyenin, sonra isittigi gibi eda edenin Allah yüzünü ak etsin. Zîrâ nice kimseler vardir ki, tasidiklari fikhi kendilerinden daha fakîh olana ulastirirlar"[10]

Ebû Hureyre (R) söyle dedi: Rasûlullah (S) buyurdu ki:

"Islâm garîb olarak basladi ve yine garîblige dönecektir. Iste bahtiyarlik o garîbler içindir (ne mutlu o garîblere)!"[11]

Bu hadîsin, Kesîr ibn Abdillah'in dedesinden yaptigi rivayetinde bundan sonra su ziyâde vardir:

“Yâ Rasûlallah! Bu garîbler kimlerdir?” Denildi. Rasûlullah:

"Benden sonra benim sünnetimi yasatanlar ve onu Allah'in kullarina ögretenlerdir" buyurdu.[12]

Abdullah ibn Amr (R - söyle demistir): Peygamber (S) söyle buyurdu:

"Benim tarafimdan velev bir âyet olsun teblig ediniz (ögretiniz). Isrâil Ogullari'ndan da (onlarin ibretli kissalarindan da) haber verebilirsiniz. Bu haber vermekte be's yoktur. Her kim de (benim söylemedigim bir seyi söyledi diye) bile bile bana yalan isnâd ederse, o da atesteki yerine hazirlansin!"[13].

Buraya kadar zikrettigimiz müteaddid nasslardan, âyetleri, hadîsleri bilenlerin bilmeyenlere teblig edip-ögretmesinin vâcib oldugu hükmü sarîh olarak anlasilmistir. Esasen kendilerine ilim verilen ilim sahiblerinin nâil olduklari ilmi gizlemeyip, dâima teblig ve nesr etmeleri ilâhî taahhüde baglanmis bir vücûb idi.

"Allah bir zaman kendilerine kitâb verilenlerden: 'Onu muhakkak insanlara açiklayip anlatacaksiniz, onu gizlemeyeceksiniz' diye te'mînât almisti" (Âli Imrân: 3/187). [14]

---

[1] Buhari, Ilim, el-Igtibât fî'l-Ilm ve'1-Hikme. Fadâil'de Abdullah ibn Umer'den biraz farkli olarak gelmistir.

[2] Buhârî, Imân, hubbu'r-Rasul mine'1-îmân, rak.7. Müslim, Imân, vucûbu muhabbeti Rasûlillah -69-(44).

[3] Buhârî, Imân, hubbu'r-Rasul mine'1-îmân, rak.7. Müslim, Imân, hubbu'r-Rasul mine'1-îmân .

[4] Buhari, Edeb, Bâb fî'1-Hedyi's-Sâlih, rak:122

[5] Müslim, Cumua, Bâb Tahfifi's-Salât ve'1-Hutbe, rak:43(867).

[6] Müslim, Hacc, Haccu'n-n-Nebiy (s), rak:147 (1218). Parantez içindeki son fikra diger hadîs kitâblarindadir.

[7] Buhari, Magaazî, Bâbu Menzili'n-Nebiy (s) Yevrne'1-Feth, rak:305.

[8] Buhari, Ilim, Kavli'n-Nebiy: Rubbe mübellegin ev'â min sâmiîn... rak: 9. Buhari, Ilim, Li-yubelligi'l-ilme's-sâhidu'l-Saaibe, rak: 46 Buhari, Hacc, Hutbe Eyyâme Minâ, rak 320.

[9] Buhari, Hacc, Hutbe Eyyâme Minâ, rak:323.

[10] Bu hadîsi Safiî, Beyhakî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Bezzâr, Ibn Hibbân... çesitli sahâbîlerden büyük lâfiz farklariyle rivayet etmislerdir. Kastallânî bu rivayetlerin çogunu bir yere toplamistir: Irsâdu's-Sârî I, 3-4. Peygamber'in sözünü isittigi gibi eda etmek, isittigi lâfzi aynen iade etmekle olur. Sonra bir fakîhin, kendisinden daha fakîh olan kimseye fikhi nakl etmesi demek, hadîsi râvîden alan zâtin, fatânet ziyâdeligi dolayisiyle râvînin istihraç edemedigi bâzi ma'nâlari Peygamber lâfzinin fâidelerinden istinbât edebilmesi demektir (Tecrîd Tercemesi, s.445).

[11] Müslim, îmân, enne'l-Islâme bedee gariben, rak:232-(145).

[12] Serefu Ashâbi'l-Hadîs, s.38.

[13] Buhârî, Enbiyâ, Bâbu mâ zukire an Benî Isrâîle, IV, 325, rak:254; Aynî, Umdetü 'I-Kaari. VII, 458, Sünen, Akvâli'n-Nebeviyye, s. 243, rak: 2029; Tecrid Tercemesi, IX, 223 (1411). el-Muzhirî: Yânî az bile olsa benden hadîslerimi teblig ediniz demektir, demistir. Kaadî Beydâvî de söyle dedi: Bu hadîsde âyetin tebligini zikr edip, hadîsden sükût etmesi, âyet tebligi emrinden hadîsi teblig etme emrinin evleviyetle anlasilacagi içindir. Zîrâ âyetler bunca yayilmalari ve lâfizlarinin çoklugu ile beraber Allah onlari ziyâ'dan ve tahrîfden korumayi "Kur'ân'i biz indirdik biz; onun koruyuculari da sübhesiz biziz" (el-Hicr:9) kavliyle tekeffül etmistir. Böyle iken âyetlerin tebligi ve müslümânlardan bilenlerin bilmeyenlere ögretmeleri vâcib olunca, hadîsin teblîg edilip ögretilecegi evleviyetle sabit olur (Irsâdü's-Sârî, I, 4). Ve hadîsdeki"belligû"(=teblîg ediniz) emri vücûba hami olunur. Diger, yâni"haddisû an Benî Isrâîl ve la haraca" emri ise, sonundaki "ve la haraca"(=zorluk yoktur) kaydindan dolayi ibâha içindir. Hadîsin son fikrasi farziyette son derece açiktir.

[14] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 29-32.

6- Dünyâda Kur'ân'dan Sonra En Sahîh Kitâb

Müslümanlar arasinda elden ele dolasan ve i'tikaadî, amelî, ferdî, içtimaî her türlü mes'elelerde en çok i'timâda lâyik merci' ve kaynak olan "Alti Hadîs Kitâbi"(=el-Kütübu's-Sitte) içinde ehemmiyetçe birinci mertebeyi hâiz olan, sübhesiz Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i ile Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîh'idir. Bu iki kitâb, Islâm âlimlerinin ittifakiyle -Allah'in Kitâbi'ndan sonra- mutlak olarak dünyâdaki bütün kitâblarin en sahihidir . "Sahîhân"(= Iki Sahîh) denilince kasdedilen bu ikisidir.

Bu iki kitâb Üçüncü Hicret Asri'na kadarki hadîs âlimlerinin en saglam ilmî tenkîd usûlleri ve pek agir sihhat sartlari ile tenkîd süzgecinden geçirdikleri, böylece en sahih olduklari ümmetin icmâ'iyle de kararlasan hadîslerin çogunu bir araya toplamislardir. Bunlardaki hadîslerin hepsi, Son Peygamber Muhammed Mustafâ'nin insanlik için en dogru, en iyi ve hiç eskimeyecek ta'lîmleri ve hayât düstûrlaridir. Yine sübhesiz ki, hadîs imamlarinin önderi, asrinin yegânesi, büyük imâm Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismail el-Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i, hiç tereddüdsüz, Islâm'da te'lîf edilen kitâblarin en büyügü ve en faydalisidir. Cumhurun telâkkisine göre de Kur'ân-i Kerîm'den sonra müslümânlarin en büyük ve en mühim kitabi, Buhârî'nin bu eseridir. Zîrâ bu kitâbda her ne varsa, cümlesinin sahih oldugu bütün ilim dünyasinca ma'lûm ve müsellemdir.

"Iste bu Allah'in fadl u keremidir ki, onu kime dilerse ona verir. Allah büyük fadl sahibidir"(el-Hadîd: 57/21, el-Cumua: 62/4).[1]

---

[1] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 32-33.

7- el-Câmi'u's-Sahîh'i Terceme Karari

Yukaridan beri siraladigimiz maddelerde ortaya konan sebeblerden dolayi el-Câmi'u's-Sahîh'in tam olarak terceme edilmesi lüzumu ortaya konuldu.

Islâm kitâblari içinde Kur'ân-i Kerîm'den sonra birinci derecede saglam muhtevaya mâlik olan "Iki Sahîh"den Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîh'inin tam bir tercemesi, Allah'in lütfü ile tarafimizdan gerçeklestirilmisti. Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'ini de Müslim Sâhih'ini yaptigimiz gibi tam olarak hiçbir artirma ve eksiltme yapmadan aynen Türkçe'ye terceme etmek de senelerden beri gönlümüzün arzusu ve çalismalarimizin hedefi olmustu. Simdiye kadarki bilgilerimize göre, Buhârî Sahîh'inin sâdece birkaç muhtasari Türkçe'ye terceme edilmistir.[1] Tamâminin tercemesine henüz muttali' olamadik. Hâlbuki Islâm kitâblarinin Kur'ân'dan sonra en azametlisi olan bu kitabin da tam olarak tercemesi ve eskimez bilgilerle dopdolu olan muhtevasinin Türk Dili'ni konusup anlayan milyonlar tarafindan da okunup bellenmesinde sayilmasi uzun sürecek pek çok faydalar ve hayirlar vardir...

Sahîh-i Müslim ve Tercemesi'ni tamamladiktan sonra, çalismalarimizi büyük bir sevkle Sahîh-i Buhari Tercemesi'ne yönelttik. Üç yil kadar devam eden hazirlik çalismalari ve denemelerden

sonra terceme tasarisi kararlastirilip, tanzim edilerek ortaya çikarildi. [2]

---

[1] a. Ibrahim Hasen el-Mevcî (...?...), Tercemetu Cüz'i'l-Evvel min Sahihi'l-Buhâri (GAS, I, 115-128).

b. Ömer Ziyâeddîn Dagistânî, Zübdetü'l-Buhâri Tercemesi, Trabzon 1341-1346, üç cild hâlinde kendisinin tertîb ettigi Zübde'yi yine kendisi Türkçe'ye terceme etmis ve vefatindan sonra Polathâneli Ömer Lûtfi tarafindan basilip nesredilmistir. Her üç cildde 1527 kadar hadîs metni ve tercemesi vardir, mütercim tarafindan bâzi hadîslere izahlar da yapilmistir.

c. Zeynüddîn Ahmed ez-Zebîdî'nin Buhari Muhtasari, Ahmed Naîm ve Kâmil Miras tarafindan terceme edilip, Diyanet Isleri Reîsligi'nce 1346/1928-1949'da ilk, 1957'den i'tibâren de ikinci baskisi yapilmistir. Bunda 2189 hadîs ile tercemesi ve uzunca serhler vardir. Eser 12 cild hâlinde olup cidden kiymetlidir. Bu tercememizde ondan çok faydalanip nakiller yapmisizdir.

ç. Konyali Mehmed Vehbî, Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh Muhtasari, Bâbiâlide Sabah Nesriyati, 1966, Zeynüddîn ez-Zebîdî'nin eseri oldugu zikr edilen bu kitâb, dört cild hâlinde basilmistir.

[2] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 33-34.

8- Tercemede Ta'kîb Edilen Asillar

l- el-Câmi'u's-Sahîh'in Istanbul Âmire Matbaasi'nda l315 târihinde Mehmed Zihnî merhumun tashîhiyle tamamlanmis olan dört cildlik baskisiyla, 1348 hicri tarihinde Misir'da Idâretu't-Tibâati'l-Münîriyye tarafindan bes cild hâlinde, hadîsleri rakamlanmis olarak gerçeklestirilmis bulunan baskisi esas alindi.

1862-1864'de Lei'den'de üstâd Ladolf Krehl'in tashihi ile kitâb ve bâblari rakamli olarak gerçeklestirilen baskidan da tertîb yönünden faydalanildi.

2- el-Câmi'u's-Sahîh'in bütün kitâblarini kaplamak üzere birinciden sonuncuya kadar her kitaba sira ile bir rakam verildi. Bundan sonra her bir kitâb içindeki bâblara da yine birden baslayarak birer rakam verildi. Böylece el-Câmi'u's-Sahîh'in bütün kitâblari bir rakam zincirine baglandigi gibi, her bir kitâb içindeki bâblar da yine sira ile ve yalniz o kitâb içindekileri kaplamak üzere bir rakam zincirine baglanmis oldu. Hadîsler bâb basliklarinin delilleri yerinde sevk edildigi, bâblarda ekseriyya bir, bazilarinda birden fazla hadîs oldugu ve bir de Buhari tarafindan degisik isnâd ve küçük lafiz farklariyla hadîslerin birden fazla yerde degisik meseleler e delîl olmak üzere tekrarlanmis olmalarindan dolayi hadîslere -Müslim'deki gibi bastan sona kadar devam eden- ayrica bir sira rakkami verilmedi. Kitâb ve bâblari rakamlama da el-Mu'cemu'1-Mufehres li-Elfâzi Hadîsi'n-Nebevî ile Miftâhu Kunûzi's-Sünnet isimli fihristlerdeki tertîblerden faydalanildi.

3- el-Câmi'u's-Sahîh'in kitâb basliklari, bâb basliklari ve senedleriyle beraber hadîsleri kendi harfleriyle aynen alindi. Müteakiben her kitâb ismi oldugu gibi sirasiyle büyük harflerle, her kitâb altindaki bâblar ve muhtevalari ise terceme edilip küçük kapital harflerle yazildi.

4- el-Câmi'u's-Sahîh'in ekseriya bâb basliklari devaminda bulunan çesitli bilgiler ve hükümlerle diger tamamlayici kisimlari da aynen verildikten sonra eksiksiz tercemeleri

yazildi. Bu kisimlarda ekseriya çok bulunan âyetlerin Kurân'daki sûre ve âyet rakamlari gösterildi, rivayetle rin kaynaklarina isaret edildi.

5- Hadîsin rakkami yazildiktan sonra senedin tamamiyle veya kismen terk edildigine delâlet etmek üzere noktalard an meydana gelen bir çizgi konularak hadîsin tercemesi yazildi.[1]

---

[1] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 34-35.

9- Tercemede ki Diger Bâzi Hususlar

Tercemeni n hemen üstündeki asilda sened ve metin aynen mevcûd oldugu ve senedi tedkîk etmek istiyenle rin oradan daha kolaylikla ta'kîb edebilmel eri mümkin bulundugu için senedleri n tercemesi yoluna gidilmedi . Zaten seneddeki râvîlerin isimlerin i sâdece lâtin harfleriyle siralamaktan öteye geçmeyecek olan bir sened tercemesi nden beklenen fâide saglanmayacakti. Üstelik bazi eda sîgalarinin ve ta'bîrlerin tercemesi nde içinden çikilmayacak güçlüklerle karsilasilacakti. Zîra bilhassa "haddesenâ" ve "haddesenî" ta'bîrlerini ihtiva eden bir isnadi bütün istilâhî manâlarina ve incelikle rine sadâkat göstererek Türkçede güzel bir ta'bîr ile sevketmek cidden pek müskil bir istir.[1]

Sonra bu kabil olsa bile sened tercemesi okuyucula rin çoguna bir ma'nâ ifâde etmeyecegi gibi hem kitaba hem okuyucuya fazladan bir yük ve kalabalik olacakti. Çünkü tabiî olarak okuyucu senedden ziyâde dogrudan dogruya Rasûlullah'in tebliglerine,ondan nakloluna n hadîslere i'tibâr edecektir . Zâten asi olan da onlardir, sened sâdece hadîsin mevsûkiyyetinin dayanagi ve vesikasidir. O da hemen tercemeni n üstünde asli ile mevcûddur.

Bize sened tercemesi ni lüzumsuz kilan diger bir sebeb de bu kitâbda ne varsa hepsinin sahîh oldugu artik tamamiyle ve ittifakla ma'lûm ve müsellem bulunmasi keyfiyyet idir.

I- Iste bu sebeplerd en dolayi umûmî olarak sened tercemesi nden vazgeçildi. Fakat asagidaki hususlar da dikkate alindi:

a. el-Câmi'u's-Sahîh'in en basinda bulunan "Vahy Bâbi"ndaki 6 hadîsle "Imân Kitâbi"nin birinci hadîsinin senedleri, senedlerd eki râvîlerin biribirle rinden hadîsi alma sekli ve nakletme ta'bîr ve ifâdelerine birer örnek olmak üzere kisaltilmaksizin aynen terceme edildi.

b. Bazen içinde lüzumlu bilgiler ve faydalar bulunan ve okuyucuya fazla bir yük teskil etmeyecek olan senedler yine tam tercemele riyle verildi.

c. Senedin sevkinde hadîsin vürûd sebebi, takviyesi veya ittisali ile ilgili delilleri n bulundugu yerlerde bu bilgileri muhafaza etmek için sened bazen tâbiundan olan râvîden veya daha berisinde ki râvîden i'tibaren terceme edildi.

d. Sahâbîye yakin olan râvîlerde tahvil yapilmis ve her isnâdda da ayri ayri Rasûlullah'in sözleri bulunmussa böyle yerlerde H tahvil isaretini koydukdan sonra: (Yine fulândan) seklinde terceme edilerek bunlara isaret olundu.

2- "An fulânin, an fulânin" zincirini n tercemesi nde "o da fulândan o da fulândan" seklinde

araya bir "o da" kelimesini koymak terceme yönünden ve nakil zincirinin iyice belirmesi bakimindan lüzumlu görüldü.

3- Hadîsin rakkamini yazdiktan sonra senedin tamâmiyle veya kismen terk edildigi yerlerde terk edilen kisma isaret edecek noktalarla bir çizgi çekildigini daha evvel söylemisdik. Bu çizgiden sonra ekseriya sahâbîden bazan da tabiîlerden... olan râvîsinin ismi ve bunun hadîsi nisbet etme tarzi gösterildi. Ancak burada Buhârî, sahâbî ismini hangi lafizlarla zikretmisse ekseriya o lafizi muhafazaya dikkat edildi: Meselâ Buhârî bazan "an Âisete"; bazan "an Aisete Zevcin-Nebiyy (S)"; bazan "an ibn Abbâs"; bazan "an Abdillah ibn Abbâs" demisdir. Yine bunun gibi bazan "an ibn Umer", bazan "an Abdillah ibn Umer", bazan "kaale, kaale Rasûlullah (S)", bazan "enne'n-Nebiyye (S) kaale keza keza" lafizlariyla hadîsi sevk eylemisdir. Iste bu gibi lafizlari îrâd etmek hususunda da çok yerde Buhârî'ye tamamen uyuldu.

4- Râvînin hadîsi ref ve nisbet etme sekline gelince bu nisbet umumiyetle hep cezm sîgasi iledir. Bu cezim ifâdeleri Türkçede "buyurdu, buyurdu ki, dedi, emretti, söyle demisdir..." gibi ma'lûm fiiller kullanilarak veya "dir" edati ile te'mîn edilmeye çalisildi. Meselâ "Ebû Hureyre (R) söyle dedi: Rasûlullah (S) söyle buyurmustur.." gibi. Çünkü "rivayet olunmus, buyurulmus, söylenmis, denilmis gibi sâdece "misli" ta'bîrlerin Türkçe'de bir gevseklik ma'nâsini ifâdede kullanilmasi gâlibdir. Nadiren de olsa gevseklik anlatan bir sîga gelince o da cezm (yânî kesinlik) göstermeyen ta'bîrle ifâdelendirilmeye çalisildi.

5- Senedlerde sahâbî isimlerinden sonra söylenen tardiyeler -yânî cinsiyet ve kemmiyete göre radiyallahu anhu, anhâ, anhum, anhünne... seklindeki dua ta'bîrleri- (R) ile; Peygamber'e tasliye ve teslîmeler -yânî sallallahu aleyhi ve selleme, aleyhi's-selâmu, aleyhime's-selâmu, aleyhimu's-selâmu ta'bîrleri- de (S) ile remizlendirildi. Bu ta'bîrlerin bu sekilde sadece “Sâd” harfiyle remizlendirildigi bazi eski yazmalarda görüldügü gibi bir kisim basmalarda da tatbîk edilmekte ve cidden yazida ve kitâbda bir hafifletme ve kolaylik sag-lanmaktadir.[2]

6- Ibn'ler umumiyetle üç harf hâlinde ve nadiren makaamlarinin gerektirdigi okuma tarzlariyle yazildi.

7- Özel isimlerle mensûbiyetlerdeki ta'rîf harfleri, okuma tarzinin gerekli kildiklari hâriç umumiyetle yazilmadi. Zira asillari tercemenin üst tarafinda mevcûd olup karsilastirilmalari dâima mümkin bulunmaktadir.

8- Umer, Usmân, Lukmân gibi hass isimlerde asillarinin telâffuzu esas alindi. Zaten Arapçada "o, ö, ü" sesleri olmadigi gibi özel isimleri böyle eserlerde degistirmek de dogru görülmedi.

9- Sahîh-i Buhârî Tercemesi'nde geçen âyet maâlleri bazan aynen, bazan da küçük tasarruflarla Muhammed Hamdi Yazir (1941)'in Hakk Dîni Kur'ân Dili'nden veya Hasan Basrî Çantay (1964)'in Kur'ân-i Hakim ve Meali Kerîm'inden alindi.

10- Terceme esnasinda faydalanilan kaynaklari, listesi ayrica verilmekle beraber bilhassa Kirmânî (786/1384)'nin, el-Kevkebu'd-Derârî fi Serhi'l-Buhâri'si, Ibn Hacer el-Askalânî (852/1448)'nin Fethu'l-Bâri’si; Aynî (855/1451)'nin, Umdetu'1-Kaarî’si, Kastallânî (923/1517)'nin Irsâdu's-Sârî’si dâima yanimizdan ayirmadigimiz ve en çok faydalandigimiz eserlerdir. Bunlar el-Câmi'u's-Sahîh'e ölümsüz hizmet etmis ve gerçekden çok kiymetli çalismalardir. Ekseriya bunlar sayesinde müskilleri anlamak, incelikle re nüfuz etmek kaabil olmustur.

11- Tercemelerde aslina sadâkat vazgeçilmez bir esas kabul edildi. Metinlerde hiç bir arttirma veya eksiltme yapilmaksizin Sahîh'de bulunduklari gibi aynen ve sadâkatla tercemeye çalisildi. Çünkü tercemede asla sadâkat bu isin ilk ve son sartidir. Bütün tercemelerde böyle olmasi gerekmekle beraber bilhassa her kayd ve itlâki, bir takim dînî hükümlere kaynak, delîl ve dayanak olan böyle ana eserlerde tercemenin aslina uygunlugu çok ehemmiyet kazanir. Bunun için gücümüz yettigi nisbette sadâkatla tercemeye dikkat gösterildi. Bazi yerlerde metnin kolayca anlasilmasini saglamak için tercemeye tamamlayici lafizlar ilâvesi gerektiginde bunlar ekseriya iki kavis içinde yazildi.

12- Bâb basliklarina, muhtevalarina, hadîs sened ve metinlerine gerektikçe hasiyeler seklinde rakam sirasina baglanmis açiklamalar verildi. Fakat bu açiklamalarin asli gölgelememesine dikkat edildi. Bu sebeple açiklamalarda can sikici ve agir tafsilat terkedilip Peygamberden sabit olan bütün hakîkatlarin hem hiçbir tarafi gizli birakilmaksizin, hem de fazla söz söylemeksizin anlatilmakla yetinildi. Peygamber de "Kolaylastirin, güçlestirmeyin, insanlara nefret vermeyin, müjdeleyin" buyurmustur.[3]

Bu suretle Allah Rasûlunun hadîs ve sünnetleri mümkin mertebe oldugu gibi gözler önüne konuldu. Bundan maksadimiz, tercemeleri okuyan herkesin -müçtehidlik taslamasi degil- kendi irfan seviyesine göre bu Nebevî irsadlardan nasibini almasidir. Çünkü hiç bir kimse Peygamber kadar ögretici olamayacagi gibi ne derece hakîm ve derin âlim olursa olsun hiç bir sahsin sözü Peygamber'in sözlerinden daha dogru, daha güzel ve daha te'sîrli olamaz. Zîrâ: "Muhakkak sözlerin en hayirlisi Allah'in Kitabi, yollarin en hayirlisi da Muhammed'in yoludur"[4]

Bu uzunca Terceme Usûlü'müzün gayesi de Imâm Buhârî'nin su çok kiymetli tasnifini mümkin oldugu kadar bütün incelikleri ve güzellikleriyle Türkçeye aktarabilmek ve ayni zamanda bu çok degerli muhtevanin gözlere ve gönüllere usanç vermeden okunmasina yardimci olmaktir.

Yapilan bu tedkîk ve tercemenin nihâî oldugu, eksiklerden, kusurlardan beri bulundugu düsüncesi aklimizdan geçmez. Biz daha öncekilerin çalismalarindan çok istifâdeler ettik. Allah Rasûlü'nün hadîslerini dosdogru ve sâde bir sekilde terceme etmek için askla, sevkle ve tam samimiyetle, aylar ve yillar harcadik. Bu yolda uhdemize düsen teblig vazîfemizi karinca kararinca yerine getirmeye çalistik. Esasen "Her bir ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardir." (Yûsuf: 12/76)

Bizden sonrakilerin bu vâdîde daha basarili çalismalar yapmalari ve bu yüzden kat kat hayirlara nail olmalari en hâlis dilegimizdir. Sübhesiz bu nevi çalismalar, insanin ölümünden sonra da sevabi kesilmeyip devam edecegi haber verilen hakîkaten hayirli islerden biridir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu:

"Insan öldügü zaman kendinden ameli kesilir, ancak üç seyden kesilmez. Akip duran sadakadan, yâhud faydalanilan bir ilimden, yâhud da kendisi için dua eden iyi çocuktan"[5]

Rasûlullah söyle buyurdu:

"Her kim bir hayira delâlet ederse ona da hayri isleyenin sevabi gibi sevâb vardir"[6]

"Ey Rabb'imiz, bizlere ve daha önden îmân ile bizi geçmis olan (dîn) kardeslerimize magfiret buyur ve gönüllerimizde îmân etmis olanlara karsi bir kîn birakma! "Ey Rabb'imiz, sübhe yok ki sen raûfsun, rahimsin" (el-Hasr: 59/10). [7]

---

[1] "Haddesenâ" ta'bîri lügatte "bize söyledi" demek olabilirse de hadîs istilahinda üstadin talebesine veya hâzir bir meclise, elindeki kaynaktan hadîsleri Peygamberden i'tibâren kimlerden aldiklarini, alma tarz ve ifâdelerini aynen tekrar edip siralayarak bizzat takrir edip söylemesini, yânî "Bize fulan hadîs söyledi" demeyi ifâde eder. Türkçe'de bunun tam karsiligi bulunmadigi ve hadîsin kuvvetini bildirmede önemli bir istilah oldugu için "bize tahdîs etti" seklinde muhafaza edildi. Elmalili Muhammed Hamdi Yazir da Tefsîr'inde böyle kullanmistir: Hakk Dîni, VIII, 5881, 6123.

Bu ta'bîrler ve manâlari hakkinda özetlenmis bir açiklama Sahîh-i Müslim ve Tercemesi, Takdim, X-XI'deki hasiyede verilmistir.

[2] Meselâ: Imâm el-Biihâri. Hayru'l-Kelam fi'l-Kirâati hialfe'l-Imâm, en-Nâsir, es-Seyh Umer Yârkendî, Misir, tarihsiz. A.J.Wensinck, Miftâhu Kunûzi's-Sünneh, Mütercim Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî Misir, 1934. Hamdî el-A'zamî, el-Mursîd Ilmi Usûli'l-Fikhi ve Târihu'l-Fikhi'l-Islâmî. Bagdad 1368/1949.

[3] Buhari, Ilim, 12. Bâb, 11. Hadîs, Enes'ten.

[4] Müslim, Cumua, Tahfîfi's-Salât ve'l-Hutbe.

[5] Müslim, Vasiyye.

[6] Müslim, Imâre, Fadlu Iâneti'l-Gaazî.

[7] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 35-38.

Dua

Bu tercemenin yegâne gayemiz olan Yüce Allah'in rizâsina ve Rasûlü Muhammed (aleyhi's-selâm)'in muradina uygun olarak basariyla tamamlanmasini, sonra da bunun nâçiz mütercim için ve bunu okuyan mü'minler için dâima akip duracak ve hiç kesilmeyecek bir hayir ve sevâb kaynagi olmasini, "Kelimetu'llâh'i en yüksek kilma yolundaki" (Buhari, Cihâd; Müslim, Imâre) bütün bu çalisma ve didinmeleri "Ticâreten len tebûr" (Fâtir: 35/29) sirrina mazhar kilmasini Hakk Teâlâ'dan tadarru ve niyaz eylerim.

"Ben gücümün yettigi kadar islahdan baska birsey arzu etmem. Benim muvaffakiyetim ancak Allah 'in yardimi iledir. Ben yalniz O'na güvenip dayandim ve yalniz O'na dönerim" (Hûd: 11/88).

Rabbena âtinâ min ledünke rahmeten ve hey yi'lenâ min emrinâ raseden.

"Ey Rabbimiz! Bize tarafindan bir rahmet ver! Ve isimizden bizim için bir muvaffakiyyet hazirla!" (el-Kehf: 18/10)

Allah'im, günâhimi, bilgisizligimi, her isimde olan israfimi ve benden daha iyi bildigin bütün kusurlarimi afveyle!

Allah'im, latifemi ve ciddî hâlimi, kasidsiz ve kasidli her fiilimi afveyle; i'tirâf ederim ki bunlarin hepsi bende vardir.[1]

---

[1] Buhârî, Deavât, Kavlu'n-Nebî: Allâhümmegfir lî...; Müslim, Zikr ve'd-Duâ, et-Taavvuz min serri mâ amile...

Bu, Rasûlullah'in kendi sahsinda ümmetine ögrettigi dualardan biridir. Kendisi her zaman ilâhî vahye mazhar bulundugu için burada zikr edilen kusurlardan beridir. Biz ise bunu kendi nefsimizin bir i'tirâfi ve istigfari olarak buraya koymus bulunuyoruz.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 39.

Imam Buhari'nin Hal Tercemesi:

I- Nesebi ve Nisbeti[1]

O, Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismail ibn Ibrahim ibn el-Mugîre ibn Berdizbeh el-Cu'fî'dir.[2] Berdizbeh lâfzini Emir Ebû Nasr ibnu Mâkûlâ (487/1094) Kitâbu'l-Ikmâl'de bu sekilde kaydetti ve bu Buhâralilar'in dilinde ziraatçi ma'nâsinadir dedi.[3] Bu kelime bâzi rivayetlerde Bezizbih seklinde de zabtedilmistir.

Berdizbeh, kavminin dîni üzere bulunan bir Farsli idi, ve o dîn üzere öldü. Sonra bunun oglu el-Mugîre, Buhara vâlîsi el-Yemân el-Cu'fî'nin eliyle müslümân oldu. "Bir sahsin eliyle müslümân olan kimsenin velâsi, o sahsa âid olur" kaaidesi uyarinca, velâ nisbeti olarak Mugîre, el-Yemân el-Cu'fî'ye nisbet edildi. Yânî Mugîre, Buhara âmili el-Yemân el-Cu'fî tarafindan müslümân edilmis ve bu sebebden kendisine, ma'nevî mevlâsina izafetle el-Cu'fî nisbeti verilmistir. Iste bundan dolayi Buhârî'ye de el-Cu'fî denilmistir.

Bu Yemân ise Buhârî'nin üstadi olan muhaddis Abdullah ibn Muhammed ibn Ca'fer ibn Yemân el-Cu'fî el-Musnidî (229/843)'nin dedesidir.

Ibn Hacer; Ibrâhîm ibnu'l-Mugîre'ye gelince onun haberlerinden herhangi bir seye vâkif olamadik, dedi.

Muhammed el-Buhârî'nin babasina gelince, Ibn Hibbân'in Kitâbu's-Sikaat'inda ona âid bir terceme zikredilmistir. Dördüncü tabakada söyle dedi: Buhârî'nin babasi olan Ismail ibn Ibrahim, Hammâd ibn Zeyd'den ve Mâlik'ten rivayet eder. Ondan da Iraklilar rivayet etmislerdir. Onu oglu et-Târîhu'1-Kebîr'de zikr edip, Ismail ibn Ibrâhîm ibni'l-Mugîre, Mâlik'ten ve Hammâd ibn Zeyd'den hadîs dinlemis ve Ibnu'l-Mubârek (181/797)'e arkadaslik eylemistir dedi.

Zehebî Târihu'l-Islâm'da söyle dedi: Buhârî'nin babasi takvâli âlimlerden idi. Ebû Muâviye'den ve bir cemâatten hadîs nakletti. Ondan da Ahmed ibn Ca'fer ile Nasr ibnu'l-Huseyn hadîs rivayet ettiler. Ahmed ibn Hafs söyle dedi: Ben ölümü sirasinda Ebû'l-Hüseyn Ismâîl ibn Ibrahim'in yanina girdim. O: Malimin hepsi içinde sübheli yoldan hâsil olmus bir dirhem bilmiyorum dedi. Ahmed: O, bu sözü söyledigi zaman kendi nefsim bana küçük göründü dedi.

Ismâîl ibn Ibrahim'in bu sözü, onun salâh ve takvasinin delilidir . Iste onun bu salâhi, söhreti Sark ile Garb'i doldurmus bulunup, hâl tercemesi ni yazmakta oldugumuz ogluna sirayet etmistir.

Buhârî'nin bir ilim ve takva evinden meydana geldigi açikça görülüyor, çevrenin de ahlâk ve ameller üzerindeki te'sîri gizli olmaz. [4]

---

[1] Buhârî'nin burada yazilan hâl tercemesi Ibn Hacer el-Askalânî'nin Heydu's-Sârî li-Fethi'1-Bâri Mukaddîmeti Serhi Sahîhi'l-Buhârî kitabinin sonunda birçok basliklar altinda toplanmistir: s. 474-495. Bu hâl tercemesi Kastallânî'nin Irsâdu's-Sârî li-Serhi Sabîhi'l-Buhârî'sinin mukad-dimesinde de yine böyle basliklar altinda toplanmistir: I, 31-44.

[2] Cu'fî, kursî vezninde, Yemen'de bir kabîle pederinin ismidir ki, Cu'fi ibn Sa'd el-Asîre'dir; nisbetind e dahî Cu'fi denir; seddeli yâ'yi hazf ve takdirden sonra yerine nisbet yâ'sini ilhak ile ... (Kaamûs Ter., III, 535).

[3] Ibn Mâkûla ayni kitabinda bu ismi " Yezdizbeh" seklinde de rivayet etmistir (Vefeyâtu'l-A'yân, III, 329-331).

[4] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 43-44.

2- Dogumu ve Yetismesi

Muhammed el-Buhârî, Buhara sehrinde hicrî 194 yili Sevval ayinin on üçüncü cumua günü, cumua namazindan sonra dogmustur (21 Temmuz 810). Ibn Kesîr, 194 yili Sevvâl'in on üçüncü cumua gecesi dogdu, dedi.

Buhara, Mâverâünnehr beldeleri nin en büyüklerinden olup, Semerkand'la arasinda sekiz günlük mesafe vardir.

Buhârî küçükken, babasi Ismâîl vefat etti. Bu sebeble Buhârî annesinin terbiyesi nde bir yetîm olarak büyüdü. Buhârî uzun ve kisa degil, orta boyda, ince kurumda bir bünyeye sâhib idi.

Guncâr (412/1021)'in Buhara Târihi'nde, el-Lâlekâî (418//1027)'nin de Serhu's-Sunen'in Kerâmâtu'l-Evliyâ babinda rivayet ettikleri ne göre Muhammed'in gözleri, küçüklügünde görmez olmus, annesi ru'yâsinda Ibrâhîm Halîl Peygamber'i görmüs, Ibrâhîm ona: Ey kadin, ogluna çok dua etmen sebebiyle Allah oglunun gözlerini geri verdi, demis, sabah olunca hakîkaten Allah ona gözlerini geri vermis, o da görür olmustur.

Iste Buhârî, bir fazîlet memesi emmis olarak sütten kesilmis, böyle fazilet üzerinde olmus, bir ilim çevresi içinde terbiye edilmis ve büyümüstür. Babasindan büyük bir servete vâris olmustur. Iste bu servet ona tabiî olarak nefis serefiyle, iffet ve imtinâi ile ilim taleb etmesine yardim edip durmustur. [1]

---

[1] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 44-45.

3- Ilim Aramasi ve Seyahatleri

Ismâîl, hanimi ile Ahmed ve Muhammed isimlerindeki iki çocuguna mühim mikdarda mal birakarak öldü. Ikinci çocugu Muhammed, babasinin ölümü zamaninda henüz bebek idi. Hadîs sahasinda önemli ve derin te'sîrler icra etmesi mukadder olan bu küçük çocuk, bedenen zayif olmasina ragmen yaradilistan kendisine zihnî melekeler bahsedilmisti. O, keskin ve unutmayan bir hafizaya, kuvvetli bir zekâya ve saglam gayeye sâhibdi. Agir ve usulünce çalismaya karsi tükenmeyen bir enerji ve büyük bir kaabiliyet sahibi idi.

Muhammed el-Buhârî, tahsiline annesinin rehberligi altinda memleketi Buhârâ'da basladi. Daha küçücük bir çocuk iken Kur'ân'i ezberledi, ilk tahsilini bitirdi, Arabca'yi kuvvetlice ögrendi.[1]

Daha mektebde iken kendisine hadîs isitme sevgisi düsürüldü. Müteakiben bes alti sene içinde, yânî bulûgu yaklasirken onbinlerce hadîsi ezberledi, memleketinin bütün hadîscilerinin bilgilerine hâkim oldu.

Firabrî söyle dedi: Buhârî'nin kâtibi olan Ebû Ca'fer ibnu Ebî Hâtim'den isittim, o söyle diyordu: Ben Buhârî'ye: Senin isin nasil basladi? Diye sordum. Buhârî söyle dedi: Ben on yasinda, yâhûd biraz daha küçükken mektebde kalbime hadîs ezberlemek ilham olundu. Bundan sonra mektebi bitirip çiktim. On yasindan sonra da ed-Dâhîlî'ye ve ondan baska üstâdlara gidip gelmeye basladim. Bir defasinda ed-Dâhilî, insanlara karsi okumakta oldugu hadîslerden birinde: Sufyân, Ebu'z-Zubeyr'den, o da Ibrahim'den senedini söyledi. Bunun üzerine ben ona: Ebu'z-Zubeyr, Ibrahim'den rivayet etmedi, deyiverdim. Bu i'tirâzimdan dolayi beni azarladi. Ben de kendisine: Eger yaninda mevcûd ise asil nüshaya müracaat et de bak, dedim. Hemen odasina gidip asil nüshaya bakti. Sonra bizim yanimiza döndü ve bana hitaben: Ey çocuk o, sened nasildir? dedi. Ben: O sened, ez-Zubeyr ibnu'l-Adiyy, Ibrahim'den seklindedir, dedim. Bunun üzerine benden kalemi aldi, kitabini düzeltti ve: Sen dogru söyledin, dedi.

Buhârî'nin arkadaslarindan biri: Sen o zaman kaç yasinda idin? diye sordu. Buhârî: On bir yasinda bulunuyordum, dedi.

Buhârî kendisi söyle anlatmistir: On alti yasina girdigim zaman Abdullah ibnu'l-Mubârek (181/797) ile Vekî' ubnu'l-Cerrâh (197/812)'in kitâblarini ezberlemis ve ashâbu re'y nâmini alan Irak müctehidlerinin kavilleri ni, re'ylerini ögrenmistim. Bundan sonra hacc etmek ve ilim taleb etmek için kardesim Ahmed ve annem ile birlikte Mekke'ye gittim. Hacc ettikten sonra kardesim Buhara'ya döndü ve orada öldü.[2]

Buhârî hadîs tahsili için Mekke'de kaldi. Bu, 210 yili idi. Eger Buhârî ilk hadîs tahsiline basladigi zaman Hicaz'a gelseydi, akraninin erisip de kendisinin erisemedigi yüksek tabakaya muhakkak erisecekti. Bununla beraber o, Yezîd ibn Harun (212/827) ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (203/813) gibi yüksek tabakaya yakin olanlara yetismistir. Abdurrezzâk (211/826)'a erismis ve Yemen'e onun yanina gitmek istemistir. Bu kendine mümkün de oluyordu. Derken ona, Abdurrezzâk öldü, denildi; bundan dolayi Yemen'e onun yanina gitmekten geri kaldi. Sonra Abdurrezzâk'in ölmedigi, hayâtta oldugu meydana çikti. Artik Buhârî ondan bir vâsita ile rivayet eder oldu.

Yine Buhârî söyle dedi: "Ben on sekiz yasima girdigim zaman Kitâbu Kadâyâ's-Sahâbe ve't-Tâbiîn (Sahâbe ve Tâbi'lerin Hüküm Suretleri Kitabi) isimli eseri tasnif ettim. Sonra Medine'de Peygamber'in kabrinin yanibasinda et-Târîhu'1-Kebîr'i tasnif ettim. Ben onu mehtâbli gecelerde yaziyordum. Târihim içinde az isim vardir ki o ismin sahibi hakkinda ayrica bende bir iki kissa mevcûd olmasin, lâkin ben kitabin uzamasini istemedigim için bunlari oraya katmadim.[3]

Sonra Sam'a ve Misir'a gittim.[4] Cezire'ye iki defa, Basra'ya dört defa gittim. Hicaz'da alti sene ikaamet ettim. Küfe ve Bagdâd'a kaç defa girip çiktigimi saymiyorum "[5]

Ebû Bekr ibn Ebî Ayyas el-A'yen: Biz, kendisi henüz tüysüz bir genç oldugu hâlde Muhammed ibn Ismail'den, Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî (212/827)'nin kapisi önünde hadîs yazdik, demistir. Feryâbî'nin 212/827'de vefat etmis oldugu gizli degildir. Buhârî'nin yasi o zaman 18 civarinda idi. [6]

---

[1] Matbûâtu'l-Arabiyye I, 534-537.

[2] Hedyu's-Sâri, S.478-479, "Zikru nesebihî ve mevlidihî ve menseihî ve mebdei tale-bihî li'l-hadîs". Irsâdu's-Sârî, s.31 vd., "el-Faslu'l-hâmis fi zikri nesebi'l-Buhârî ve nesebihî ve mev-lidihî ve mebdei emrihî ve nes'etihî ve talebihî li'l-ilm..."

[3] Bu kitâb, hadîs râvîleri hakkinda eser yazmis olanlarin hepsi için en kiymetli kaynaklardan biri oldu. Bunun hakkinda Kesfu 'z-Zunün, I, s.287'de ve Islâm Ansiklopedisi, c.II, s.771-772'de bilgiler vardir.

[4] Buhârî, et-Târîhu'1-Kebîr'inde (I, 2, 5) 217 yilinda Misir'da bulundugunu kaydediyor (Buhârî'nin Kaynaklari, s. 122). Buhârî hadîs arastirma seyahatlerine Mekke'den basladi. Seyahatleri onu Islâm Dünyâsi'nin büyük kismina götürdü. Her yerde hadîs arastirmasinin îcâb ettirdigi kadar uzun müddet kaldi, hadîscilerle bulusup, onlarin rivayet ettikleri bütün hadîsleri ögrendi. Kendi bilgisini de onlara aktararak bütün önemli ilim merkezlerini ziyaret etti. O ayni yerde yillarca kalmakta tereddüd etmedi, ilmî arastirmasi için lüzumlu ise ayni yere birden fazla seyahat etmekten de kaçinmadi.Basra'da dört veya bes sene, Hicaz'da alti sene kaldi. Misir'a iki defa, Küfe ve Bagdâd'a sayisiz seyahatler yapti (Mukaddimetu Fethi'1-Bâri, s.464).

[5] Buhârî Bagdâd'a sekiz defa girmistir. Bunlardan her girisinde Imâm Ahmed'le bu-lusmustur. Ahmed de onu Bagdâd'da ikaamete tesvik etmis, Horasan'da ikaametini yermistir. Muhammed ibn Ebî Hatim söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben Bagdâd'a sekiz kerre gittim. Her gidisimde Ahmed ibn Hanbel ile ilim meclisinde oturduk. Kendisine son defa vedâa gittigimde bana: "Yâ Ebâ Abdillah, ilmi ve talibi olan insanlari terk ediyorsun da Horasan'a gidiyorsun! dedi. Ben hâlâ Ahmed ibn Hanhel'in bu sözünü hatirlamaktayim (Tabakaatu's-Safiiyye II, 5).

[6] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 45-47.

4- Üstâdlari ve Dereceleri[1]

el-Hâkim Ebû Abdillah Târîhu Nîsâbûr'da Buhârî'nin kendileri nden hadîs isittigi üstâdlanni söyle siralamistir:

Mekke'de: Ebû'l-Velîd Ahmed ibn Muhammed el-Ezrâkî (233/837), Abdullah ibn Yezîd el-Mukrî (213/828), Ismâîl ibn Salim es-Sâig el-Bagdâdî, Ebû Bekr Abdullah ibnu'z-Zubeyr el-Humeydî (219/834) ve akranlari.

Medine'de: Ibrahim ibnu'l-Munzir el-Hizâmî (236/850), Mutarraf ibn Abdillah (220/835), Ibrahim ibn Hamze (230/844), Ebû Sabit Muhammed ibn Ubeydilla h, Abdulazîz ibn Abdillah el-Uveysî (311/923), Yahya ibn Kaza'a (237/851) ve onlarin yakinlari.

Sam'da: Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî (212/827), Ebû Nasr Ishâk ibn Ibrahim, Âdem ibn Ebî Iyâs (229/843), Ebû'l-Yemân el-Hakem ibn Nâfi' (222/836), Hayve ibn Surayh ibn Yezîd el-Hadramî Ebu'l-Abbâs el-Himsî (224/838). Hâlid'ibn Haliyy (Hims kaadisi) el-Kelâ'î Ebu'l-Kaasim el-Himsî, Hattab ibn Usmân Ebû Amr (236/850), Ebu'l-Mugîre Abdu'l-Kuddûs (212/827), Süleyman ibn Abdirrahmân ibn binti Surahbîl (232/846) ve bunlarin yakinlari.

Buhârâ'da: Muhammed ibn Sellâm el-Biykendi (227/841), Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî (229/843), Harun ibnu'l-Es'as el-Buhârî Ebû Imrân, Abdetu'bnu'l-Hakem, Muhammed ibn Yahya ibn Abdilazîz el-Yeskurî Ebû Alî es-Sâig el-Mervezî (252/866), Hibbân ibn Musa (247/861) ve bunlarin akranlari.

Merv'de: Aliyy ibnu'l-Hasen ibn Sakiyk (215/830), Abdan ibn Usmân ibn Cebele (220/835), Usmân ibn Salih (219/834), Muhammed ibn Mukaatil el-Mervezî (226/840) ve akranlari.

Belh'de: Mekkî ibn Ibrahim (215/830), Yahya ibn Bisr (231/845), Muhammed ibn Ebân ibn Vezîr el-Belhî (244/858), el-Hasen ibn Suca' ibn Recâ el-Belhî Ebû Alî (241/855), Yahya ibn Musa (240/854), Kuteybe (240/854) ve onlarin akranlari. Bunlardan rivayeti çoktur.

Reyy'de: Ibrahim ibn Musa ibn Yezîd et-Temîmî Ebû Ishâk; 220/835'de hayâtta idi.

Bagdâd'da: Muhammed ibn îsâ et-Tabbâ' (224/838), Muhammed ibn Saik, Surayc ibnu'n-Nu'mân ibn Mervân el-Cevherî Ebu'l-Huseyn el-Bagdâdî (217/830), Ahmed ibn Hanbel (241/855), Ebû Müslim Abdurrahmân ibn Ebî Yûnus el-Müstemlî, Ismâîl ibnu'l-Halîl (225/839) ve akranlari.

Vasit'ta: Hassan ibn Hassan el-Vâsitî (213/828), Hassan ibn Abdillah el-Vâsitî (222/836), Saîd ibn Abdillah ibn Süleyman ve akranlari.

Basra'da: Ebû Âsim en-Nebîl (212/827), Safvân ibn îsâ ez-Zuhrî Ebû Muhammed el-Basrî (220/835), Bedel ibnu'l-Muhabbir (215/830), Harami ibn Ammâre, Affân ibn Müslim (220/835), Muhammed ibn Ar'are (213/828), Süleyman ibn Harb el-Ezdî (224/838), Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî (227/841), Muhammed ibnu'l-Fadl es-Sedûsî el-Ma'rûf bi-Arîm (223/837), Muhammed ibn Sinan el-Bâhilî (226/840), Ebû Huzeyfe Musa ibn Mes'ûd en-Nehdî (220/835) ve akranlari.

Kûfe'de: Ubeydulla h ibn Musa el-Absî (213/838), Ebû Nuaym (219/834), Ahmed ibn Yâkûb (213/828), Ismâîl ibn Ebbân (216/831), el-Hasen ibnu'r-Rabî' (259/872), Hâlid ibn Mahlid (213/828), Saîd ibn Hafs ibn Amr ibn Nufeyl el-Huzelî el-Nufeylî Ebû Amr el-Harrânî (237/851), Talk ibn Ganâm (211/826), Umer ibn Hafs ibn Giyâs el-Kûfî (225/836), Ferve ibn

Ebî'l-Magrâ (225/839), Kabiysa ibn Ukbe ibn Muhammed es-Suvâî (213/828), Ebû Gassân Muhammed ibn Mutarraf ve akranlari.

Cezire'de: Ahmed ibn Abdilmelik el-Harrânî (222/836), Ahmed ibn Yezîd ibn Ibrahim el-Harrânî Ebu'l-Hasen ibn el-Vertenîs, Amr ibn Halef, Ismâîl ibn Abdillah ibn Hâlid el-Abdî el-Kurasî Ebu'l-Hasen er-Rakkiyy el-Ma'rûf bi's-Sukkerî Kaadî Dimask (240/854) ve akranlari.

Misir'da: Usmân ibn Salih (219/834), Saîd ibn Ebî Meryem (223/837), Abdullah ibn Salih (Ayni isimde iki zât var: 211/826;223/837), Ahmed ibn Salih (248/862), Ahmed ibn Sebîb (229/843), Esbag ibn Ebi'l-Ferec (225/839), Saîd ibn îsâ ibn Telîd el-Kitbânî er-Ruaynî Ebû Usmân el-Misrî (219/834), Saîd ibn Kuseyyir ibn Ufeyr (228/842), Yahya ibn Abdillah ibn Bukeyr (226/840) ve akranlari.

Herât'ta: Ahmed ibn Abdillah ibn Eyyûb el-Hanefî Ebu'l-Velîd (232/846).

Nîsâbûr'da: Yahya ibn Yahya et-Temîmî (226/840), Bisr ibnu'l-Hakem (238/852), Ishâk ibn Ibrâhîm el-Hanzalî (253/867), Muhammed ibn Rafi' (214/829), Ahmed ibn Hafs ibn Abdillah... Ebû Alî en-Nîsâbûrî Kaadî (258/871), Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî (252/866) ve Akranlari[2]

el-Hâkim Ebû Abdillah söyle dedi: Buhârî ilim talebi ugruna zikr edilen bütün bu beldelere gitmis ve bunlardan her bir sehirde o belde üstâdlarinin yaninda ikaamet etmistir. Burada Buhârî'nin âlî isnadina istidlal edebilsin diye ancak her bir mintakadaki eski âlimlerden birer cemâatin isimleri söylenmistir.

Ca'fer ibn Muhammed el-Kattân'dan, söyle demistir: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: "Ben binden fazla âlimden hadîs yazdim. Yanimda isnadini zikr edemeyecegim hiçbir hadîs mevcûd degildir".[3]

---

[1] Hedyü's-Sârî, s.479, "Zikru merâtibi mesâyihihî...."; Irsâdü's-Sari, s.32, "Ve emmâ rihletuhu li talebi'l-hadis..."

[2] Buhâri'nin el-Câmi'u's-Sahîh'inin hadîslerini bizzat kendilerinden aldigi üstâdlarinin sayisi 289 kadardir. Bunlarin harf sirasina göre güzel bir listesini Ibn Hacer Hedyu's-Sârî'de vermistir, s.380-465,479. Bu liste Buhârî'nin Kaynaklari, Dördüncü Kisim'da (s.200-303) da harf sirasi tertibiyle verilmistir.

[3] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 47-49.

5- Seyhlerinin Tabakalari ve Mertebeleri[1]

Muhammed ibn Ebî Hatim, Buhârî'den sunu rivayet etti: Buhari: Ben 1080 tane nefisten hadîs yazdim; bunlarin hepsi muhakkak hadîs sahibidir (âlimidir), demistir. Ve yine Buhârî: Ben ancak îmân, kavl ve fiildir diyenlerden hadîs yazdim, demistir.

Hafiz ibn Hacer, Buhârî'nin bütün seyhlerini bes tabaka içinde toplamistir:

Birinci Tabaka: Bunlar Buhârî'ye tabiîlerden alip tahdîs edenlerdir. Muhammed ibn Abdillah el-Ensâr (214/829) gibi ki, bu zât Buhârî'ye Humeyd'den tahdîs etti. Mekkî ibn Ibrâhîm (215/830), bu zât Buhârî'ye Yezîd ibn Ebî Ubeyd'den tahdîs etti.Ebû Âsim ed-Dahhâk ibn Mahlîd en-Nebîl (212/827), bu zât Buhârî'ye Yezîd bin Ebî Ubeyd'den tahdîs etti. Abdullah ibn Musa el-Absî (213/828), bu zât Buhârî'ye Ismâîl ibn Ebî Hâlid ve Hisâm ibn Urve'den tahdîs etmistir. Bu son ikisi tabiîdirler. O, Buhârî'ye Ma'rûf'dan, o da Alî ibn Ebî Tâlib'den tahdîs etti. Ebû Nuaym Fadl ibn Dukayn (219/834) ki bu, Buhârî'ye el-A'mes'den tahdîs etti. Hallâd ibn Yahya (217/832), ki bu, Buhârî'ye Îsâ ibn Tahmân'dan tahdîs etti. Alî ibn Ayyas (217/832) ile Isâm ibn Hâlid el-Hadramî (211 ?,215/ 826?830), ki bunlarin ikisi de Buhârî'ye tabiî olan Cerîr ibn Usmân'dan, o da sahâbî olan Büsr ibn Abdillah'dan tahdîs etmislerdir. Bunlarin hepsinin seyhleri tabiîlerdendir.

Ikinci Tabaka: Bunlar birinci tabakadak ilerin asrinda bulunanla r, lâkin tabiîlerin sikalarindan isitmeyenlerdir:

Âdem ibn Ebî Iyâs (229/843), Ebû Mushir Abdu'l-A'lâ ibnu Mushir el-Gassânî ed-Dimaskî (218/835), Saîd ibnu'l-Hakem ibn Ebî Meryem (223/837), Eyyûb ibn Süleyman (224/838) ve emsalleri gibiler.

Üçüncü Tabaka: Bu, Buhârî'nin seyhlerinden orta tabakadir. Bunlar tabiîlere kavusmayan, fakat tebeu't-tâbiîn'in büyüklerinden hadîs alanlardir: Süleyman ibn Harb el-Ezdî (244/838), Kuteybe ibn Saîd (240/854), Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî Alî ibnu'l-Medînî (234/848), Yahya ibn Maîn (233/847), Ahmed ibn Hanbel (241/855), Ishâk ibn Râhûye (238/852)[2], Ebû Bekr ibnu Ebî Seybe (235/849), Usmân ibnu Ebî Seybe (239/853) ve bunlarin benzerler i gibi.

Iste bu tabaka, kendileri nden hadîs almakta Müslim'in Buhârî'ye ortak oldugu kimselerd ir.

Dördüncü Tabaka: Bunlar hadîs talebinde Buhârî'nin refikleri ve kendisind en biraz önce isitmis olanlardir: Ebû Hatim er-Râzî (277/890), Muhammed ibn Abdirrahîm (Saika) (255/868), Abd ibn Humeyd (249/863), Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî (252/866), Ahmed yâhud Muhammed ibnu'n-Nadr Ebû Bekr ibn Hâsim ibni'l-Kaasim el-Bagdâdî (245/859) ve bunlara benzerler den bir cemaat. Buhârî, bunlardan ancak seyhlerinden isitme firsatini kaçirdigi hadîsleri yâhud da bunlardan gayrileri yaninda bulamadigi hadîsleri tahrîc eder.

Besinci Tabaka: Bunlar yasta ve isnâdda kendi talebeler i sirasinda bulunan bir toplulukt ur. Buhârî bunlardan bir fâideden dolayi hadîs isitmistir: Abdullah ibn Hammâd el-Âmulî (273/886), Abdullah ibn Ebi'l-Âs el-Havârizmî, Huseyn ibn Muhammed el-Kabbânî (289/901), Ebû îsâ et-Tirmizî (279/892) ve digerleri gibi...

Buhârî bunlardan az sey rivayet etmistir. Ve onlardan rivayet etmekte Usmân ibn Ebî Seybe'nin Vekî'den rivayet ettigi su sözle amel etmistir: Vekî': Kisi 'kendi fevkinde ve kendinin asagisinda olanlarda n hadîs söylemedikçe âlim olmaz, demistir. Buhârî de: Muhaddis, kendi fevkinde olanlarda n da, kendi misli olanlarda n da, kendi dûnunda olanlardan da hadîs yazmadikça tam muhaddis olamaz, demistir. [3]

---

[1] Hedyu's-Sârî, s.479-480, "Zikru raerâtibi mesâyihi'llezîne ketebe anhum ve haddese anhum"; Umdetu'l-Kaarî, I, 10, "Cümletu men haddese anhu'l-Buhârî fi sahihini hamsu tabakatin"; Irsâdu's-Sârî, I, s.32-33, "Ve zikru ba'zi suyûhihî ve men ahaze anhu...".

[2] Böyle (veyh) ile nihâyetlenen alemler nahivcile r mezhebinc e -ki hakikatte de böyle telâffuz olunmustur- vav'in fethi ve yâ'nin sükûnu iledir. Bu takdirce "Râhaveyh" demek lâzim gelirdi. Lâkin hadîsciler (Veyh) lâfzindaki nekâretten hoslanmadiklari için hâ'nin dammi ve vav'in sükûnuyle okurlar. Buna göre "Râhûye" demek lâzim gelir. Bu kitâb da bir hadîs kitabi oldugundan, hadîscilerin mesleki tercih olundu (Tecrîd Ter.,s. 49).

[3] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 50-51.

6- Talebeleri ve Kendisinden Hadîs Alanlar[1]

Buhârî'den hadîs alanlara gelince, bunlarin sayisi pek çoktur. Firabrî: el -Cami'u's-Sahîh kitabini Buhârî'den doksan bin kisi isitti. Bu gün onlardan benden baska kimse kalmadi. Buhârî'nin meclisinde yirmi binden fazla kisi hâzir bulunur ve kendisinden hadîs alirlardi, de-mistir.

Üstâdlaindan: Üstâdlarindan birçoklari da Buhârî'den hadîs rivayet etmislerdir: Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî (229/843), Abdullah ibn Munîr (243/857), Ishâk ibn Ahmed es-Sermâvî (?), Muhammed ibn Halef ibn Kuteybe (?) ve digerleri bunlardandir.

Akranlarindan: Ebû Zur'a er-Râzî (264/877), Ebû Hatim er-Râzî (277/890), Ibrâhîm el-Harbî (285/898), Ebû Bekr ibn Ebî Âsim (293/905), Musa ibn Harun el-Cemmâl (?), Muhammed ibn Abdillah ibn Süleyman Mutayyen el-Hadramî Ebû Ca'fer (297/909), Ishâk ibn Ahmed ibn Zîrek el-Fârisî (?), Muhammed ibn Kuteybe el-Buhârî (Muhammed ibn Ismail'in yakini), Ebû Bekr Muhammed ibn Ca'fer ibn A'yen el-Bagdâdî (293/905).

Kendisinden Hadîs Alan Diger Büyük Hafizlar: Salih ibn Muhammed el-Mulakkab bi-Cezere (293/905), Müslim ibnu'l-Haccâc el-Kuseyrî (Sahîh sahibi; 261/874), Ebu'1-Fadl Ahmed ibn Seleme el-Bezzâr (286/899). Ebû Bekr ibn Ishâk ibn Huzeyme (311/932), Muhammed ibn Nasr el-Mervezî (293/905). Imâm en-Nesa'î (303/915). Ebû îsâ et-Tirmîzî (279/892; Buhârî'ye çok i'timâd etmistir). Umer ibn Muhammed el-Bahîrî, Ebû Bekr ibn Ebi'd-Dünyâ (281/894), Ebû Bekr el-Bezzâr (292/904), Huseyn ibn Muhammed el-Kabbânî (289/901), Ya'kûb ibn Yûsuf ibnu el-Ahrem (344/955), Ebû Muhammed Abdullah ibn Muhammed ibnu Naciye (301/913), Sehl ibn Sâzûye el-Buhârî, Ubeydullah ibn Vâsil, el-Kaasim ibn Zekeriyya el-Bagdâdî Ebû Bekr el-Mitraz (305/917), Ebû Kureys Muhammed ibn Cem'a, Muhammed ibn Muhammed ibn Süleyman el-Bâgandî (312/924), Ibrâhîm ibn Musa el-Cuveyrî, Alî ibnu'l-Abbâs et-Tâbiî, Ebû Hâmid el-A'mes, Ebû Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn Sadaka el-Bagdâdî, Ishâk ibn Dâvûd es-Savvâf, Hâsid ibn Ismâîl el-Buhârî, Muhammed ibn Abdillah el-Cuneyd, Muhammed ibn Musa... Ebû Abdillah el-Ma'rûf bi'n-Nehrtîrî el-Bagdâdî (289/901), Ca'fer ibn Muhammed en-Nîsâbûrî, Ebû Bekr ibn Dâvûd, Ebû Kaasim el-Bagavî (310/922), Ebû Muhammed ibn Sâid (316/928), Muhammed ibn Harun el-Hadramî el-Bagrânî Ebû Hâmid (321/933), Huseyn ibn Ismâîl el-Mehâmilî el-Bagdâdî (330/941); bu zât Bagdâd'da Buhârî'den tahdîs edenlerin sonuncusudur. Ibrâhîm ibn Ma'kil en-Nesefî (295/907), Muhayyeb ibn Suleym, Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî (320/932), Muhammed ibn Ahmed Dellûbe, Abdullah ibn Muhammed el-Askar, Ebû Alî Husayn ibn Muhammed ed-Dârakî, Ahmed ibn Hamdûn el-A'mes, Muhammed ibn Mahmûd... Ebû Amr el-Mervezî ve en-Nesevî, Ca'fer ibn Muhammed ibni'l-Huseyn el-Cezerî, Ebû Hâmid ibnu's-Sarkî (325/936) ve kardesi, Ebû Muhammed Abdullah es-Sarkî, Muhammed ibn Süleyman ibn Fâris, Muhammed ibnu'l-Museyyeb el-Erginânî, Muhammed ibn Harun er-Rûyânî (307/919) ve diger birçok halk.[2]

el-Câmi'u's-Sahîh'i Buhârî'den rivayet edenlerin sonuncusu Mansûr ibn Muhammed el-Bezdevî (329/940)'dir. Buhârî'den hadîs isittigini söyleyenlerin en son vefat edeni ise Ebû Zahir Abdullah ibn Fâris el-Belhî (346/957)'dir.[3]

---

[1] Hedyu's-Sârî, s.492-494, "Zikru tasânîfihî ve'r-ravât anhu"; Irsâdu's-Sâri, s.33-36.

[2] Hedyu's-Sârî, s.492-494; 'Irsâdu's-Sârî, 1,32-33.

[3] Kastallânî Mukaddimesi, 32-33.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 51-53.

7- Ezberleme Gücü ve Hafiza Kuvveti

Buhârî'nin kâtibi Muhammed ibn Ebî Hatim söyle dedi: Ben Hâsid ibn Ismâîl ile bir baskasindan isittim, söyle diyorlardi: Buhârî tüysüz bir genç iken bizlerle beraber Basra üstâdlarindan hadîs isitmeye gidip geliyordu. Herkes isittiklerini yaziyordu. Buhârî yazmiyordu. Böylece birçok günler geçti. Nihayet onalti gün sonra biz onun yazmamasindan dolayi serzenis ettik. Bunun üzerine o: Bana karsi çok konustunuz, haydi yazdiklarinizi ortaya koyunuz, dedi. Biz de ona onbesbinden ziyâde hadîs çikardik. O bunlarin hepsini ezberden okudu. Nihayet biz kitâblarimizi Onun ezberledi klerinden tashih edip düzelttik. Sonra Buhârî: Görüyor musunuz, ben bosuna mi gidip geliyorum; günlerimi zayi' mi ediyorum? dedi. Biz de onun önüne kimsenin geçemiyecegini anladik.

Muhammed ibn Hamdûye söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim, o: Ben yüzbin sahîh hadîsi ezbere biliyorum, ikiyüzbin de gayri sahîh hadîsi ezbere biliyorum, diyordu.[1]

Ibn Adiyy söyle dedi: Ben birçok üstâdlardan isittim, onlar söyle hikâye ediyorlar di: Buhârî Bagdâd'a geldiginde hadîs âlimleri toplandilar, yüz hadîsin metinleri ni ve isnâdlarini alt üst ettiler. Su isnadin metnini su isnada, su metnin isnadini su metne uydurdula r. Bu maklûb hadîsleri mecliste Buhârî'ye yöneltmeleri için her bir kimseye onar tane verdiler. Sonra insanlar toplandi. O kendisine bozulmus hadîs verilenlerden biri ortaya çikip dikilerek Buhârî'ye bu on hadîsden birini sordu. Buhârî: Ben böyle bir hadîs bilmiyoru m, dedi. O zât diger hadîsden sordu. Buhârî yine: Ben bunu tanimiyorum, dedi. Böylece o sahis on hadîsi sormayi bitirdi. Fakîhler biribirle rine yöneliyor ve bu adam mes'eleyi anladi, kim bilmezse ona acizlikle hükm olunur, diyorlardi. Bundan sonra diger bir kimse ortaya çikti ve birinci kimsenin yaptigi gibi yapti. Buhârî ise on hadîs bitinceye kadar sâdece "Ben onu tanimiyorum" diyordu. Böylece on kisi kendileri ndeki hadîsleri sorup bitirdile r. Buhârî soranlara "Ben bu hadîsi tanimiyorum" sözünden baska birsey söylemiyordu. Nihayet sorucularin sormayi bitirdikl erini ögrenince, onlarin birincisi ne yöneldi ve:

- Senin ilk hadîsine gelince, onun isnadi söyle söyledir. Ikinci hadîsin isnadi söyle söyledir. Üçüncü hadîsin isnadi söyle söyledir diyerek, on hadîsin hepsinin metin ve isnâdlarim düzeltti, her bir metni kendi isnadina döndürdü. Bundan sonra ikinci sorucunun hadîslerini de bu sekilde yaparak hepsini düzgünce rivayet etti. On kisinin sordugu hadîslerin hepsini bu sekilde düzeltip yerli yerine koyma isini bitirince, oradaki âlimler Buhârî'nin hafiza kuvvetini ikrar ve i'tirâf ettiler.[2]

Yûsuf ibn Musa el-Mervezî söyle dedi: Ben Basra Câmii'nde bulunuyordum. Derken birinin: Ey ilim sahihleri, Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî gelmistir, diye nida ettigini isittim. Halk hemen Buhârî'ye dogru davrandilar. Ben de Buhârî'nin yanina gidenleri n içinde idim. Buhârî'yi genç bir adam gördüm, üstüvanenin arkasinda namaz kiliyordu. Namazi bitirince halk onun etrafini çepçevre kusatti ve ondan kendileri için bir imlâ meclisi akdetmesi ni ricâ ettiler. Buhârî onlarin istegini kabul etti. Ertesi gün olunca su kadar bin kisi toplandi. Buhârî oturdu ve söyle dedi:

- Ey Basra ahâlîsi! Ben genç bir kimseyim. Sizler benden size hadîs tahdîs etmemi istediniz. Ben de size kendi sehrinizin ahâlîsinden gelen bir takim hadîsler tahdîs edecegim ki, sizler bunlarin hepsinden istifâde edeceksin iz: Bize yaninizda olan Abdullah ibn Usmân tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize Su'be, Mansûr'dan ve gayrisindan, o da Salim ibni'l-Ca'd'dan, o da Enes ibn Mâlik'ten olmak üzere tahdîs etti. Bir bedevi söyle dedi: Yâ Rasûlallah, kisi bir kavmi sever...(Buhârî, Edeb, Bâbu alâmeti hubbillâhi azze ve celle li-kavlihi...) Buhârî hadîsin tamâmini söyledi, sonra: Bu sizin yaninizda mevcûd degildir. Sizin yaninizda Mansûr'dan baskasindan gelen hadîs vardir, dedi. Ve o meclise bu uslûb üzere hadîsler imlâ ettirdi.[3]

Ebû Bekr el-Kûzânî söyle dedi: Ben Muhammed ibn Ismâîl gibisini görmedim. O bir ilim kitabini alir ve ona öyle bir göz gezdirir ki, bir defada ondaki hadîslerin bütün taraflarini ezber ediverird i.

Ebu'l-Ezher söyle dedi: Semerkand'da dört yüz muhaddis vardi. Toplandilar ve Muhammed ibn Ismail'i yaniltmak istediler. Bunun için Sam isnâdlarini Irak isnâdlarina, Irak isnâdlarini Sam isnâdlarina, Harem'in isnâdlarini da Yemen isnâdlari içine kattilar. Neticede bütün bu çalismalarina ragmen Buhârî'den bir yanilma bulmaya muktedir olamadilar.

Buhara vâlîsi Ahyed ibn. Ebî Ca'fer söyle dedi: Muhammed ibn Ismâîl bir gün bana: Bâzi hadîs var ki ben onu Basra'da isitmis, Sam'da yazmisimdir. Bâzi hadîsi de Sam'da isitmis, Misir'da yazmisimdir, dedi. Ben de ona: Yâ Ebâ Abdillah, tamâmini mi? diye sordum. Buhârî sükût etti.

Suleym ibn Mucâhid de söyle dedi: Ben Muhammed ibn selâm el-Beykendî'nin yaninda idim. Bana: Biraz önce gelmis olaydin yetmis bin hadîsi ezbere bilen bir çocuk görecektin, dedi. Bu söz üzerine ben hemen disariya çikip ona kavustum ve:

- Yetmis bin hadîsi ezbere bilen sen misin? dedim.

Buhârî:

- Evet, daha çogunu da biliyorum. Sahâbîler'den ve tabiîlerden sana herhangi bir hadîs getirirse m, muhakkak ben onlarin çogunun dogum yillarini, vefat yillarini ve sakin olduklari yerleri bilmisimdir, dedi.

Alî ibnu'l-Huseyn ibn Âsim el-Beykendî de söyle dedi: Muhammed ibn Ismâîl bizim yanimiza gelmisti. Arkadaslarimizdan biri ona:

- Ben Ishâk ibn Râhûye'den isittim; o, kitabimdan yetmis bin hadîs gözümün önünde gibidir diyordu, dedi. Bunun üzerine Muhammed ibn Ismail ona:

- Sen bu sözden taaccüb mü ediyorsun? Belki bu zamanda iki yüz tane bin kerre bin (yânî iki

milyon) hadîsi kitabindan bakan kimse vardir, dedi ve o bununla ancak kendini kasdetmek teydi.

Kâtibi söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Dün gece tasnifler imin içine kaç hadîs kattigimi sayip hesâb edinceye kadar uyumadim. Bir de baktim ki iki yüz bin kadar hadîs. Yine Buhari dedi ki: Sayet bana temennî et denilseyd i hâsseten namaz hakkinda on bin hadîs rivayet etmedikçe yerimden kalkmazdim.

Yine kâtibi dedi ki: Bana onun balâzûr serbeti içtigi haberi ulasmisti. Ben bir defa ona yalnizken: Ezber etmenin ilâci var mi? diye sordum.

- Bilmiyoru m, dedi, sonra döndü de: Ezber etmek için kisinin ittihâm edilmesin den ve bir de devamli nazardan (düsünme ve tefekkürden) daha menfaatli birsey bilmiyoru m, dedi.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'ye:

- Tasnif ettigin kitâblarin içine koydugun hadîslerin hepsini ezbere biliyor musun? diye sordum.

- Onlarin içindekilerin hepsi bana gizli olmuyor, dedi.[4]

---

[1] Gayri sahîh, asilsiz ve yalan rivayet demek degildir. Bu, sahîh nâmini alan rivayetler kuvvetini hâiz olmiyan demektir.

[2] Hedyu's-Sârî, s.487, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri's-sâhideti li-seati hifzihî ve seyelâni zihnihî ve ittilâihî ale'l-ileli..."; Irsâdu's-Sârî, I, s.33-35, "Ve seati hifzihî ve seyelâni zihnihî...".

[3] Hâkim'in Nîsâbûr Târihi'nde Ebû Amr Ismail'den su rivayet vardir: O söyle demistir: Bize Ebû Abdillah Muhammed ibn Alî tahdîs edip söyle dedi: Ben Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben Basra'da bes yil ikaamet ettim. Kitâblarim yanimda idi. Ben tasnif ediyor ve her sene hacca gidiyor ve Mekke'den tekrar Basra'ya dönüyordum. Ben Yüce Allah'in, bu tasnif edilen kitâblarda müslümânlara bereketle r verecegini ümîd ediyorum. (Umdetu'l-Kaarî, I, 8)

[4] Hedyu 's-Sârî, s. 486-489, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri's-sâhide li-seati hifzihî ve seyelâni zihnihî ve ittilâihî ale'l-ileli siva mâ tekaddeme", Irsâdu's-Sâri, I, s.32-39.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 53-56.

8- Ilim ve Ibâdetteki Gayret ve Çaliskanligi

Kâtib Muhammed ibn Ebî Yahya söyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî ile beraber bir seferde bulundugumuz zaman, yaz aylari müstesna, bir oda içinde bulunurdu k. Ben dâima onu bir gece içinde on bes defadan yirmi defaya kadar kalkiyor görürdüm. O bu kalkislarin her birinde çakmagi alir, eliyle atesi ve kandili tutusturur, bir çok hadîsler çikarir, onlarin üzerlerine alâmetler koyar, sonra basini koyup yatardi. Bir defasinda ben ona:

- Sen bunlarin hepsini nefsine yüklüyorsun da beni uyandirmiyorsun, dedim.

- Sen gençsin, ben senin uykunu bozmak istemem, dedi.

Ey muhâtab! Uykunun ona ilim çalismaktan nasil mâni' olmayisini, uykunun lezzetini ilimleri tahsil etmekte bulusunu, amelindek i ihlâsi ve ihvanina sefkatindan dolayi tilmizini n ve hizmetçisinin rahatsiz olmasina râzî olmayisini düsün!

Yine Buhârî'nin yukarida ismi geçen kâtibi söyle dedi: Biz Firabr'da Kitâbu't-Tefsîr'in tasnifind e çalisirken Buhârî'yi arkasi üstü yatmis gördüm. Buhârî o gün tahrîc hususunda kendini yormustu. Ona:

- Ben senden isittim ki, sen ilimsiz olarak hiçbir sey yapmadim diyordun, binâenaleyh bu sirt üstü yatmaktak i fâide nedir? dedim.

- Bu gün kendimi yordum. Burasi ise düsman agzi olan bir hudûddur. Düsman isinden bir hâdise meydana gelmesind en endiselendim de istirahat etmeyi ve bir hazirlik kazanmayi arzu ettim. Eger düsman bizi ansizin bastirirsa böylece bizde de bir hareket olur, dedi.

Ben derim ki, iste onlar bu çalisma ile o yüksek mertebeye ulasmislardir. Hiç sübhesiz Buhârî yorgun hâlde bile kendisind en bir vaktin zayi' olmasini istememistir. Içinde te'lîf gibi sâlih bir amele muktedir olacagi bir zaman, o isi yapmiyarak kendisind en kaçip gitmesin diye sirt üstü yattigi hâlde bile te'lîf ediyordu.

Muhammed ibn Yûsuf söyle dedi: Bir gece Ebû Abdillah el-Buhârî'nin evinde, onun yaninda bulunuyor dum. Onun bir gece içinde birçok seyleri hatirlamak için on sekiz defa kalkip kandili yaktigini ve astigini saydim.

Miksem ibn Saîd de söyle dedi: Ramazan'in birinci gecesi oldugu zaman Muhammed ibn Ismail'in yanina ashabi toplanirlar, o da onlara her rek'atta yirmi âyet okuyarak namaz kildirirdi. Kur'ân'i hatm edinceye kadar böyle devam ederdi. Seherde yari ile üçte bir arasi ka-dar Kur'ân okur ve her üç gecede bir seher sirasinda hatim yapardi. Her gün içinde gündüzleyin de bir nevi hatim yapar ve bu hatmi her gece iftar sirasinda olurdu.

Kâtibi söyle dedi: Buhârî seher vaktinda on üç rek'at namaz kilar ve bunlardan bir teki ile vitir yapardi.

Ebû Bekr ibn Munîr söyle dedi: Bir gün Muhammed ibn Ismail el-Buhârî namaz kildirirken onu on yedi defa esek arisi soktu. Namazi bitirdigi zaman: Bakin bakalim, su bana namazimin içinde eza eden sey nedir? dedi. Baktilar ki, bir esek arisi! On yedi yer kabarmis oldugu hâlde o namazini bozmamisti. Kâtibi Muhammed ibn Ebî Hâtim'den, Buhârî'nin o namazin sonunda: Bir âyet içinde bulunuyor dum, onu tamamlamak istemistim, dedigi rivayet edilmistir.[1]

---

[1] Hedyu's-Sâri, s.480-482, "Zikru sîretihî ve zuhdihî ve fadâilihî"

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 56-57.

9- Sîreti, Zühdü, Faziletleri ve Cömertligi[1]

Kâtibi söyle dedi: Ben Ebû Abdillah'dan isittim, o: Içinde dünyâ zikri bulunan bir kelâm etmek istedigimde muhakkak Allah'a hamd ve sena ile baslamisimdir, diyordu.

Yine kâtibi söyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî'nin babasindan vâris oldugu büyük mali vardi. Kendisi bu mali mudârebe ortakligina verirdi.[2] Bir defasinda alacaklisi Buhârî'nin zararina büyük bir mal kesip almisti. Firabr'de iken Buhârî'ye o alacaklisinin Âmul'e gelmis oldugu haberi ulasti. Biz kendisine: Âmul'e geçmen ve malini ondan alman gerekir, dedik. Buhari: O alacakliyi korkutmamiz bize yakisacak is degildir, dedi. Sonra alacaklisina haber ulasti ve o alacakli zât Havârizm'e dogru çikti. Biz yine Buhârî'ye: Âmul sehrinin vâlîsi Ebû Seleme el-Kessânî'ye, onun mektûb yazmasi için söylemen lâzim gelir, dedik. Buhârî: Eger ben onlardan bir mektûb alirsam, onlar bu kitâb hususunda benden tamâa düserler. Ben ise dînimi dünyâm mukaabilinde satacak degilim, dedi. Biz gayret ettik, çalistik; fakat o hiçbir sey almadi. Nihayet biz, Buhârî'nin emri olmaksizin sultân ile konustuk. Sultân Havârizm valisine mektûb yazdi. Bizim bu tesebbüsümüz Ebû Abdillah'a ulastigi zaman, o siddetli bir gücenisle gücendi ve: Bana karsi kendi nefsimden daha sefkatli olmayiniz, dedi. Ve birkaç mektûb yazdi, bu mektûblarin yanina baska mektûblar koydu. Havârizm'deki bâzi arkadaslarina da alacaklisi olan o adama taarruz edilmemesini yazdi. Sonra alacaklisi oradan dönüp Merv tarafina yöneldi. Tüccarlar toplandilar, sultân'a haber verildi. Sultân borçlu olan o kimse üzerinde siddet tedbîri kullanmak istedi. Ebû Abdillah bu tedbîri çirkin görüp istemedi. Bizzat kendisi alacaklisi ile, her sene alacaklisinin kendisine az bir seyden ibaret olan on dirhem vermesi sarti üzerine sulh anlasmasi yapti. Hâlbuki alacagi olan mal yirmi bin dirhem idi. Buhârî bu maldan bir dirheme ve daha çoguna da ulasamadi.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben asla herhangi bir seyi satin alma isini üzerime almadim, muhakkak bu isi bir insana emrederdim de o insan benim için satin alirdi. Buhârî'ye, niçin böyle yapardin? diye soruldu. Buhârî: Çünkü bu iste artirma, eksiltme ve karistirma vardir, dedi.

Bekr ibn Munîr zikr etti ki, kendisi Buhârî'ye ticâret için hazirlanmis bir mal tasimis, o mali kendisine oglu Ahmed göndermisti. Nihayet o mal sebebiyle bâzi tüccarlar toplandilar ve o mali Buhârî'den bes bin dirhem kazanç mukaabilinde istediler ..Buhârî onlara: Bu gece beni serbest birakin, yanimdan gidin, dedi. Ertesi günü baska tüccarlar geldiler ve ticâret malini on bin dirhem kâr mukaabilinde istediler. Buhârî bu ikinci gelen tacirler grubuna: Ben bu mali dün gece bana gelmis olan tacirlere satmaya niyyet ettim; o niyyetimi bozmak istemem, dedi.

Muhammed ibn Ebî Hatim söyle dedi: Buhârî söyle diyordu:

Bir defasinda Âdem ibn Ebî Iyâs'a dogru çiktim. O sirada nafakamin yanî paramin bana ulasmasi gecikmisti. Ben harçliksiz oldugum için kuru otlari yemege baslamistim. Bu hâlimi de kimseye haber vermiyordum. Üçüncü gün olunca bana tanimadigim birisi geldi, bir çikin dînâr uzatti ve: Bunu kendi nefsine harca, dedi.

Yine Muhammed ibn Ebî Hatim söyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'den isittim: Bir müslümâna, duâ edildigi zaman icabet olunmayacak bir hâletde bulunmasi yakismaz, diyordu.

Yine kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben bir ayda bes yüz dirhem kazanç aliyordum. Bu kazanci ilim arama yolunda harciyordum. "Allah nezdinde olan ise hem daha hayirli, hem daha devamlidir" (el-Kasas:60; es-Sûrâ: 36).

Yine kâtibi söyle dedi: Biz Firabr'de idik. Ebû Abdillah el-Buhârî, Buhârâ'ya yakin olan bir yerde bir ribât yaptiriyordu.[3] Pek çok halk toplandi, bu is üzerinde ona yardim ediyorlar di. Kendisi de bizzat tugla tasiyordu. Ben ona: Yâ Ebâ Abdillah, sen bununla yetin, derdim de, o: Iste bu is bana fayda verecek olandir, derdi. Râvî dedi ki: Buhârî oradakile r için bir sigir kesmisti. Tencerele re yetisip pisdikleri zaman insanlari yemege çagirdi. Beraberin de yüz kisi yâhud daha fazlasi vardi. Kendisi bu toplanan halk kadar insan toplanacagini bilememisti. Biz onunla beraber Firabr'den üç dirhem mukaabili nde ekmek çikarmistik. O zaman ekmek bes batmani, bir dirhem mukaabili nde idi.[4] Biz bu ekmegi oradakile rin önüne koyduk, hâzir bulunanla rin hepsi yedi ve epey ekmek artmisti.

Yine kâtibi söyle dedi: Buhârî yemesi çok az, talebeler e ihsani çok, cömertligi asiri bir kimse idi.

Abdullah ibn Muhammed es-Sayârifî söyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'nin evinde, onun yaninda bulunuyor dum. Cariyesi geldi ve eve girmek istedi. Bu sirada cariyenin ayagi sürçüp tökezledi de Buhârî'nin önündeki mürekkeb hokkasi ve divitinin üzerine kapandi. Buhârî cariyeye:

- Nasil yürüyorsun? dedi. Câriye de:

- Yol mevcûd olmadigi zaman ben nasil yürürüm? deyiverdi . Bunun üzerine Buhârî ellerini uzatti da:

- Git, ben seni âzâd ettim, dedi.

Buhârî'ye:Yâ Ebâ Abdillâh! Bu câriye seni öfkelendirdi mi? denildi. Buhari: Ben yaptigim bu hürriyet verme isimle nefsimi râzî kilmisimdir, dedi.[5]

Umer ibn Hafs el-Askar da söyle dedi: Biz Basra'da Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismâîl ile beraber bir topluluk idik, hadîs yaziyorduk. Biz onu birkaç gün yanimizdan kaybettik . Sonra onu bir evin içinde çiplak hâlde bulduk. Yaninda bulunan esyasini kaybetmis. Biz hemen onun için bir mikdâr dirhem topladik ve onu giydirdik .

Kâtibi dedi ki: Ben Buhârî'den isittim, kendisine bir hadîsin haberi sorulmustu da o söyle diyordu: Yâ Ebâ Fulân! Sen benim tedlîs yapiyor oldugumu düsünüyorsun. Hâlbuki ben, hakkinda nazar olan bir adamdan dolayi on bin hadîs terk etmisimdir. Ve yine ben bunun ka-darini yâhud bundan çogunu hakkinda benim için bir nazar, bir görüs olan diger sebebden dolayi terk ettim.

Hafiz Ebu'1-Fadl Ahmed ibn Alî es-Süleymânî söyle dedi: Ben Alî ibn Muhammed ibn Mansûr'dan isittim, söyle diyordu: Ben babamdan isittim, söyle diyordu: Biz Ebû Abdillah el-Buhârî'nin meclisind e idik. Bir insan onun sakalindan bir çöp alip kaldirdi ve o çöpü yere atti. O ânda Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'yi gözetledim. Buhârî o atilan çöpe ve insanlara bakiyordu, insanlar ona bakmayi biraktiklari zaman Buhârî'ye baktim ki, o elini uzatti, o çöpü yerden kaldirdi ve yeninin içine koydu. Mescidden çiktiginda ona yine baktim ki, yenine koydugu o çöpü çikardi da yere atti. Sanki o bu hareketiy le sakalinin korunmus oldugu çöpten mescidi de korumus oluyordu.

Kâtibi söyle dedi: Ben Buhârî'den söyle derken isittim: Kör olan Ebû Ma'ser'e:

- Yâ Ebâ Ma'ser, bana hakkini halâl et, dedi. Ebû Ma'ser:

- Hangi seyden halâl edeyim? dedi. Buhârî söyle anlatti:

- Ben bir gün bir hadîs rivayetim de sana baktim. Sen o hadîsden hoslanmistin da basini ve ellerini hareket ettiriyor dun ve bu hoslanmandan dolayi gülümsüyordun, dedi. Ebû Ma'ser:

- Yâ Ebâ Abdillah, sana halâl olsun, Allah sana merhameti ni dâim eylesin, dedi.

Kâtibi söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim ki o: Ben Rabb'imdan iki kerre istekte bulundum, derhâl benim istegime icabet buyurdu. Artik bundan sonra istekte bulunmayi arzu etmiyecegim. Zîrâ belki böyle istekte bulunup da icabet buyurmasi, benim hasenatimi eksiltir, diyordu.

Kâtibi söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim, o: Âhiret'te benim için bir hasim olmiyacaktir, diyordu. Ben de: Bâzi insanlar senin et-Târîh kitabindan hoslanmiyorlar ve "Onda insanlara giybet etme suçu vardir" diyorlar, dedim. Buhârî:

- Biz onu rivayet olarak nakletmisizdir; biz onu kendi nefsimizden nakletmem isizdir. Peygamber (S) de "Bi'se ahu'l-asîre = Asiretin ne kötü kardesi"[6] tâbirini söylemistir, dedi.

Râvîsi dedi ki: Ben yine Buhârî'den isittim ki, o: Ben giybetin haram oldugunu bildigimden beri hiçbir kimseyi asla giybet etmedim, diyordu.

Bekr ibn Munîr söyle diyordu: Ben Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'den isittim, o: Ben bir kimseyi giybet etmis olmamdan dolayi beni hesaba çekmiyerek Allah'a kavusacagimi kuvvetle ümîd etmekteyi m, diyordu.

Hafiz ibn Hacer söyle dedi: Buhârî'nin hadîs ricali aleyhine olan kelâminda ziyâde bir sakinma ve olgun bir arastirma vardir. Bu husus el-cerh ve't-ta'dîl hakkindaki kelâmini teemmül edenlere zahir olacaktir. Çünkü o en çok "Seketû anhu: Ondan sükût ettiler", "Fîhi nazar: Onun hakkinda düsünmek vardir", "Terekûhu: Onu terk ettiler" ve bunlara benzer tâbirleri söylemektedir. "Kezzâb: Çok yalanci" yâhud "Vaddâ': Hadîs uydurucu" tâbirlerini söylemesi azdir. O ancak "Kezzebehû fulânun: Fulân ona yalancilik isnâd etti" ta'bîrini söyler[7].

Ebu'l-Hasen Yûsuf ibn Ebî Zerr el-Buhârî söyle hikâye etti: Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî hastalandi. Suyunu tabîblere gösterdiler. Tabîbler: Bu su, bâzi perhizkâr Hristiyan papazlarinin suyuna benzemekt edir. Çünkü bu papazlar ekmekleri katiga bulayip yemezler, dâima katiksiz ekmek yerler, dediler[8]. Buhârî de, ben kirk yildan beri bolca katikli ekmek yemedim, diyerek tabîblerin sözlerini dogruladi. Buhârî'nin yaninda bulunanla r tabîblere bu hastaligin ilâcini sordular da, tabîbler: Bunun ilâci katiktir, dediler. Buhârî katik yemekten çekindi; nihayet üstâdlari ve ilim sahihleri israr ettiler de Buhârî ekmekle seker yemege kadar onlara icabet etti.[9]

---

[1] Hedyu's-Sâri, s.480 vd. "Zikru sîretihî ve semâilihî ve zuhdihî ve fadâilihî". Irsâdu's-Sâri, I, 33 vd., "Zuhdihî ve verâihî ve ibâdetihi..."

[2] Mudârebe: Bir kimseden ticâret için mal alip kazandiktan sonra kârina ortak eylemek mânâsinda kullanilir... Ve mukaarada mudârebe manasinadir ki, karz maddesinde sureti

açiklanmistir. Isbu mudârebe rizk talebi için seyr ve sefer mânâsina olan darb'dan alinmistir (Kaamûs Ter).

Mukaarada: Ve mudârebe veçhile olan muameleye itlak olunur ki, bir kimseye ticâret eylemek için bir mikdâr sermâye verip, aralarinda sart eyledikleri vech üzere ve zarar ve hüsran sermâyeye âid olmak üzere fâidesine ortak olmaktan ibarettir. Mudârebe, arzda yürüyüp çalismak (Seyr ve sa'y fî'l-ard) mânâsindan alinmis oldugu gibi, mukaaraza dahî güya ki mesafe kat' eylemek ma'nâsindan alinmistir (Kaamûs Ter.).

[3] er-Ribât: Kitâb vezninde bir nesne baglanacak seye denir ki bag tâbir olunur... ve kervansaraya, tekyeye ve imarete itlak olunur ki, musâfirler için binâ kilinir, onda davarlari baglandigi için...

[4] Metinde zikr olunan Menn, bir ölçü veyâ tartidir ki ser'an 180 miskal, örfen 280 miskal gelir, cem'i "emnân" dir. Ve menn bir türlü keyl yâhud mîzân, alâ kavlin iki ritl mikdâra denir ki, lisânimizda batman tâbir olunur (Kaamûs Ter.).

[5] Hedyu's-Sârî, s.480, "Zikru sîretihî...." Imâm Buhârî'nin Hâl Tercemesi/61

[6] Buhârî, VII, 5-30 Edeb, Bâbu mâ yecûzu min igtiyâbi ehli'l-fesâdi ve'r-riyebi; Buhârî, VII, 58, Edeb, Bâbu'l-mudârât maannâsi; Ömer Ziyâeddîn Dagistânî, Sünenü'1-Akvâli'n-Nebeviyye, rak:3399, 3458.

[7] Hedyu's-Sâri, s.481 vd., "Zikru sîretihî...."

[8] Metindeki "Uskuff" kelimesi hakkinda su îzâh verilmistir:

el-Uskuff: Urdunn vezninde, ve'1-uskuf, kutrub vezninde, ve's-sukf, kufi vezninde nasârâ taifesinin dîn ve âyinleri babinda olan reislerine denir ki papaz tâbir olunur. Bir kavle göre mahvet ve hasmet üzere olmayip tevazu' ve âdâb ve tehâsû" üzere yürür olan krallarina denir, yâhud âlimlerine denir. Bâzilari indinde uskuff, rütbede "kissîs" dedikleri nden yukari ve "mitrân" dedikleri nden asagi olan kesislerdir. Cem'i esâkife ve esâkif gelir... (Kaamûs Ter., III, 618).

[9] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari; 57-61.

10- Atis ve Harb Âletleri Kullanmayi Bilmesi

Ebû Abdillah el-Buhârî ziyâde olan ilmi, genis cömertligi ve büyük takvâsiyle beraber harb islerini saglam yapiyor ve cihâd âletlerini güzellestirmeyi iyi biliyordu. Harb âletlerini kullanmakta en mesakkatli is atmak oldugu gizli degildir. Buhârî atista baskalari üzerinde seçkin derecede idi. Çünkü birçok defalar üstüste atis yaptiginda hedefi isabette hiç hatâ yapmiyordu.

Buhârî'nin kâtibi söyle dedi: Ebû Abdillah el-Buhârî çok defalar binegine binip atisa giderdi. Ben onunla beraber bulunup ona arkadaslik yaptigim uzun müddet içinde iki kerrecik müstesna, onun okunun hedefe isabet etmedigini gördügümü bilmiyorum. Onun attigi ok her defasinda hedefine isabet eder, bosa gitmezdi. Biz Firabr'de iken bir gün binekleri mize binip atisa gittik; nehir kiyisindaki iskele gibi gedige ulastiran büyük sokaga dogru çiktik. Nihayet

orada atis yapmaga basladik. Ebû Abdillah el-Buhârî'nin oku, nehir üzerinde bulunan köprünün kazigina isabet etti ve kazik yarildi. Buhârî bunu görünce hayvanindan indi de kaziktan o oku çikardi ve (o gün için) atisi birakti. Bize: Artik geriye dönün, dedi. Bunun üzerine biz geriye döndük. Bu sirada bana:

- Yâ Ebâ Ca'fer, benim sana bir ihtiyâcim var, dedi. Kendisi bir sikintidan müteessir, içini çekip uzun uzadiya soluk almaktaydi. Ben: Evet, buyur, dedim.

- Su köprünün sahibine gideceksin, ona biz senin köprünün kazigini bozduk, binâenaleyh onun yerine yeni bir kazik dikmek hususunda bize izin vermeni, yâhud da onun bedelini almani ve tarafimizdan olan bu ziyandan dolayi bize hakkini halâl etmeni arzu ediyoruz diyeceksin, dedi. Köprünün sahibi Humeyd ibnu'l-Ahdar idi. O zât bana:

- Ebû Abdillah'a benim selâmimi teblîg et ve: "Senin tarafindan olan ziyandan dolayi ben sana hakkimi helâl ettim, zîrâ benim bütün mülküm sana feda olsun" deyiver, dedi.

Ben bu elçiligi Buhârî'ye ulastirdim. Bunun üzerine yüzü gülüp çok sevindi. Artik o gün yabancilara bes yüz hadîs okuyup, üç yüz dirhem sadaka verdi.[1]

---

[1] Hedyu's-Sârî, s.480-481, "Zikru sîretihî ve semâilihî ve zuhdihî ve fadâlihî".

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 61-62.

11- Siirleri ve Nadide Sözleri

Buhârî'nin nazimdaki fesahati, nesirdeki fesahatinden az degildir. O, iki fenni de iyi yapardi. Su kadar ki, bu husûsda ondan bize pek az sey ulasmistir. O da üstâdlarinin üstadi Imâm Safiî'nin siir hususunda gittigi yola mi gitti, bilmiyoruz. Safiî:

"Eger siir âlimlere ayiblilik ve eksiklik getirir olmayaydi, ben bugün muhakkak sâir Lebîd'den daha güzel siir söyleyici olurdum" demisti.

Iste bu sebebden Buhârî de az nazm söylemistir. Biz de ona, az siir söyleyen sâirlerdendi, diyoruz. Yâhud da o çok nazm etmistir de günlerin geçmesiyle zayi' olmustur. O asrin, siir nazm etmenin muhaddis için bir eksiklik sayildigi bir asir olmasi da muhtemeldir ki, Buhârî anlasmaya ve ilim nesr etmeye olan sevgisinden dolayi bu büyük içtimaî temayül dalgasi ile beraber yürümeye mecbur olmustur.

Buhârî'nin nazmindan bâzilari sunlardir: el-Hâkim Ebû Abdillah Târîh'inde söyle dedi: Ben Ebû Alî el-Mustemlî'nin el yazisi ile okudum; Buhârî su beyti insâd etmistir:

"Müsâid zaman elde iken rükû ve sucûd fazlindan istifâdeye çalis. Belki ölümün ansizin olur da kaçirdigin ibâdetleri telâfiye imkân bulamazsin. Nice sihhatli kimseler görmüssündür ki bir hastalik olmaksizin sapasaglam iken cani çikip gitmistir."

Râvî sunu da Buhârî'nin insâd ettigini söyledi:

"Insanlara genis bir huy ile güzel muamele edip hosça geçinmeye çalis. Sakin insanlara karsi ürüp haykiran bir köpek olma"[1]

Râvî: Ebû Abdillah el-Buhârî su beyti de insâd etti, dedi:

"O hayvanlar gibi ki, bogazlanacak yerlere sevk olunup bogazlanincaya kadar ecellerin in gelisini görmezler"[2]

Râvî: Ebû Abdillah Buhârî, Ebû Muhammed ed-Dârimî'nin ölüm haberi üzerine su beyti insâd etti, dedi:

"Eger uzun müddet hayâtta kalirsan, bütün dostlarina kaybolup gitmelerinden dolayi acinir durursun. Hâlbuki kendi nefsinin zevali ise, ey bîçâre insan, daha acinacak bir haldir.[3]

Iste Buhârî'nin siirleri hep böyle vakit zayi' etmemenin lüzumuna, bilhassa vaktin ibâdetle doldurulm asi geregine ve müslümân kisinin güzel ahlâk sahibi olmasina, serr ve zararindan insanlari selâmette kilmasina da'vet etmektedi r.[4]

---

[1] el-Herru: Bir adamin yüzüne köpek gibi haykirmak.

el-Heriru: Köpek kismi soguga tahammül edememekt en nâsi ürümekten asagica seslenmek manasinadir ki, sizlamak ve sinlenmek ve kagirdanmak tâbir olunur, herre'l-kelbu yehirru herîren denilir, ikinci bâbdandir (Kaamûs Ter.).

[2] Tabakaatu's-Sâfiiyye, II, 5:II, 16

[3] Bu beyit su lâfizla da zabt ve rivayet edilmistir:

"Eger uzun müddet yasarsan, bütün dostlarina kaybolup gitmeleri nden dolayi acinir durursun. Hâlbuki ey babasiz, senin hayâtta kalman, daha acinacak bir hâldir." (Hedyu's-Sârî, s.482; Irsâdu's-Sârî mukaddime si, s.36)

[4] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 62-64.

12- Üstâdlari ve Akranlarinin Buhârî Hakkindaki Övgü ve Beyânlari

Hatîb el-Bagdâdî, Imâm Ahmed ibn Hanbel'e varan senedi ile rivayet etti ki, Ahmed ibn Hanbel: Horasan ülkesi Muhammed ibn Ismâîl gibisini çikarmadi, demistir. Ahmed ibn Hanbel'in oglu Abdullah, babasina hadîs hafizlarini sordu. Ahmed ibn Hanbel: Horasan'dan bir çok gençlerdir, dedi ve onlar içinde Buhârî'yi saydi; saymaga da Buhârî ile basladi.

Yine Hatîb, Imâm Ahmed'den rivayet etti. Imâm Ahmed: Horasan, Ebû Zur'a, Muhammed ibn Ismail el-Buhârî, Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî ve Hasen ibn Suca' el-Belhî'nin benzerler ini çikarmadi, demistir.

Salih Gezere: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'den daha anlayisli hiçbir Horasanli görmedim, demis; sonra da: Horâsânlilar'in hadîsde en bilgilisi el-Buhârî'dir, en çok ezberleyi cisi ve en

çok hadîs ihata edeni Ebû Zur'a'dir, diye ilâve etmistir.

Muhammed ibn Bessâr: Dünyânin hafizlari dörttür: Reyy'de Ebû Zur'a, Nîsâbûr'da Müslim ibnu'l-Haccâc, Semerkand'da Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî, Buhârâ'da da Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'dir, demistir.

Yine Muhammed ibn Bessâr: Bizim yanimiza daha Buhârî gibi gelmedi, demistir. Yine o; Buhârî Basra'ya girdigi zaman: Bu gün Basra'ya fakîhlerin seyyidi girdi, demistir. Yine bu Muhammed ibn Bessâr, Buhârî Basra'ya geldigi zaman, ona dogru ayaga kalkip elini tutmus ve onunla boyun boyuna sarmasarak: Kendisiyle senelerden beri iftihar etmekte oldugum zât, hos geldin, demistir.

Muhammed ibn Abdillah ibn Numeyr ile Ebû Bekr ibn Ebî Seybe: Biz Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî gibisini görmüs degiliz, demislerdir. Abdan da eliyle Buhârî'ye isaret ederek: Biz bundan daha basiretli bir genç görmedik, demistir.

Ishâk ibn Ahmed ibn Halef söyle dedi: Ben Buhârî'den birkaç kerre isittim: Ben kendimi hiçbir kimse yaninda küçük görmedim, yalniz Alî ibnu'l-Medînî'nin yaninda küçüktendim, diyordu. Müteakiben Buhârî'nin bu sözü Alî ibnu'l-Medînî'ye söylendi. Ibnu'l-Medînî: Onun sözünü birakin, asil o kendi gibisini görmemistir, dedi[1].

Buhârî'nin üstâdlarindan biri olan Süleyman ibn Harb bir gün Buhârî'ye bakti, bakti da: Bunun ileride güzel zikri ve söhretli bir nâmi olacaktir, dedi. Bunun benzeri bir sözü, Ahmed ibn Hafs da söylemisti.

Buhârî söyle dedi: Ben Süleyman ibn Harb'in yanina girdigim zaman o: Su'be'nin galatini bize beyân et, diyordu.

Muhammed ibn Kuteybe el-Buhârî söyle dedi: Ben Ebû Asim en-Nebîl'in yaninda idim. Onun yaninda bir genç gördüm ve ona: Sen neredensin? dedim. Buhârâ'danim, dedi. Kimin oglusun? diye sordum. Ismail'in ogluyum, dedi. Ben de ona: Sen benim yakinimdan, yânî hisimimdansin, dedim. Ebû Asim'in huzurunda bulunan bir adam bana: Bu genç koçlarla tokusuyor, yânî üstâdlara mukaavemet ediyor, dedi.

Ibrahim ibn Muhammed ibn Selâm da söyle dedi: Saîd ibn Ebî Meryem, Haccâc ibn Minhâl, Ismâîl ibn Ebî Uveys, el-Humeydî, Nuaym ibn Hammâd, Muhammed ibn Yahya ibn Umer el-Adenî, el-Halâl el-Huseyn ibn Alî el-Hulvânî, Muhammed ibn Meymûn el-Hayyât, Ibrâhîm ibnu'l-Munzir, Ebû Kurayb Muhammed ibnu'1-Alâ, Ebû Saîd Abdullah ibn Saîd el-Esecc, Ibrâhîm ibn Musa el-Ferrâ ve benzerleri gibi hadîs sahihlerinden olan büyük üstâdlar, tefekkür ve ma'rifette Muhammed ibn Ismail'in kendilerinden üstün olduguna hükmediyorlardi.

Imâm Ebû Muhammed Abdullah ibn Abdirrahmân ed-Dârimî söyle demisti: Ben Harameyn'de, Hicaz'da, Sam'da ve Irak'da birçok âlimler gördüm, fakat onlarin içinde Ebû Abdillah el-Buhârî'den daha cem'iyyetlisini, yânî daha çok hadîs toplayanini görmedim.

Ebû Sehl Mahmûd ibnu'n-Nadr söyle dedi: Ben Basra'ya, Sam'a, Hicaz'a, Küfe'ye girdim ve bu sehirlerin âlimlerini gördüm. Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'nin zikri her geçtikçe, onlar Buhârî'yi kendilerinden üstün tutarlardi.

Hâsid ibn Ismâîl söyle dedi: Ben Ishâk ibn Râhaveyh'i sediri üzerinde otururken gördüm,

Muhammed ibn Ismâîl de beraberinde idi. Muhammed ibn Ismâîl ona karsi bir seyi redd etti. Bunun üzerine Ishâk, Muhammed ibn Ismail'in görüsüne döndü. Ishâk: Ey hadîsciler toplulugu, sizler bu gençten hadîs yazin. Zîrâ o sâyed el-Hasen el-Basrî zamaninda mevcûd olaydi, hadîs ile ilgili bilgisi ve fikhindan dolayi insanlar muhakkak ona muhtaç olurlardi, dedi.

es-Sünen sahibi Ebû Isâ et-Tirmizî: Ben ne Irak'da, ne de Horasan'da illetlerin ma'nâsi, târîh ve isnâdlari tanima hususlarinda Muhammed ibn Ismail'den daha bilgilisini görmedim, demistir.

Muhammed ibn Yûsuf el-Hemedânî söyle dedi: Biz Kuteybe ibn Saîd'in yaninda idik. Derken oraya Ebû Ya'kûb denilen Sa'rânli bir adam geldi ve Kuteybe'ye, Muhammed ibn Ismail'i sordu. Kuteybe: Ey buradakiler! Ben hadîs hakkinda inceleme yaptim. Fakîhler, zâhidler ve âbidlerin meclislerinde oturdum. Aklimin erdigi günden beri Muhammed ibn Ismail el-Buhârî'nin benzerini görmedim, dedi. Yine bu Kuteybe ibn Saîd: Ben fakîhler, zâhidler ve âbidlerle beraber oturdum. Akil ettigim günden beri Muhammed ibn Ismail'in benzerini görmedim. O kendi zamaninda, sahâbîler içinde Umer'in durumunda idi. Eger Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî sahâbîler devrinde bulunsaydi, muhakkak bir alâmet olurdu, dedi.

Muhammed ibn Yûsuf el-Hemedânî söyle dedi: Kuteybe ibn Saîd'e, sarhos kimsenin kadin bosamasinin hükmü sorulmustu. Bu sirada içeriye Muhammed ibn Ismâîl girdi. Bunun üzerine Kuteybe o suâli soran kimseye: Iste Ahmed ibn Hanbel, Ishâk ibn Râhûye ve Alî ibnu'l-Medînî! Allah onlari Buhârî'nin sahsinda sana gönderdi, dedi de eliyle Buhârî'yi gösterdi.

Ebû Amr el-Kirmânî söyle dedi: Ben Basra'da Mihyâr'a Kuteybe ibn Saîd'in: Yemîn olsun benim yanima Arz'in dogusundan ve batisindan gelenler oldu, fakat benim yanima Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'nin benzeri gelmedi, dedigini hikâye ettim. Bunun üzerine Mihyâr: Kuteybe dogru söylemistir. Ben de Kuteybe'yi Yahya ibn Maîn'in beraberinde gördüm. Ikisi, Muhammed ibn Ismail'in yanina gidip geliyorlardi. Iste o vakit bilgi hususunda Yahya'nin Saîd'e itaat etmekte oldugunu görmüstüm, dedi.

Ya'kûb ibn Ibrâhîm ile Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî: Sübhesiz Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî bu ümmetin fakîhidir, dediler.

Bundâr Muhammed ibn Bessâr da, Buhârî'yi kasdederek: O bizim zamanimizda Allah'in halkinin en fakîhidir, demistir.

Firabrî de söyle dedi: Ben Muhammed ibn Ebî Hâtim'den isittim, söyle diyordu: Ben Hâsid ibn Ismail'den isittim, söyle diyordu: Ben Basra'da idim. Derken Muhammed ibn Ismail'in gelisini isittim. Buhârî geldigi zaman Muhammed ibn Bessâr: Bu gün fakîhlerin seyyidi geldi, dedi.

Muhammed ibn Ibrâhîm el-Bûsencî de söyle dedi: Ben 228/930 senesinde Bundâr'dan isittim, o: Bizim üzerimize Muhammed ibn Ismail'in benzeri gelmedi, diyordu. Ve yine bu Bundâr: Ben senelerden beri onunla iftihar edip duruyorum, dedi.

Buhârî söyle dedi: Ben on sekiz yasinda iken el-Humeydî'nin yanina girdim. O esnada Humeydî ile diger bir kimse arasinda bir hadîs hususunda bir ihtilâf meydana gelmis. Humeydî bana bakinca: Iste aramizda hüküm verecek kimse geldi, dedi. Akabinde husûmeti bana arzettiler. Ben de Humeydî lehine hükmettim. Zîrâ hakk onunla beraberdi.

Buhârî söyle dedi: Ishâk ibn Râhûye, benim tasnif etmis oldugum Târîh kitabini aldi, onu emîr olan Abdullah ibn Tâhir'in yanina götürüp: Ey Emîr, sana bir sihr (yânî çok güzel bir kitâb)

göstereyim mi? Dedi.

Musa ibn Kureys söyle dedi: Abdullah ibn Yûsuf et-Tenîsî, Buhârî'ye hitaben: Yâ Ebâ Abdillah! Benim kitâblarima bak da içlerinde düsük ve hatâ nev'inden birsey varsa bana haber ver, dedi. Buhârî de: Pekî, diyerek ona icabet etti.

Buhârî söyle dedi: Muhammed ibn Selâm el-Beykendî bana: Kitâblarima bak da içlerinde hatâ nev'inden her ne bulursan üzerine çarpi isareti koy, dedi. Muhammed ibn Selâm'in ashabindan biri ona: Bu genç kimdir? diye sordu da, Beykendî benim için: Bu, benzeri olmiyan kisidir, dedi. Iste bu adi geçen Muhammed ibn Selâm: Muhammed ibn Ismâîl benim yanima her girdikçe hayrete düser ve ondan endîse eder dururdum, derdi. Yânî onun yaninda hatâ yapmaktan korkardi.

Ebû Bekr el-Medînî söyle dedi: Bizler bir gün Ishâk ibn Râhûye'nin yanindaydik. Muhammed ibn Ismâîl de orada hâzir bulunuyordu. Ishâk sahâbîsinin berisinde Ata el-Kencârânî (nisbeti) bulunan bir hadîse ugradi. Bunun üzerine Ishâk, Buhârî'ye hitaben:

- Yâ Ebâ Abdillah! Bu Kencârân nedir? dedi. Buhârî:

- Yemen'de bir karyedir. Muâviye, sahâbî'den olan su zâti Yemen'e gönderdi. Iste bu Ata o sahâbî'den iki hadîs isitti, dedi. Ishâk da ona:

- Yâ Ebâ Abdillah, sen bunu onlarin yaninda hâzir bulunmus gibi bilmektesin, dedi.[2]

Yine Buhârî söyle dedi: Alî ibnu'l-Medînî bana Horasan'in üstâdlarini soruyordu. Ben de ona Muhammed ibn Selâm el-Beykendî'yi zikr ediyordum. Kendisi onu tanimiyordu. Nihayet kendisi bir gün bana:

- Yâ Ebâ Abdillah! Senin övdügün herkes artik bizim yanimizda makbuldür, dedi.

Ebu'1-Fadl Ahmed ibn Seleme en-Nîsâbûrî söyle dedi: Bana Feth ibn Nuh en-Nîsâbûrî tahdîs edip söyle dedi: Ben Alî ibnu'l-Medînî'ye geldim. Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'yi de onun sag tarafinda oturmus hâlde gördüm. Alî ibnu'l-Medînî her hadîsi tahdîs edince, azamet ve celâletinden sakinarak Buhârî'ye döner dururdu.

Buhârî söyle dedi: Amr ibn Alî el-Fellâs'in ashabi benimle bir hadîsi müzâkere ettiler. Ben, o hadîsi tanimiyorum, dedim. Onlar benim bu cevâbimdan dolayi sevindiler. Ve akabinde Amr ibn Alî'ye gittiler. Biri Amr ibn Alî'ye: Biz Muhammed ibn Ismâîl ile bir hadîsi müzâkere ettik. O, bu hadîsi tanimadi, dedi. Bunun üzerine Amr ibn Alî: Muhammed ibn Ismail'in tanimadigi bir hadîs, hadîs degildir, demistir.

Ebû Amr el-Kirmânî söyle dedi: Ben Amr ibn Alî el-Fellâs (249/863)'dan isittim; o: Benim sâdik arkadasim, Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'dir; Horasan'da onun benzeri yoktur, diyordu.

Ebû îsâ et-Tirmizî söyle dedi: Muhammed ibn Ismâîl, Abdullah ibn Munîr'in yaninda idi. Buhârî onun yanindan kalktigi zaman, Abdullah ibn Munîr ona karsi: Yâ Ebâ Abdillah! Allah seni bu ümmetin zîneti kilsin, dedi.

Hafiz Recâ ibn Recâ: Muhammed ibn Ismail'in bütün âlimler üzerindeki fazileti, erkeklerin kadinlar üzerindeki fazli gibidir, dedi.

Abdullah ibn Muhammed ibn Saîd ibn Ca'fer söyle dedi: Ahmed ibn Harb en-Nisâbûrî vefat ettigi zaman Ishâk ibn Râhûye ile Muhammed ibn Ismâîl binekleri ne bindiler de onun cenazesin i tesyî' ediyorlardi. Ben de giderken ilim ehli olan kimseleri dinliyord um. Onlar bu ikisine bakiyorlar ve: Muhammed ibn Ismâîl, Ishâk'dan daha fakîhtir, diyorlardi.

Ahmed ibn Ishâk es-Sermâvî: Her kim hakkiyle ve bütün sadâkatiyle fakîh olan bir kimseye bakmak isterse, Muhammed ibn Ismail'e baksin, dedi.

Hâsid ibn Ismâîl söyle dedi: Ben Amr ibn Zürâre ile Muhammed ibn Râfi'i, Muhammed ibn Ismail'in yaninda gördüm. Bu ikisi Buhârî'den hadîs illetleri ni soruyorla rdi. Buhârî yanlarindan kalkip gidince, bu iki zât mecliste hâzir olanlara: Buhârî'den aldanmayin, gaflet etmeyin. Çünkü bizden daha fakîh, daha âlim ve daha basiretli dir, dediler.

Yine Hâsid söyle dedi: Biz bir gün Amr ibn Zürâre de beraber olarak Ishâk ibn Râhûye'nin yaninda idik. Ishâk, Ebû Abdillah'in önünde hadîs imlâ ettiriyor du. Hadîs sahihleri de ondan hadîs yaziyorlardi. Bu esnada Ishâk ibn Râhûye: O benden daha basiretli dir, diyordu. Ebû Abdillah el-Buhârî o zaman bir genç idi. Ebû Bekr ibn Ebî Seybe de Buhârî'yi Bâzil (yânî kâmil) diye isimlendi rirdi.

Muhammed ibn Ebî Hatim el-Varrak söyle dedi: Ben Yahya ibn Ca'fer el-Beykendî'den isittim; o söyle diyordu: Sayet kendi ömrümden alip da Muhammed ibn Ismail'in ömründe artirma yapmaga kaadir olaydim, muhakkak bu artirma isini yapardim. Çünkü benim ölümüm, bir tek adamin ölümü olurdu; hâlbuki Muhammed ibn Ismail'in ölümüne gelince, onda ilmin gitmesi vardir.

Yine Buhârî'nin varrâki yânî kâtibi söyle dedi: Ben yine Yahya ibn Ca'fer el-Beykendî'den isittim, o Buhârî'ye hitaben: Eger sen olmayaydin ben Buhârâ'da yasamayi hos bulmazdim, diyordu.

Abdullah ibn Muhammed el-Musnidî söyle dedi: Sübhesiz Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî bir imamdir. Her kim onu imam tanimazsa, ben o sahsi ittihâm ederim.

Imamlarin imâmi olan Ebû Bekr Muhammed ibn Ishâk ibn Huzeyme: Semânin bütünü altinda hadîste Muhammed ibn Ismail'den daha âlim kimse yoktur, dedi.

el-Hâfiz Muhammed ibn Ya'kûb da söyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'i, Buhârî'nin önünde, çocugun muallime suâl sorusu gibi suâl sorarken gördüm. [3]

---

[1] Ca'fer ibn Muhammed el-Mustagfiri, Târihu Nesef'de Buhârî'yi zikr etti de: Eger benim için caiz olaydi, ben muhakkak Buhârî'yi, onun mülâki oldugu Üstâdlari üzerine tafdîl eder ve muhakkak o kendi gibisine kavusmamistir derdim, demistir. (Tabakaatu's-Sâfiiyye, II, 8).

[2] Hedyu's-Sârî. s.484 vd., "Zikru senâi'n-nâsi aleyhi ve ta'zîmihim lehu"; Irsâdu's-Sârî, I, 33-37, "Ve senâu'n-nâsi aleyhi bi fehmihi."

[3] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 64-69.

13- Imâm Müslim'in Imâm Buhârî'yi Takdîr Edip Büyütmesi

Hafiz Ebû Hâmid el-A'mes söyle dedi: Biz Nîsâbûr'da Buhârî'nin yaninda idik. Müslim ibnu'l-Haccâc geldi ve Buhârî'ye su hadîsi sordu:

Ubeydulla h ibn Amr, Ebu'z-Zuheyr'den, o da Câbir'den; dedi ki: Resûlullah (S) bizleri bir seriyye içinde gönderdi, berâberimizde Ebû Ubeyde vardi... (Hadîs uzunca devam ediyor).

Buhârî söyle dedi: Bize Ibnu Ebî Uveys tahdîs etti. Bana kardesim Süleyman ibn Bilâl'den, o da Ubeydulla h'dan... diyerek hadîsi tamâmiyle zikretti. Bunun akabinde bir insan da Buhârî'nin huzurunda: "Haccâc ibn Curayc Musa ibn Ukbe'den, o da Süheyl ibn Ebî Sâlih'den, o da babasindan, o da Ebû Hureyre'den, o da Peygamber (S)den. Buyurdu ki: "Bir kulun dedikodul u bir meclisten kalktigi zaman Sübhâneke 'llâhümme ve bi-hamdike eshedu en la ilahe illâ ente. Estagfiruke ve etûbu ileyke demesi, meclise istirak ettiginin keffâretidir" hadîsini okudu ve Buhârî'ye bu isnâd ve hadîs hakkindaki fikrini sordu. O mecliste hâzir bulunan Müslim hemen atilarak: Dünyâda bundan saglam isnâd da olur mu imis? Ibn Curayc, Musa ibn Ukbe'den, o da Süheyl ibn Ebî Salih'ten rivayet etmis. Dünyâda bu kadar kuvvetli isnâd ile hiç bir hadîs bilinir mi? dedi.

Müslim'in bu sözleri üzerine Muhammed ibn Ismâîl: Evet amma ma'lûldur, dedi. Müslim'i bir titreme alip: La ilahe ille'llah, illeti neresinde ise bana haber ver, dedi. Buhârî, baska tarîklardan da yine Haccâc ibn Muhammed' den olmak üzere kendisine bu hadîsin balig ol-dugunu senedleri yle zikr ederek, yalniz: Allah'in örttügünü sen de ört; bu, insanlarin Haccâc ibn Muhammed'den, onun da ibn Curayc'dan rivayet ettikleri celîl bir hadîstir, demekle yetindi ve illeti beyân etmek istemedi. Müslim israr etti, basini öptü, aglamakli oldu.

Buhârî, Müslim'den bu kadar israr görünce: Öyleyse yaz:

"Bize Musa ibn Ismâîl tahdîs etti. Bize Vuhayb tahdîs etti. Bize Musa ibn Ukbe, Avn ibn Abdillah'dan tahdîs etti. O söyle demistir: Rasûlullah (S) söyle buyurdu:... isnâdiyle hadîsi rivayet etti. Bunun üzerine Müslim: Sana hasedcide n baskasi bugz etmez. Dünyâda senin bir benzerin daha olmadigina sehâdet ederim, dedi.

Bu hikâyeye göre, her iki hadîsin metni birdir. Lâkin hadîs birinci sened ile ma'lûl, ikinci sened ile sahîhdir. Dikkat edilmis ise anlasilir ki, Buhârî'nin ma'lûl dedigi rivayet hep an'ane ile rivayet edilmis ve sonunda merfû' olarak serd edilmistir. Hâlbuki diger rivayette sened -tabiî olan- Avn ibn Abdillah ibn Utbe'ye kadar hep "haddesenâ" lâfzi ile sevk edildikte n sonra, Ebû Hureyre'nin ismi zikr edilmeksi zin irsal edilmistir. Meger merfû' olarak rivayet ediledura n hadîs, mürsel imis.

Bu kissayi el-Beyhâkî el-Medhâl'de, el-Hâkim Ebû Abdillah'dan diger bir siyakla rivayet etmistir: Dedi ki: Ben Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed el-Varrâk'tan isittim, söyle diyordu: Ben Ahmed ibn Hamdûn el-Kassâr'dan -ki o Ebû Hâmid el-A'mes'dir- isittim, söyle diyordu: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'dan isittim: Kendisi Muhammed ibn Ismail'in yanina geldi, onun iki gözünün arasini öptü ve: Birak beni ayagini da öpeyim ey üstâdlarin üstadi, muhaddisl erin seyyidi, hadîs illetleri nin tabîbi, dedi.

Buhârî burada da iki senedle hadîsi rivayet ettikten sonra, birinci sened hakkinda: Bu güzeldir, hem dünyâda bunun kadar saglam baska bir isnâd da bilmiyoru m, lâkin ma'lûldür. Benim haber verdigim isnâd daha iyidir. Zîrâ Musa ibn Ukbe'nin Süheyl'den müsneden bir

hadîs rivayet ettigini hiçkimse haber vermemistir, diyerek, ikinci bir illet daha göstermistir[1]...

Hâsid ibn Ismâîl söyle dedi: Basra halkindan ilim ehli olan kimseler hadîs talebi için Buhârî'nin arkasindan kosarlardi. Hâlbuki o zaman Buhârî bir gençti. Nihayet onu isti'lâ ederler ve onu yolun bir yerinde oturturlar da basina binlerce kisi toplanirdi. Ki, o toplananlarin çogu kendilerinden hadîs yazilan kimselerdendi. O zaman Buhârî, henüz yüzünde tüy çikmamis bir genç idi.

Ebû Hatim er-Râzî: Horasan asla Muhammed ibn Ismail'den daha hafiz bir kimse çikarmadi, ve oradan Irak'a ondan daha âlimi de gelmedi, dedi.

el-Aclî de söyle dedi: Ben Ebû Zur'a'yi ve Ebû Hâtim'i gördüm; bu ikisi Buhârî'den hadîs isitiyorlardi. Hâsili Buhârî her seyi güzel yapan, dîn ve faziletçe üstün ümmetlerden bir ümmet idi.

ed-Dârimî'ye bir hadîsten soruldu ve kendisine Buhârî'nin bu hadîs sahihtir dedigi söylendi. Bunun üzerine ed-Dârimî: Muhammed ibn Ismâîl, Dârimî'den daha basiretlidir. O, Allah'in kendi kitabi içinde ve Peygamber'inin diliyle emr ettigi ve nehy eyledigi seyleri Allah'a yakisacak sekilde yerine getiren kullarinin en zekîsidir. Muhammed ibn Ismâîl, Kur'ân'i okudugu zaman kalbini, gözünü ve kulagini onunla tamâmiyle mesgul eder, kitabin mes'elelerinde tefekkür edip, onun halâlini, haramini iyice tanir, dedi.

Ebû Sehl Mahmûd ibnu'n-Nadr söyle dedi: Ben Misir âlimlerinden otuzdan fazlasini dinledim ki onlar: Dünyâda Muhammed ibn Ismail'e bakmak bizim ihtiyâcimizdir, diyorlardi.

Ebu't-Tayyib Hatim ibn Mansûr da: Muhammed ibn Ismâîl, basireti ve ilme nüfuz edisi hususlarinda Allah'in âyetlerinden bir âyet idi, dedi.

Abdullah ibn Muhammed el-Eylî: Vallâhî ben, Muhammed ibn Ismail'in bedeninde bir kil olaydim diye temenni etmisimdir, dedi.

Suleym ibn Mucâhid: Ben altmis yildan beri Muhammed ibn Ismail'den daha fakîh ve daha takvâli kimse görmedim, demistir.

Ahmed ibn Seyyar, Merv Târîhi'nde söyle dedi: Muhammed ibn Ismâîl, ilim taleb etti, âlim insanlarla ilim meclislerinde bulundu, hadîs ugrunda seyahatler etti ve hadîste maharet kazanip en basiretli dereceye yükseldi. O, bilgisi ve ezberlemesi çok güzel bir zât idi, bununla beraber fakîhlik de yapiyordu.

Amr ibnu'l-Haffâf söyle dedi: Yahya ibn Muhammed ibn Sâid, Buhârî'yi zikr ettigi zaman: O el-kebsu'n-nattâh'dir (yânî çok vurucu koçtur), derdi.

el-Hâfiz Ebu'l-Abbâs, el-Fadl ibnu'l-Abbâs er-Râzî es-Sâig'a: Hangisi daha hafizdir; Muhammed ibn Ismâîl mi, yâhud Ebû Zur'a mi? diye soruldu. Ebu'l-Abbâs söyle dedi: Ben Muuhammed ibn Ismâîl ile karsilasmis degildim. Nihayet Hulvân ile Bagdâd arasinda önümden geldi, karsilastik. Yolumdan bir merhale kadar geriye dogru onunla yürüdüm ve bu esnada ona kendisinin tanimadigi bir hadîs getirmeye çok gayret ettim.. Fakat bu bana mümkün olmadi. Ve iste ben buyum. Ebû Zur'a'nin basinin saçi sayisinca garîb hadîs sayabilirim.

Muhammed ibn Abdirrahmân ed-Dagûlî söyle dedi: Bagdâd ahâlîsi Muhammed ibn Ismail'e,

içinde su beyt bulunan bir mektûb yazdilar:

"Sen kendileri için hayâtta bakî oldugun müddetçe, müslümânlar bir hayr içindedirler. Kaybedildigin zaman senden sonra artik hayr yoktur"[2]

el-Hâfiz Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Muhammed ibn Saîd ibn Ukde: Sayet bir kimse otuz bin hadîs yazmis olsa Muhammed ibn Ismail'in Târîh'inden müstagni olmaz, demistir. el-Hâkim Ebû Ahmed de el-Kûnâ (Künyeler) kitabinda: Buhârî hadîs bilgisi ve toplamasi hususlarinda imamlarin yegânesi idi. Eger ben, hiç kimsenin tasnifini güzellik ve olgunluktaBuhârî'nin tasnifine benzer görmedim deseydim, muhakkak böyle yapmis olurdum, demistir. Ben Buhârî asrindan sonra gelen âlimlerin ona yaptiklari övgülere bir bâb açsaydim, muhakkak sahîfeler biter, nefesler tükenirdi. Hulâsa, o sahili olmayan bir denizdir. Ben ancak Ibnu Ukde ile Ebû Ahmed'in sözlerini buna bir unvan olarak yazdim. Zâten büyük üstâdlarinin ona yaptiklari övgülerin ardindan, daha sonrakilerin hikâyelerine muhtaç olunmaz. Çünkü devrinin üstâdlari onu, müsahede ettikleriyle övmüsler, bildiklériyle vasfetmislerdir. Kendilerinden sonra gelenlerin medihleri ise böyle degildir. Çünkü bu sonrakilerin övmeleri ve vasiflari, kendilerine nakl edilmis bilgilere i'timâd üzerine kurulmustur. Bu iki makaam arasinda ise açik bir fark vardir: "Leyse'l-iyânu ke'1-haberi-Gözle görmek haber gibi degildir"[3]

---

[1] Hedyu's-Sârî, s.487-489, "Zikru cumelin mine'l-ahbâri's-sâhide H seati hifzini veseyelâni zihnihî ve ittilâihî ale'l-ileli sivâ mâ tekaddeme"; Irsâdu's-Sârî, I, 35-36; bâzi tasarruflaTecrîdTer., I,173-174. Diger kaynaklar: Târîhu Bagdâd, II, 29 (XIII, 100-104); Ibn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XI, 33-34; Ebu'1-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbâri'l-Beser, II, 54.

[2] el-Bidâye ve'n-Nihâye, XI, 24-28; Irsâdu's-Sâri, I, 37.

[3] Hedyu's-Sâri, s.481-486, "Zikru senâi'n-nâsi aleyhi ve ta'zîmihim lehu"; "Zikru tarafin min senâi akrânihi ve tâifetin min etbâihi aleyhi tenbîhen bi'1-ba'z ale'l-kulli".

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 69-72.

Imâm Buhârî'nin Tercihlerinden Bâzilari Sunlardir:

* Iki sünnet yerinin inzal olmaksizin birbirine sâdece dokunmasindan yikanmanin vâcib olmiyacagi, ancak yikanmanin daha ihtiyatli oldugu.

* Hamamda Kur'ân okumakta be's olmiyacagi.

* Meninin yikanmasinin da, el ile sürtülüp ovalanmasinin da caiz olmasi.

* Suyun içine murdar düsmekle degil de, ancak tagayyur (yâni baskalasma) ile murdar olacagi.

* Fil ve benzeri ölü hayvan kemikleriyle taranmanin, onlarin yaglarim yag sürmekte kullanmanin ve onlarla ticâret yapmanin cevazi.

* Içine fare ve benzeri bir hayvan düstügü zaman, sivi olsun donuk olsun, o hayvan ve

etrafinin atilmasi suretiyle yagin temiz sayilacagi.

* Namaz kilarken üstüne pislik atilan kimsenin namazinin bozulmiyacagi.

* (Namaz içinde iken) Elbisesin de kan gören kimsenin o kani atacagi, namazini tamamlaya cagi ve namazi yeni bastan kilmiyacagi.

* Ayetin Mushaftan okunmasinda be's olmadigi.

* Cünüb olan kimsenin (ezberden) Kur'ân okumasinda be's olmadigi.

* Kadinin üç hayzinin bir ayda tamamlanmiyacagi, kadin dindarligindan hosnûd olunacak yakin arkadaslarindan bir sâhid getirir, o sâhid de kendisini n bir ay içinde üç defa hayz olduguna sehâdet ederse kadinin tasdik olunacagi ve iddetinin bitecegi.

* Teyemmümün yüze ve ellere âid oldugu.

* Abdesti bozacak bir hades vâki' olmadigi müddetçe, iki ve daha çok farz namazin bir tek teyemmüm ile kilinmasinin cevazi.

* Cünüb olan kimsenin, soguk sudan hasta olmaktan korktugu zaman teyemmüm edip namaz kilabilecegi.

* Murdar seyle boyanan kumaslari giymenin cevazi.

* Uylugun avret olmadigi.

* Gemi içinde namaz kilan kimsenin gemi ile beraber geminin döndügü cihete dönebilecegi.

* Insanin kendi elbisesi ve yaygisi üzerinde secde etmesinin cevazi.

* Ayakkabilari ile namaz kilmanin cevazi.

* Umre yapmanin vâcib oldugu.

* Buhârî, alis veris islerinin insanlarin kendi aralarinda taniyageldikleri âdet ve esâslara göre döndürülecegi görüsündedir.

* Buhârî, kadinin gerek kendi mülkü olsun, gerek baskasinin mülkü olsun müsavi olarak, erkek köleden perde arkasina çekilmiyecegi hususunda ki Âise mezhebini tercîh etti.

* Buhârî, kör kimsenin ve maske takinmis kadinin sesi tanindigi zaman sâhidlik yapmasinin cevazini tercîh etti.

* Sübhe ve fesâd ehli olan kimseleri giybet etmenin cevazi.

* Kitâb ehli olan kisinin Kur'ân ögretmesinin cevazi (Nitekim bu Ebû Hanîfe'nin mezhebidi r); Kur'ân' dan baska ilimlerde ögretmenlik yapmasinin evleviyet le cevazi.

* Kadinin gelin bile olsa, erkeklere hizmet etmesi ve onlarin karsilarinda dikilip islerini görmesinin cevazi; nitekim köylerdeki ve sah-râlardaki kadinlar kendi fitratlariyle bu nizâm

üzeredirler.

* Talâkin niyetle ve bosama kasdiyle vuku' bulacagi, mutlak bir sözle talâk vâki' olmiyacagi hususunda ki Ibn Abbâs mezhebini tercîh etti.

* Buhârî, bir yillik müddet âyeti (el-Bakara: 2/228, 234: et-Talâk: 65/1-4) hakkinda, bu âyetin mensûh olmayip, muhkem bulundugu hususunda Mucâhid ve Atâ'nin mezhebler ini tercîh etti. Bu da, kadin bir yillik suknâ vasiyyetini kabul ettigi takdirded ir.

* Kadinlarin erkeklere hasta ziyareti yapmalarinin cevazi; nitekim köyler ve sahralar halki kendi fitratlari ile bu gelenek üzeredirler.[1]

* Hidir'in simdi diri olmadigi.

* Müsrike ibtidâen künye vermenin ve künyelendigi isimle nida etmenin cevazi.

* Üvey kizin ve üvey ogulun kizlari haram kilinmakta üvey kiz gibidir. Nitekim ogullarin çocuklarinin karilari da, ogullarin kadinlari gibidir. Üvey kiz, üvey babasinin terbiyesi nde ve himayesin de bulunmamis olsa da, yine haram kilinir.

* Buhârî: “Yahûdî olanlarda n kimi kelimeler i konuldukl ari yerlerind en tahrif ederler.. " (en-Nisâ; 4/46) âyetinin tefsiri hakkinda söyle dedi: Yuharrifûne, yuzîlûne demektir. Hâlbuki Azîz ve Celîl olan Allah'in kitâblarmdan bir kitabin lâfzini izâle edecek hiç kimse yoktur. Lâkin onlar onu tahrif ediyorlar, yânî te'vîlinden baska bir te'vîl ile te'vîl ediyorlar . Ibn Hacer Fethu'l-Bârî'de bu bahs üzerine genis îzâh yapti. Çünkü bu çok mühim bir konudur.

* Buhârî, hâkimin kendi âmillerine, kaadînin diger kaadîya yazdigi mektûb ile -o mektûb üzerine sâhid ve beyyine olmadan da- amel etmeyi caiz kildi.

* Kadin taniyip bildi ise, perde arkasindan kadin üzerine sâhidligi caiz gördü.

* Hâkimin hükmünün hiçbir harami helâl ve hiçbir helâli haram kilamiyacagi.

* Hâkim, cevr ve zulm ile yânî adaletsiz ce hüküm verir yâhud ilim ehlinin hilâfina hüküm verirse, o hükmün merdûd olacagi.

* Buhârî, tamamen kâfir olsa bile bir insanin hâkim için tercemânlik yapmasini caiz gördü.

* Buhârî'nin evlenmek istenilen kadina bakmaya istidlali: Buhârî, evlenmek üzere istenmekt e olan kadina veya kiza bakmaya, Peygamber'in Âise'ye hitaben söyledigi su hadîsi ile istidlal etti: "Ben seni ru 'yâmda gördüm. Senin resmini bir ipek parçasi üzerinde olarak melek getiriyor du da bana: Bu kiz senin karindir, diyordu. Ben senin yüzünden perdeyi açtigimda baktim ki, o ru'yâmda gördügüm, sensin."[2]

el-Vâlid, Minhâc Serhi'nde söyle dedi: Bu güzel bir istidlald ir. Çünkü Peygamber'in fiili, uykuda olsun uyanikken olsun, müsavidir. Peygamber Âise'nin yüzünü açmis, bakmistir...[3]

Sübhe yok ki, insafli olan kimse buradaki tercihler i gördügü zaman muhakkak Buhârî'nin mutlak bir müctehid olduguna kesin kaanî olacaktir. Çünkü bu kaviller mezheb imamlari arasinda dagitilmislardir. Buhârî onlardan hiçbir mezhebi ayniyle tutmamistir. Merhum üstadin bir araya getirmis oldugu bu tercihler el-Câmi 'u's-Sahih'in içindekilerden ancak bir parçadir.

Yoksa sübhesiz Buhârî'ye aid daha pekçok tercihler ve görüsler vardir ki, kitabinda bu görüslerden birinin zikr edilmedigi bir bâb hemen hemen yoktur. Zikr edilen bu mikdâr da yetecektir. Ve Allah en bilendir. [4]

---

[1] Islâm dîni fitrat dînidir. Fitratin gerektirdigi nizâmi en güzel ve en ma'kûl ölçüler içinde gerçeklestirmistir. Kadin-erkek iliskilerini ifrat ve tefritten uzak, her asir ve her yerde tatbiki kaabil en medenî düstûrlarla nizamlamistir. Bizleri böyle yüce bir dînin sâliklerinden kildigi için Allah'a sayisiz hamd u senalar olsun.

[2] Buhari, Nikah, Babu'n-nazar ile'l-mer'e kable't-tezvic, rak: 58.

[3] Yalniz son mesele: Tabakaatu's-Sâfiiyye, II, 18.

[4] Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 75-77.

14- Nisâbûr'da Üstadi ez-Zuhlî Tarafindan Ma'rûz Kaldigi Fitne

Hatim ibn Ahmed ibn Muhammed söyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccac'dan isittim, söyle diyordu: Muhammed ibn Ismail Nîsâbûr'a geldigi zaman, Nîsâbûr halkinin ona yaptigi karsilamayi hiçbir vâlîye ve hiçbir alime yaptiklarini görmedim. Buhârî'yi sehirden iki yâhud üç merhale uzakla karsiladilar. Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî kendi meclisinde: Her kim yarin Muhammed ibn Ismâlîl'i karsilamak isterse onu karsilasin, sübhesiz ben de onu karsilamaya gidecegim, dedi. Müteakiben Muhammed ibn Yahya ve Nîsâbûr âlimlerinin çogu onu karsiladilar. Buhârî sehre girdi ve Buhâriler'in konagina indi.

Muhammed ibn Yahya bizlere: Buhârî'ye kelâm ilminden herhangi bir sey sormayin. Çünkü o eger bizim üzerinde bulundugumuz görüs hilâfina cevâb verirse, onunla aramizda ayrilik vâki' olur ve Buhârâ'daki Nâsibî, Rafizî, Cehmî ve Murciîler'in herbiri bizlerdeki bu ayriliktan sevinirler, dedi.

Insanlar Muhammed ibn Ismail'in üzerine çok kalabalik edip sikistilar; o kadar ki, bulundugu konak ve dam üstleri dolup tasti. Gelisinin ikinci yâhud üçüncü günü olunca, bir kimse Buhârî'ye dogru kalkti da "el-Lâfz bi'l-Kur'ân"dan yâni Kur'ân'i telâffuz etmekten sordu. Buhârî: Fiillerimiz yaratilmistir, lâfizlarimiz da fiillerimizdendir, dedi. Bu cevâbdan dolayi insanlar arasinda bir ihtilâf vâki' oldu. Söyle ki: Bâzi kimseler: Buhârî, "Lâfzi bi'1-Kur'âni mahlûkun" demistir, dediler. Bâzilari da, öyle demedi, dediler. Aralarinda bu hususta ihtilâf vâki' oldu. Hattâ bâzisi bâzisina dogru vurusmaya kalkisti. Bunun üzerine o konagin sahihleri toplandilar da kavgacilari disariya çikardilar.[1]

Ebû Ahmed ibn Adiyy de söyle dedi: Üstâdlardan bir cemâat bana söyle zikretti: Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî Nîsâbûr'a geldigi zaman huzuruna çok insan toplandi. O vaktin üstâdlarindan biri ona hased etti ve hadîsciler topluluguna hitaben: Muhammed ibn Ismail "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun" demektedir, dedi. Buhârî meclise geldigi zaman bir adam ona dogru ayaga kalkti ve: "Yâ Ebâ Abdillah! Lâfzî bi'1-Kur'ân hakkinda ne dersin; o mahlûk mudur, yoksa gayri mahlûk mudur?" diye sordu. Buhârî o zâttan yüz çevirdi ve üç kerre ona cevâb vermedi. O kimse suâlinde israr etti. Bunun üzerine Buhârî: Kur'ân Allah'in kelâmidir,

mahlûk degildir. Kullarin fiilleri ise mahlûkdur. Bu mes'elenin hakîkatine muttali' olmak için asiri gitmek (yâni bu mes'eleyi derinlestirmek veya bununla insanlari imtihan etmek) bid'attir, dedi. Bu söz üzerine o adam: Buhârî "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun" demistir, diyerek, insanlar arasinda serr ve fitne peyda edip tahrik etti.

Ebû Hâmid ibnu's-Sarkî de söyle dedi: Ben Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî'den isittim, o söyle diyordu: Kur'ân Allah'in kelâmidir; mahlûk degildir. Kim "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun" iddiasinda bulunursa, o bir bid'atçidir; onunla bir mecliste oturulmaz ve onunla konusulmaz. Her kim Muhammed ibn Ismail'e giderse onu ittihâm ediniz. Çünkü onun meclisinde, onun mezhebinde olanlardan baskasi hâzir olmaz.

el-Hâkim de söyle dedi: Bu lâfz mes'elesinde Buhârî ile ez-Zuhlî arasindaki hâdise vâki' olunca, insanlar Buhârî'den kesildiler. Yalniz Müslim ibnu'l-Haccâc ile Ahmed Ibn Seleme, Buhârî'den kesilmediler. ez-Zuhlî: Dikkat edin, her kim lâfza kaail olduysa.artik ona bizim meclisimize gelmesi helâl olmaz, dedi. Onun bu sözü üzerine Müslim ridâsini basliginin üstüne aldi ve insanlarin gözleri önünde kalkip gitti. Akabinde Zuhlî'den yazmis oldugu hadîslerin hepsini bir hammâlin sirtina yükleyip, Zuhlî'ye gönderdi. Onun için Sâhih'inde Buhâri'nin ve Zuhlî'nin isimleri hiç yoktur ve Sâhih'inde onlardan hiçbiri hadîs rivayet etmemistir. Buhârî'ye gelince o, Zuhlî'den birçok hadîsler rivayet etmistir. Lâkin o bu rivayetlerini: "Ahbâranî Muhammed =Bana Muhammed haber verdi" lâfziyle veya Zuhlî'yi dedesine nisbet ederek: "Bize Muhammed ibn Hâlid tahdîs etti"[2] lâfziyle rivayet eder. Zikr edilen nefretlesmenin meydana gelisinden dolayi Zuhlî'yi taninacagi ma'rûf ismiyle zikr etmez.

Yine el-Hâkim Ebû Abdillah söyle dedi: Ben Muhammed ibn Hennâî'den isittim, söyle diyordu: Ben Ahmed ibn Seleme en-Nîsâbûrî'den isittim, söyle diyordu: Ben el-Buhâri'nin yanina girdim de: Yâ Ebâ Abdillah! Su Zuhlî, Horasan'da bilhassa bu sehirde makbul bir zâttir. Bununla beraber su mes'eleye dalmis, inâd ve husûmet etmistir. Bundan dolayi bizden hiç kimse o mes'ele hakkinda ona bir kelâm etmeye muktedir olamiyor. Binâenaleyh sen ne dersin? dedim. Buhârî avucu ile sakalinin üzerinden tuttu da sunlari söyledi:

“Ben isimi Allah 'a ismarliyorum. Çünkü Allah kullarini çok iyi görendir" (el-Mu'min: 40/44) Yâ Allah, sübhesiz Sen bilmektesin ki, ben Nîsâbûr'da ferahlanmak, asirilik ve taskinlik için ikaamet etmek istemedim, basbug olmak istegiyle de oturmadim. Ancak muhaliflerin galebesinden dolayidir ki, gönlüm vatana dönmek istememistir. Hâl böyle iken su adam bana karsi baska birsey için degil, sirf Allah'in bana vermis oldugunu hased için kasdetmistir.

Bundan sonra Buhârî: Yâ Ahmed, ben yarin buradan çikip gidecegim. Sizler de elbet bu zâtin benim için olan sözlerinden kurtulacaksiniz, dedi.

Yine el-Hâkim dedi ki: Hafiz Ebû Abdillah ibnu'l-Ahrem söyle demistir: Müslim ibnu'l-Haccâc ile Ahmed ibn Seleme, Buhârî'ye bagliliklari sebebiyle Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî'nin meclisinden kalktiklari zaman, ez-Zuhlî, Buhârî'yi kasdederek: O adam bu sehirde sakin olamaz, dedi. Iste Buhârî bu sözden ötürü endiselendi de oradan baska yere gitti.

Ebû Abdullah Muhammed ibn Ahmed Ibn Muhammed el-Ma'rûf bi-Guncâr el-Buhârî (412/1021) de Buhara Târîhi'nde söyle dedi: Bize Halef ibn Muhammed tahdîs edip söyle dedi: Ben Nîsâbûr'da Ebû Emr Ahmed ibn Nasr en-Nisâbûrî el-Haff'âf’tan isittim, söyle diyordu: Biz bir gün Ebû Ishâk el-Kurasî'nin yaninda idik. Beraberimizde Muhammed ibn Nasr el-Mervezî de vardi. Derken aramizda Muhammed ibn Ismail’in zikri geçti. Bunun üzerine Muhammed ibn Nasr söyle dedi: Ben Buhârî'den isittim, o söyle diyordu: Her kim benim "Lâfzî bi'l-Kur'âni mahlûkun" dedigimi iddia ederse o bir yalancidir. Çünkü ben o sözü söylemedim.

Bunun üzerine o, Buhârî'ye hitaben: Yâ Ebâ Abdillah! Insanlar bu mes'eleye dalmislar ve çok söz etmislerdir, dedi. Buhârî de. Sana söylemekte oldugum sözden baska bir sözüm yoktur, dedi.

Ebû Amr söyle dedi: Ben Buhârî'ye geldim de onunla hadîsten bir seyi müzâkere ettim. Nihayet Buhârî'nin gönlü hos oldu. Ben: Yâ Ebâ Abdillah, iste surada bir kimse var ki, o senden, senin "Lâfzî bi'l-Kur'âni mahlukun" demekte oldugunu hikâye ediyor, dedim. Bunun üzerine Buhârî: Yâ Ebâ Amr, benden sunu ezber et: Nîsâbûr ahâlîsinden -bu arada daha birçok belde isimleri sayarak- ve digerlerinden her kim benim "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun" demis oldugumu iddia ederse, o bir yalancidir. Zîrâ ben o sözü söylemis degilim. Ben sâdece "Kullarin fiilleri mahlûkdur" demisimdir, dedi.

Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî de söyle dedi: Ben Muhammed ibn Ismail'den isittim, söyle diyordu: Kullarin fiillerine gelince, o mahlûkdur. Bize Alî ibn Abdillah tahdîs etti. Bize Mervân ibn Muâviye tahdîs etti. Bize Ebû Mâlik, Rabî'den; o da Huzeyfe'den olmak üzere tahdîs etti. Huzeyfe söyle demistir: Peygamber (S): "Allah Taâlâ her san'atkâri ve san'atini halk eder" buyurdu. Buhârî sonra söyle ilâve etti: Insanlarin hareketleri, sesleri, kazanmalari ve yazmalari mahlûkdur. Amma okunan, Mushaflarda tesbît olunan, satirlara dizilip yazilan, kalblerde hifz edilen Kur'ân'a gelince, o Allah kelâmidir, mahlûk degildir. Allah Taâlâ: "Hayir, O (Kur' ân) kendilerine ilim verilmis insanlarin sinelerinde apaçik âyetlerdir..." '(el-Ankebût: 29/49) buyurdu. Fulan güzel kirâatli, fulan çirkin okuyuslu denir, fakat güzel Kur'ânli, çirkin Kur'anli denmez. Kullara ancak kiraat nisbet edilir. Çünkü Kur'ân, Rabbin kelâmidir. Kiraat ise kulun fiilidir. Hiçbir kula Allah'in emrinde ilimsiz seriat koymak hakki yoktur[3]...

es-Subkî Tabakaat'inda, ez-Zuhlî'nin: "Dikkat edin! Kim onun (yânî Buhârî'nin) meclisine giderse, artik bize gelmesin. Çünkü Bagdâdlilar bize: O, lâfz hakkinda kelâm etti, biz kendisini bundan nehyettik, fakat o vazgeçmedi diye mektûb yazdilar. Binâenaleyh sîzler ona yakin olmayin" sözlerine cevâb olarak, söyle dedi:

Ben derim ki: Buhârî, rivayet olunan haberlere ve bizim de hikâye edeceklerimize göre, "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun" diyenlerdendir. Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî de: Kim "Lâfzî bi'1-Kur'âni mahlûkun:

Kur'ân'i telâffuz edisim mahlûkdur, yânî yaradilmistir" iddiasinda bulunursa, o, beraber oturulmiyacak ve konusulmiyacak bir bid'atçidir. Her kim Kur'ân mahlûkdur iddiasinda bulunursa kâfir olmustur, demistir. Allah bilir ki, Muhammed ibn Yahya ancak Ahmed ibn Hanbel'in irâde ettigi seyi, yânî bu mes'eleye dalmaktan nehyi irâde etmistir. -Nitekim biz el-Kerâbîsî (245/859)'nin hâl tercemesinde, Ahmed Ibn Hanbel'in de bu mes'eleye dalmaktan nehyettigini daha önce yazmistik.- Buhârî'ye muhalefet etmeyi kasd etmemistir. Sayet Buhârî'ye muhalefet etti ve yaradilmis olan iki dudagi arasindan çikan lâfzinin kadîm oldugunu iddia ettiyse büyük bir günâh yüklenmistir. Bunu zannetmek ise bunun hilafidir. Zuhlî, Ahmed ve diger imamlar ancak kelâm mes'elelerine dalmaktan nehyi murâd etmislerdir. Çünkü ihtiyâç sirasinda kelâm ilmi hakkinda kelâm etmek vâcib, ihtiyaç olmadigi zaman ise bundan sükût etmek sünnettir. Binâenaleyh ey muhâtab, sen bunu iyi anla da, tarihçilerin hurafelerini birak ve sapiklarin yaldizlamalarindan yüz çevir. Onlar kendilerini muhaddisler ve sünnete vâkif kimseler zannetmektedirler. Buhârî'nin mu'tezile görüslerinden birine sapacagi nasil düsünülebilir? Firabrî ve digerlerinin rivayet ettikleri seyler içinde Buhârî'nin: Cehmiyyeyi küfre nisbet etmiyeni ben elbette câhil sayacagim, dedigi sabit olmustur. Insafli kimse, Muhammed ibn Yahya'nin ismet ehlinden baskasinin salim kalamadigi hasedcilik âfetine tutuldugu hususunda sübhe etmez.

Biz ise -bâzilarinin da dedigi gibi- söyle deriz: Belki zarflarin istisnaî bir takim hâlleri vardi da o hâller bu nizâi meydana getirmistir. Kötü anlayis ve fesâdçilarin müdâhalelerinin de Buhâri'nin Nîsâbûr'dan çikari imasina sebeb olan bu fitnede büyük dahli bulunmasi caizdir.

el-Hâkim de söyle dedi: Ben Ebu'l-Velîd Hassan ibn Muhammed el-Fakîh'ten isittim, söyle diyordu: Ben Muhammed ibn Nuaym'dan isittim, söyle diyordu: Ben kendisi hakkinda vâki' olanlar vâki' oldugu zaman Muhammed ibn Ismail'e îmânin mâhiyetinden sordum. Buhârî: îmân, kavi ve ameldir, artar ve eksilir.. Kur'ân Allah'in kelâmidir. Allah'in kelâmi mahlûk degildir. Rasûlullah'in sahabîlerinin en faziletli si Ebû Bekr'dir, ondan sonra Umer'dir, ondan sonra Usmân'dir, ondan sonra Alî'dir. Iste ben ancak bu inanç üzere yasadim ve ancak bunun üzerinde ölürüm ve insâallah ancak bu îmân üzere diriltili rim, dedi.[4]

---

[1] Hedyu's-Sârî, s. 491-492, "Zikru mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fî mes'eleti'l-lâfz..."; Irsâdu's-Sâri, l, 37-38," Ve mâ zukire min mihnetihî..."

[2] III, 35; VII, 132; IX, 148; IX, 66.

[3] Tabakaatu's-Safiiyyeti'l-Kübrâ. II, 2-19; Hedyu's-Sâri, s. 491-492, "Zikru mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fi'1-meseleti'l-lâfz...”; Irsâdu's-Sârî, s. 38.

[4] Hedyu's-Sârî, s. 491-492, "Zikru mâ vakaa beynehu ve beyne'z-Zuhlî fi mes'eleti'l-lâfz ve ma hasala lehu mine'l-mihneti bi-sebebi zâlike ve berâetihi mimmâ nusibe ileyhi min zâlike."

Buhârî'nin bu sözleri Kur'ân-i Kerîm'de Hz. Isa'nin bebek iken annesini tazyik eden muhalifle re karsi yaptigi konusmanin son fikrasini hatirlatmaktadir:

“Isâ dedi ki; Ben hakikat Allah'in kuluyum, O bana kitâb verdi. Beni Peygamber yapti. Beni her nerede bulunursa m mübarek kildi. Bana, ben hayâtta oldukça namazi, zekâti emretti. Beni anneme hürmetkar kildi. Beni bir zorba, bir bedbaht olarak yaratmadi. Dünyâya getirildigim gün de, ölecegim gün de, bir diri olarak (kabrimden) kaldirilacagim gün de selâm (ve selâmet) benim üzerimedir." (Meryem: 19/30-33).

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 77-81.

15- Buhara Emîri Hâlid Ibn Ahmed ez-Zuhlî Tarafindan Ugradigi Fitne

Ahmed ibn Mansûr es-Sîrâzî söyle dedi Ebû Abdillah el-Buhârî, Buhârâ'ya döndügü zaman, sehirden bir fersah uzakliga onun için birçok çadirlar dikildi. Sehir ahâlîsinin çogu onu karsilamaga çikti, hattâ sehirde zikre deger kimse kalmadi. Buhârî'nin üstüne altin ve gümüs paralar saçildi. Bir müddet bu sevgi devam etti. Sonra onun tâlii bulandi ve hava aleyhine döndü. Iste büyük adamlarin sâni böyledir. Buhâri ile Buhara Emîri Hâlid ibn Ahmed ez-Zuhlî arasinda darginlik meydana geldi. Nihayet vâlî, Buhârî'nin sehirden çikip gitmesini emretti. Bu emir de Buhârâ'daki re'y sahibi büyük fakîhlerden olan Hureys ibn Ebi'l-Verkaa'nin Buhârî'nin mezhebi hakkinda ileri geri konusmasindan sonra oldu. Buhara halkindan daha baskalari da onun aleyhinde konustu. Buhari ile vâlî arasindaki bu zidlasmayi gerektiren sebeb hakkinda ayri ayri görüsler ileri sürdüler:

Guncâr (412/1021), kendi Târîh'inde söyle dedi: Ben Ahmed ibn Muhammed ibn Umer'den isittim, söyle diyordu: Ben Bekr ibn Münir'den isittim, söyle diyordu: Buhara Valisi Hâlid ibn Ahmed ez-Zuhlî, Muhammed ibn Ismail'e: el-Câmi'u's-Sahîh'i ve Târih'i benim yanima getir de, onlari senden isiteyim, diye haberci yolladi. Muhammed ibn Ismail de gelen elçiye söyle dedi: "Vâlî'ye sunu söyle ki, ben ilmi alçaltmam, ve onu sultânlarin kapilarina tasimam. Eger onun ilimden herhangi bir seye ihtiyâci varsa, mescidimd e yâhud evimde benim yanima gelip, meclisimd e hâzir bulunsun. Eger sana gönderdigim bu cevâbim senin hosuna gitmezse, sen bir valisin, binâenaleyh sen beni ders meclisind e ders vermekten men' et ki, bu men' kiyamet gününde Allah huzurunda benim kendiligimden ilmi ketm etmedigime dâir lehime bir özür olsun."[1]

Guncâr: Iste Buhârî ile Vâlî arasindaki kirginligin sebebi bu oldu, dedi.

Hâkim de söyle dedi: Ben Muhammed ibnu'l-Abbâs ed-Dabbî'den isittim, söyle diyordu: Ben Ebû Bekr ibn Ebî Umer'den isittim, söyle diyordu: Ebû Abdillah'in Buhara sehrinden ayrilmasinin sebebi sudur: Abbasî Halîfesi Ibn Tâhir'in vâlîsi Hâlid ibn Ahmed, Buhârî'den ko-nagina gelmesini, el-Câmi'u 's-Sahîh ile et-Târih'i çocuklarina okutmasini istedi. Buhârî buna yanasmadi ve: Benim diger toplulukl ari birakip da ders isittirmeyi husûsî olarak bir topluluga tahsis etmem, yapamiyacagim bir istir, dedi. Bundan sonra vâlî Hâlid, Buhara halkindan Hureys ibn Ebi'l-Verkaa ve digerlerinden yardim istedi. Onlar Buhârî'nin mezhebi hakkinda konustular. Vâlî bu dedikodul ari firsat bilerek, Buhârî'yi sehirden sürgün etti. Buhârî de onlar aleyhine: Yâ Allah, onlarin beni kasd ettikleri seyi kendi nefisleri ne, çocuklarina ve ailelerin e ulastir, diye beddua etti. Müteakiben vâlî Hâlid üzerinden ancak bir aydan az zaman geçmisti ki, Zâhirîler'in, onun aleyhine nida edilip toplanilmasi emri geldi. Vâlî aleyhine nida olundu. Onun hâli söyle idi: Kendisi bir disi esek üzerinde idi, palanin üstünde gözlerini saskin saskin belertmisti. Sonra isinin sonu zillete ve habs edilmeye vardi. Hureys ibn Ebi'l-Verkaa'ya gelince, o da ailesi hakkinda belâya ugradi, ailesinde vasf edilemiye cek seyler gördü. Fulan kimseye gelince, o da çocuklari hususunda belâya çarpildi. Hulâsa, Allah birer birer muha-liflerinin ugradiklari belâlari Buhârî'ye gösterdi.[2]

---

[1] Husûsî olarak Vâli'ye ve çocuklarina ders vermeyi böyle reddetti. Çünkü Peygamber (S)'in su kavli vardir:

"Kendisine bir ilim sorulup da o ilmi gizleyen atesten bir gem ile gemlenece ktir." (Târîhu Bagdâd, I, 33). el-Bakara: 159, 174 âyetleri de müsteneddir.

[2] Hedyu's-Sâri, s. 494, "Zikru rucûihi ilâ Buhara ve mâ vakaa beynehu ve beyne Emîrihâ ve mâ ittisala bi-zâlike min vefâtihi"; Irsâdu's-Sâri, I, 38.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 82-83.

16- Buhârî'nin Ölümü

Ibn Adiyy söyle dedi: Ben Abdulkuddûs ibn Abdilcebbâr'dan isittim, söyle diyordu: Buhara Vâlîsi Hâlid ibn Ahmed, Muhammed ibn Ismail el-Buhârî'nin Buhârâ'dan çikmasini emr ettigi zaman Buhârî, Semerkand köylerinden bir köy olan ve Semerkand'dan iki fersah kadar

uzaklikta bulunan Hartenk'e çikip gitti. Orada Buhârî'nin akrabalari vardi; onlarin yanina indi. Râvî dedi ki: Ben Buhârî'den isittim, gecelerden bir gece namazi bitirmis oldugu hâlde duasinda söyle diyordu: Yâ Allah! Bunca genisligine ragmen Arz bana dar geldi, artik beni kabz edip kendine al![1]

Bu duasindan sonra bir ay tamamlanmadan Allah onun ruhunu aldi.

Buhârî'nin kâtibi Muhammed ibn Ebî Hatim söyle dedi: Ben Gaalib ibn Cibril'den isittim -ki bu zât Hartenk'te Buhârî'nin yanina inip konuk oldugu kimsedir-, söyle diyordu: Buhârî birçok günler ikaamet etti, sonra hastalandi. Nihayet kendisine Semerkand ahâlîsi tarafindan bir elçi yollandi. Semerkandlilar ondan Semerkand'a gelmesini istiyorlardi. Buhârî bu istegi kabul etti. Yolculuk için hazirlandi, ayakkabilarini giydi, basligini sarindi. Ben pazûsundan tutuyordum, diger bir kimse de onun binecegi hayvani yediyordu. Buhari bu vaziyette yirmi adim kadar yürüyünce: Beni saliverin, bana bir zaîflik geldi, dedi. Biz de kendisini biraktik, kendisi bâzi dualar okudu. Bundan sonra uzanip yatti ve kendinden geçti. Sonra ondan çok ter akti.

Ebu'l-Hasen el-Kirmânî de: Buhari yalniz basina bir evde idi. Sabah oldugu zaman biz onu ölmüs olarak bulduk, dedi.

Buhari bize: Beni üç bez içinde kefenleyin. Kefenimde gömlek ve baslik bulunmasin, demisti. Nihayet onu kefenleri içine koyduk, üzerine cenaze namazi kildik ve çukuru içine yerlestirdik. Kabrinin topragindan etrafa misk gibi güzel bir koku yayildi. Ve bu güzel koku yayilmasi günlerce devam etti. insanlar da günlerce onun kabrine gidip gelmeye ve topragindan almaya basladilar. Hattâ kabir meydana çikti. Biz onun kabrini bekçilerle muhafaza etmeye kaadir olamiyorduk. Kabrinden toprak alanlar bize galebe ediyorlardi. Nihayet biz, hiçkimse kabre ulasmaya kaadir olamasin diye, kabir üzerine, parçalari birbirine geçirilip sokusturulmus agaçtan bir kafes diktik. Buhârî'nin vefatindan sonraki bu hâli, muhaliflerî yaninda da zikr olunca, onlardan bâzisi Buhârî'nin kabrine kadar gidip, tevbe ve pismanlik izhâr etmislerdir.

Yine kâtibi: Bu Gaalib ibn Cibril de Buhârî'nin ardindan ancak az bir müddet yasadi. O da Buhârî'nin yanina gömüldü, dedi.

Mehyeb ibn Süleym de söyle dedi: Buhârî'nin vefati 256 senesinin Ramazan Bayrami gecesi olan cumartesi gecesinde oldu.

el-Hasen ibnu'l-Huseyn el-Bezzâr da Buhârî'nin vefati hakkinda böyle söyledi: Ebu'l-Huseyn ibnu Kaani', Ebu'l-Huseyn ibnu'l-Munâdî, Ebû Süleyman ibn Zeber ve digerleri de onun vefatini bu târih içinde tesbît ettiler. el-Hasen ibnu'l-Huseyn söyle dedi: Buhârî'nin ömür müddeti 62 seneden on üç gün eksik olmustur, Allah onu rahmetinin deryasina daldirsin, âmîn. Yine el-Hasen ibnu'l-Huseyn el-Bezzâr: Ben Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'yi, uzun da degil kisa da degil, orta boylu, ince bedenli olarak gördüm, dedi. Allah Buhârî'ye, bizlere ve bütün müslümânlara rahmet eylesin, âmîn.[2]

Bana Ebu'l-Velîd ed-Derbendî haber verip söyle dedi: Bize Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Süleyman haber verip söyle dedi:

Bize Ebû Nasr Ahmed ibn Sehl ibn Hamdûye haber verip söyle dedi: Bize Ebu'l-Abbâs el-Fadl ibn Bisâm haber verip söyle dedi: Ben Ibrâhîm ibn Muhammed'den isittim, söyle diyordu: Muhammed ibn Ismâîl, Hartenk'te öldügü zaman, onun defnini ben üzerime aldim. Onu Semerkand'a tasimak ve orada gömmek istedim. Fakat bir arkadasimiz bizi bu ise birakmadi, artik Buhârî'yi Hartenk'te gömdük. Onun defnini bitirip de kalmakta oldugum menzile

döndügümde, konagin sahibi bana sunlari söyledi:

Dün Buhârî'den sorup söyle dedim:

- Yâ Ebâ Abdillah! Kur'ân hakkinda ne dersin?

- Kur'ân Allah kelâmidir, gayri mahlûktur, dedi. Ben tekrar ona:

- Insanlar senin: Mushaf'larda Kur'ân yoktur, insanlarin gögüslerinde Kur'ân yoktur, demekte oldugunu iddia ediyorlar, dedim. Buhari:

- Benden söylerken isitmedigin bir seyi benim aleyhimde sehâdet etmenden dolayi Allah'tan magfiret dilerim. Ben Allah'in buyurdugu gibi "Andolsun Tûr'a, nesredilmis kâgitlar içinde yazili Kitâb'a..." diyorum ve: Mushaf'larda Kur'ân vardir, insanlarin gögüslerinde Kur'ân vardir, diyorum. Kim bunun gayrisini söylerse tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse iyi, yoksa onun yolu kâfirlik yoludur.[3]

Abdu'l-Vâhid ibn Adem et-Tavâvîsi söyle dedi: "Ben ru'yâmda Peygamber (S)'i gördüm, beraberinde sahâbîlerinden bir cemâat oldugu hâlde -zikrettigi- bir yerde durmustu. Ben kendisine selâm verdim. Selâmi aldi. Yâ Rasûlallah, seni durduran nedir? dedim. Muhammed ibn Ismail'i bekliyorum, buyurdu. Birkaç gün geçtikten sonra Buhârî'nin ölüm haberi bana ulasti. Hesâb ettik, baktik ki Buhari, benim Peygamber'i ru'yâmda gördügüm saat içinde vefat etmis!"[4]

Dogum târihi (194); vefat târihi (256)'dir.[5]

---

[1] Hadîste "Yâ Rabb! Bir kavme fitne irâde ettigin zaman bizleri fitneye ugratilmamislar olarak vefat ettirip kendine al!" duasi gelmistir.

Iste Buhâri bu duasinin ardindan hastalandi. Vefati da Ramazân Bayrami gecesi Cumartesi gecesi-yatsi namazi sirasinda vukua geldi. Bayram günü ögleden sonra cenaze namazi kilindi...

Buhari -rahimehullah- arkasinda bütün müslümânlar için faydali muazzam bir ilim birakmistir. Onun ilmi kesilmedi, bilakis o ilim, hayâtta kendisinin pek güzel tatbik etmis oldugu bütün iyi islerle irtibatlidir. Rasûlullah da: "Insan öldügü zaman ondan ameli kesilir, ancak üç seyden kesilmez: Faydalanilan ilimden, yahut akip duran sadakadan, yahut kendisine dua eden iyi çocuktan." buyurmustur.

Müslim, Vasiyye, Babu ma yelhaku'l-insane. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, XI, 24-28)

[2] Hedyu's-Sârî, s. 495,"Zikru rucîihî ilâ Buhara ve mâ vakaa..." Imâm Buhârî'nin hayât hikâyesinin buraya kadar olan kismi, 1348 Hicrî târihinde Misir'da Idâretu't-Tibaâti'l-Munîriyye tarafindan basilan Sahîhu'l-Buhârî nüshasinin bas tarafina konulan hayât yazisindan -ilâve ve çikarma seklindeki bâzi tasarrufla- terceme edilmistir. Tarafimizdan yapilan bu tercemede, buradaki bilgiler ve rivayetler asil kaynaklardakilerle karsilastirilmis, tahkikler yapilmis, bâzi paragraf ve rivayetlerin o kaynaklardaki yerlerine müteselsil rakamli hasiyelerle atiflar yapilmistir. Buhârî'nin hayâti ve eserleri, bilhassa su ana kaynaklarda tafsilâtli olarak, senedli rivayetler hâlinde tesbît olumnustur-.Târîhu Bagdâd, II, 4-34; Tabakaatu's-Sâfiiyye, II, 2-19;

Hedyu's-Sârî, s.478-495; Îrsâdu's-Sârî, I, Mukaddime, s.19-46, dördüncü ve besinci fasillar.

[3] Târihu Bagdâd, I, 32.

[4] Tarihu Bagdâd, I, 34; Sezerât, G, 135; Hedyu's-Sârî, s.495.

[5] Tecrid Ter., 488; Hasiyede Buhârî'nin hâl tercemesi .

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 83-85.

17- Te'lîf Ettigi Eserler[1]

1) el-Câmi'u's-Sahîh. Bu te'lîflerin en azametlis idir; ayrica tanitilacaktir.

2) el-Edebu'1-Müfred. Bunu Buhârî'den Ahmed ibn Muhammed el-Celîl el-Bezzâr rivayet eder.

3) Birru'l-Vâlideyn. Bunu Buhârî'den kâtibi Muhammed ibn Dellûye rivayet eder.

4) et-Tarîhu'1-Kebîr. Peygamber'in kabri yaninda mehtâbli gecelerde te'lîf etti, Bunu Ebû Ahmed Muhammed ibn Süleyman ibn Fâris ile Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Sehl en-Nesevî ve digerleri rivayet ederler,

5) et-Târîhu'1-Evsât. Bunu Buhârî'den Abdullah ibn Ahmed ibn Abdisselâm el-Haffâf ile Zencûye ibn Muhammed el-Lebdâd rivayet eder.

6) et-Târîhu's-Sagîr. Bunu Buhârî'den Abdullah ibn Muhammed ibn Abdirrâhman el-Eskar rivayet eder.

7) Halku Efâli'l-Ibâd. Bunu kendisi ile ez-Zuhlî arasinda vâki' olan niza sebebiyle tasnif etmistir. Bu kitabini kendisind en Yûsuf ibn Reyhan ibn Abdissame d ile el Firabrî rivayet ederler.

8) Kitâbu'd-Duâfâ. Bunu kendisind en Ebû Bisr Muhammed ibn Ahmed ibn Hammâd ed-Dûlâbî, Ebû Ca'fer Musebbih ibn Saîd ve Âdem ibn Musa el-Hivârî rivayet ederler.

9) el-Câmi'u'1-Kebîr. Bunu Ibn Tâhir zikretti.

10) el-Musnedu'1-Kebîr

11) et-Tefsîru'1-Kebîr. Bu sonuncuyu el-Firabrî zikretti.

12) Kitâbu'l-Esribe. Bunu ed-Dârakutnî, el-Mu'telif ve'1-Muhtelif kitabi içinde zikretti.

13) Kitâbu'l-Hibe. Bunu varrâki, yâni kâtibi zikretti.

14) Esâmi'u's-Sahâbe. Bunu Ebu'l-Kaasim ibn Mende zikredip, Buhârî'den Ibn Fâris tarikiyle rivayet eder. Ebu'l-Kaasim el-Bagavî, Mu'cemu's-Sahâbe kitabinda; îbn Mende de el-Ma'rife'de bundan çok seyler nakletmis lerdir.

15) Kitâbu'l-Vuhdân. Bu sahâbîlerden ancak bir tek hadîsi bulunanlari toplamakt adir.

16) Kitâbu'I-Mebsût. Bunu el-Halîl, el-Irsâd kitabinda zikretti. Mehyeb ibn Suleym de bunu Buhârî'den Kitâbu'l-îlel içinde rivayet etti. Bunu Ebu'l-Kaasim ibn Mende de zikretti. Ibn Mende bunu Muhammed ibn Abdillah ibn Hamdûn'dan, o da Ebû Muhammed Abdullah ibni's-Sarkî'den olmak üzere Buhârî'den rivayet eder.

17) Kitâbu'1-Künâ, Bunu el-Hâkim Ebû Ahmed zikredip, bundan nakilde bulunur.

18) Kitâbu'l-Fevâid. Bunu et-Tirmizî, el-Câmi'i içindeki "Kitâbu'l-Menâkib" esnasinda zikretti,

19) Refu'l-Yedeyn fî's-Salât.

20) Kitâbu'l-Kirâa Halfe'I-Imâm (Hayru'lKelâm ft'1-Kirâa Halfe'l-Imâm). Misir'da basilmistir.

21) Sulâsiyyât. Peygamber'den üç râvî ile gelen 22 hadîslik bir risaledir.[2]

---

[1] Bu kitablar listesi Fihristu ibn Nedîm, s.335-336; Heydu's-Sârî, s.493; Irsâdu's-Sârî, I, 36; Kesfu'z-Zunûn, I, II, çesitli sahîfelerden toplanip siralanmistir. Bunlardan basilmis olanlar: Mu'cemu'I-Matbûat, I, 534-537'de gösterilmistir. Bu eserlerin Kesfu'z-Zunûn'da zikredild ikleri yerlerde kisa tavsifler i yapilmistir.

[2] Târihu Bagdâd, II, 4-35; Tabakâatu's-Sâriiyye, II, 2-I9:Hedyu's-Sârî, I-195; Irsâdu's-Sârî, I, 19-46; Kesfu'z-Zunûn, I, 541-555 ve II, birçok sahîfelerde. Brockelma nn, GAL I, 157, Supp. I, 260-265; Fuad Sezgin GAS, I, 126-128; Mu'cemu'l-Matbûât, I. 534-537.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 85-86.

Buhari'nin el-Camiu's-Sahih'i Üzerine Bir Arastirma:

1- el-Câmi'u's-Sahîh'in Te'lîf Sebebi

Ibn Hacer, bu te'lîf sebebleri ni söyle özetlemistir: Allah beni ve seni ögretsin, iyi bil ki Peygamber (S)'in sünnet ve hadîsleri sahâbîler ve tabiîlerin ilk tabakasi devrinde el-Câmi' adi verilen kitâblarda iki sebebden dolayi tedvin edilip, tertîbli olarak tasnîf edilmemisti. Sebebin biri, onlar isin baslangicinda Müslim Sahîh'inde sabit oldugu gibi[1], bunun bir kismi Kur'ân-i Azîm ile karisir endisesiyle bu isten nehy olunmuslardi. Ikincisi, hafizalarinin genisligi ve zihinleri nin açikligindan ötürü idi. Bir de onlarin çogu yazi yazmasini bilmiyorl ardi. Müteakiben tâbiûn devrinin sonlarina dogru hadîs ve sünnetin tedvîni, haberleri n bâblara göre tevzii isi basladi.[2] Artik hadîs âlimleri muhtelif ülkelere yayilmis, Haricîler, Râfizîler ve kaderi inkâr edenler tarafindan bid'atçilik çogalmisti.

Hadîsleri ilk toplayip tasnîf edenler, er-Rabî'ubnu Subayh (160/776), Saîd ibn Arûbe (156/772) ve digerleridir. Bunlar her babi biribirin den ayri olarak tasnîf ediyorlar di. Nihayet ikinci tabaka ehlinin[3] büyükleri kalkip hükümleri tasnif ettiler. Imâm Mâlik (179/795), Hicaz halkinin i'timâda lâyik olan kuvvetli hadîslerini toplamayi gaye edinip, bunlara sahâbîlerin sözleri, tabiîlerin ve daha sonrakile rin fetvalarini da katarak, el-Muvatta'i tasnif etti. Ebû

Muhammed ibnu Abdilmelik ibn Abdilazîz ibnu Curayc (150/767) Mekke'de, Ebû Amr Abdurrahmân ibn Amr el-Evzâî (157/773) Sam'da, Ebû Abdillah Sufyân ibn Saîd es-Sevrî (161/777) Kûfe'de, Ebû Seleme Hammâd ibn Seleme ibn Dînâr (168/784) Basra'da "Musannaf' kitâblar meydana getirdiler. Sonra bunlari kendi çagdaslari halkindan birçok kimseler hadîs dizmede onlarin uslûblari üzere hareket ettiler. Nihayet Üçüncü Asr'in esiginde hadîs imamlarindan bâzilari hâsseten Peygamber(S)'in hadîslerini digerlerinden ayirmayi düsündüler.

Ubeydullah ibn Musa el-Absî el-Kûfi (213/828), Musedded ibn Muserhed el-Bisrî (228/842), Esed ibn Musa el-Urmevî (212/827), Misir'da ikaamet eden Nuaym ibn Hammâd el-Huzâî (228/842) birer "Müsned" meydana getirdiler. Sonra bunun ardindan hemen hemen bütün hafiz imamlar, bunlarin eserlerine uyup hadîslerini Müsned'lere göre tasnif ettiler. Meselâ Imâm Ahmed ibn Hanbel (241/855), Ishâk ibn Râhûye (238/852), Usmân ibn Ebî Seybe (241/855) ve diger birçok büyük âlimler böyle yaptilar. Bunlardan bir kismi, meselâ Ebû Bekr ibn Ebî Seybe (235/849)'nin yaptigi gibi, aldiklari müsned hadîsleri beraberce hem bâblara, hem de müsnedlere göre tasnif ediyorlardi.

Iste Buhârî (R) bu Musannaflari görüp, rivayetlerini aldiktan ve onlarla iyiden iyiye hasir nesir olduktan ve durumlarina göre canlilarini seçip ayirdiktan sonra, sahîh ve hasen kilinacak hadîsleri topladiklarini ve bunlardan çogunun zaîf addedilecek seyleri de ihtiva ettikleri ni müsahede edince, himmetini hiçbir emîn kimsenin sübhe etmiyecegi sahîh hadîsleri toplamaya yöneltip harekete geçirdi. Onun sirf sahîh hadîsleri toplama isi üzerindeki bu azmini, hadîste ve fikihta Emûru'l-Mü'minîn plan ve Ibn Râhaveyh diye taninan üstadi Ishâk ibn Ibrahim'den isittigi söz daha ziyâde kuvvetlendirdi. O söz bize sahîh senedlerle rivayet edildigine göre sudur: Ebû Abdillah Muhammed ibn Ismâîl söyle demistir: Bizler Ishâk ibn Râhûye'nin yaninda idik. Bize: Resullah'in sahîh hadîslerini ihtiva eden muhtasar bir kitâb toplayip meydana getirseniz! dedi. Iste onun bu sözü kalbime te'sîr etti ve akabinde el-Câmi'u's-Sahîh'i toplamaya basladim.

Yine bize Muhammed ibn Süleyman ibn Faris'ten sabit isnâdla rivayet edildi ki, söyle demistir: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben Peygamber(S)'i ru'yâmda gördüm. Elimde bir yelpaze oldugu hâlde önünde durmustum da, bu yelpaze ile kendisinden sinekleri def edip kovuyordum. Bu ruyami ta'bîrcilerden birine sordum. Bana: Sen Peygamber'den yalani def edeceksin, dedi. Iste beni el-Câmi'u's-Sahîh'i ortaya çikarmaya sevk eden sebeb budur.[4]

Ebû Alî Gassânî söyle dedi: Buhârî'den: Ben el-Câmi'u's-Sahîh'i alti yüz bin hadîsten çikarip seçtim, dedigi rivayet edilmistir.

Ismâîlî de Buhârî'nin: Ben bu kitaba sahîh olandan baskasini yazmadim, sahîh olup da terk ettigim hadîsler çoktur, dedigini rivayet etti ve kendisi sunlari söyledi: Zîrâ sayet Buhârî kendisince sahîh olan her hadîsi tahrîc etmis olaydi, elbette bir bâb içinde sahâbîlerden bir toplulugun hadîslerini bir yere toplayacakti ve sahîh olduklari takdirde onlardan her birinin tarîklerini de zikr edecekti. Ve bu yüzden de eser çok büyük bir kitâb olup çikacakti.

Ahmed ibn Adiyy de söyle dedi: .Ben el-Hasen ibni'l-Huseyn el-Bezzâr'dan isittim, söyle diyordu: Ben Ibrahim ibn Ma'kil en-Nesefî'den isittim, söyle diyordu: Ben Buhârî'den isittim, söyle diyordu: Ben el-Câmi'u's-Sahîh kitabima sahîh olandan baskasini koymadim; kitâb uzun olmasin diye sahîh hadîslerden de terk ettim.

Firabrî (320/932) de söyle dedi: Ben Buhârâli kâtib Muhammed ibn Ebî Hâtim'den isittim, söyle diyordu: Ben ru'yâda Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'yi, Peygamber (S)'in arkasinda

yürürken gördüm. Peygamber de yürüyordu. Peygamber ayagini yerden her kaldirisinda Buhârî de ayagini bu yere koyuyordu (yânî onun arkasindan izine basa basa yürüyordu).

Hafiz Ebû Ahmed ibn Adiyy söyle dedi: Ben Firabrî'den isittim, söyle diyordu: Ben anlayis ehlinden bir zât olan Necm ibnu Fudayl'dan isittim, o da yukarida zikr edilen ru'yânin benzerini gördügünü söylüyordu:

Ebû Ca'fer Mahmûd ibn Amr el-Ukaylî söyle dedi: Buhârî el-Câmi'u's-Sahîh'i te'lîf ettigi zaman o bunu Ahmed ibn Hanbel (241/855), Yahya ibn Maîn (233/847), Alî ibnu'l-Medînî (235/849) ve diger âlimlere gösterdi. Onlarin hepsi bu kitabi güzel görüp begendiler ve dört hadîs müstesna, muhtevasinin sahîh olduguna sehâdet ettiler. el-Ukaylî: Bu dört hadîste de söz Buhârî'nindir, o dört hadîs de sahihtir dedi.[5]

el-Câmi'u's-Sahîh'in te'lîf edilme yeri hususunda ayri ayri görüsler ileri sürdüler. Buhara'da, Mekke'de, Medine'de, Basra'da te'lîf edildi dediler. Bu görüslerin hepsinin sahîh olmasina bir mania yoktur. Çünkü Buhârî kitabini bu beldelerin her birinde tasnif ediyordu. Zîrâ bunun tasnifi on alti sene devam etmistir.[6]

---

[1] Rikaak, et-Tesebbut fî'1-hadîs ve hükmü kitâbeti'1-ilm, 72-3004.

[2] Bâzi sahâbîlerin Peygamber devrinde bâzi hadîs sahîfelerine sâhib olduklari ve binâenaleyh münferid olarak hadîsleri yazdiklari, tabiîler devrinde hadîs yaziminin daha da çogaldigi ve nihayet Halîfe Umer ibn Abdilazîz (99-101)'in Medine'deki ve diger merkezlerdeki bütün valilerine hadîslerin yazilip tesbît edilmesiyle ilgili meshur emrinden sonra ise, bu is resmen de baslamis ve büyük hadîs dîvânlarinin meydana getirilmis oldugunda sübhe yoktur. Ibn Hacer'in burada söyledigi bu tedvîn ve toplanma safhasi degil, tasnîf safhasi oldugu unutulmamalidir. Umer ibn Abdilazîz'in Medine valisi Ebû Bekr ibn Hazm (120/738)'a yazdigi resmî emir söyledir:

"Yaninda yânî Medine'de bulunan sünnet yâhud hadîs nev'inden ne varsa bak, arastir ve yaz. Çünkü ben ilmin silinmesinden ve âlimlerin ölüp gitmelerinden korktum. Peygamber'in hadîsinden baskasini kabul etme. Âlimler ilmi açiklayip yaysinlar ve ilim meclislerinde oturup ilmi tedris etsinler de bilmeyenler bilir olsunlar. Zîrâ ilim gizlenmedikçe helak olmaz " (Buhari, Ilm, Babu keyfe yukbadu'1-ilm; Irsâdu's-Sârî, I, 6-7, "el-Fasl es-sânî fi zikri evveli men devvene'l-hadîse ve's-sünnete..."; er-Risâletu'I-Mûstadrafe, s.3-5).

[3] Matbu nushada “Üçüncü tabaka ehli..” tarzindadir. Muhammed Ibn Ca’fer el-Kettani (1345/1926)’nin er-Risaletu’l-Mustadrafe (Karaçi 11379/1960 baskisi)’nin mukaddimesindeki iktibasi ise yukariya aldigimiz gibidir. Biz elimizdeki matbu nushaya degil de, o iktibasa i’tibar ettik.

[4] Iste bu el-Cami’s-Sahih isminin kitaba bizzat müellifi tarafindan verilmis oldugunun senedi delilleridir.

[5] Ibn Hacer, Hedyu’-Sari, s. 4-5. “Birinci Fasil, Ebu Abdillah el-Buhari’yi el Cami’s-Sahih’ini tasnif etmeye sevk sebebi beyan ve bu husustaki niyetini güzelligini belli etme hakkindadir.”: Tedribu’r-Ravi, s.24: Buhari’nin Kaynaklari, s. 44-45 kismen.

[6] Kastallani, Irsadu’s-Sari I,29.

Mehmed Sofuoglu, Sahih-i Buhari ve Tercemesi, Ötüken Yayinlari: 89-91.

2- el-Câmi'u's-Sahîh'in Konusu ve Maksadi

Ibn Hacer kitabin konusunu ve müellifin bundan maksadini söyle belirtir:

"Buhârî'nin bu kitâbda ayibsizlik ve noksansizliga yâni sahîhlik ve saglamliga siki siki yapistigi, bundan asla ayrilmadigi; burada sa-hîh hadîsten baskasini getirmiyor oldugu sabit olmustur, Iste konusunun asli budur. Bu da kitabina el-Câmi'u's-Sahîhu'1-Musnedu min Hadîsi Rasûli'Uâhi (S) ve Sunenihi ve Eyyâmihi ismini vermesinden sarîh olarak anlasilip alinmistir 7^. Biz bu ismi kendisinden olmak üzere imamlarin rivayetinden naklettik. Sonra hadîs kitabini fikhi fâide-lerden, hikemî nüktelerden bos birakmamayi düsündü de, derin anlayisi ile metinlerden bir çok ma'nâlar çikardi ve bunlari uygunluklarina göre kitabinin bâblarma dagitti. Bunda ahkâm âyetlerine de i'-tinâ gösterdi ve bunlardan bedî' delâletler çikardi, tefsirlerine isarette genis yollara girdi..." 80

Nevevî de Buhârî Serhi'nde kitabin maksadini söyle belirtmistir: "Bundan sonra sunu da bil ki, Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadi sirf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çogaltmak degildir. Fakat onun muradi, ayni zamanda hadîslerden hükümler çikarmak; usûl, furû', zühd, âdâb, emsal ve diger fenlerde istedigi bâblar için deliller getirmektir..." 81

3- el-Câmi'u's-Sahîh'in Rivayet Yollari

el-Câmi'u's-Sahîh'i müellifinden doksan bin kisinin dinledigi rivayet edilmistir (Hedyu's-Sârî, s.492). Kitabin nail oldugu ragbetin bir ifâdesi olan bu sayi ile sübhesiz metni, sahîh bir sekilde rivayete muktedir olan râvîler kasd edilmemektedir. Nitekim müellifi tâkîb eden asir, bunlarin arasindan râvî olarak kabul edilen bin kisiden (Mesânku'l-Envâr, I, 6) ancak bes kisinin ismini muhafaza edebilmistir (Irsâdu's-Sârî, I, 38-39). el-Câmi'u's-Sahîh'i Buhârî'den1 rivayetle meshur olan bu "bes" râvî sunlardir: 'el-Firabrî (320/932), en-Nesefî (294/906), en-Nesâvî (290/902), el-Bezdevî (329/940) ve el-Mahâmilî (330/941). Firabrî rivayeti dokuz râvî tarafindan rivayet edilmis ve böylece büyük bir yayilma ve söhrete nail olmustur. Digerleri ise ancak bir iki koldan yayilip rivayet edilebilmislerdir.

79 Bu isim küçük bir farkla hep böyle tesbît ve rivayet edilmistir: el-Câmi'u 7-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi (S) ve Sunenihi ve Eyyâmihi; Nvwvi,Serhu Sahihi'IBuhâri'(Kiliç Alî Pasa Ktp. rak:243), 6b-7a; Ebû Alî el-Huseyn el-Gassânî, Takyîdu'I-Muhmel (Bâyezîd Ktp. 1211), 13b; Suyûti, Ta'lîkaatu's-Suyûtî ale'l-Buhârî (Topkapi Sarayi Ktp. Medine Kismi, rak:472), 2a; Aynî, Umdetu'l-Kaarî, I, 8.

80 Hedyu's-Sârî, s.5-6 "el-Faslu's-sânî fi beyâni mevdûihi ve'1-kesf an magzâhu.." Irsâdu's-Sârî, s.23, "Ve emmâ beyânu mevdûihi ve teferruduhi bi-mecmuihi".

81 Nevevî, Serhu'l-Buhâri, 9. a-b.

Ibn Hacer Fethu'1-Bârî' nin girisinde el-Câmi'u's-Sahîh'in rivayetlerini, bunlarin feri'lerini ve bu rivayet kollarinin kendisine ulasma yollarini söylece bildiriyor 82.

"... Ben bu kitaba Fethu'1-Bârî bi-Serhi'1-Buhârî adini verdim. Serh'e de el-Câmi'u's-Sahîh'in aslina semâ yâhud icazetle varan isnâd zincirlerimle baslamayi ve bunlari benzeri geçmemis bir uslûb üzere sevk eylemeyi düsündüm. Çünkü ben faziletli âlimlerin bâzisindan is-nâdlar

kitâbîarin nesebleridir derken isitmisimdir. Bunun için su is-nâdlari nesebler yerine sevk etmeyi arzu ettim ve iste söylüyorum: Muvaffakiyet Allah iledir.

''Bize el-Câmi'u's-Sahîh'in Buhârî'den rivayeti su yollardan ulasti:

"1- Ebû Abdillah Muhammed ibn Yûsuf ibn Matar ibn Salih ibn Bisr el-Firabrî yolundan. Onun vefati 320/932 yilindadir. es-Sahîh'i isitmesi, biri 248'de Firabr'de, biri de 252'de Buhârâ'da olmak üzere, iki defa vâki' olmustur.

"2- Ibrahim ibn Ma'kil ibni'l-Haccâc en-Nesefî yolundan. Bu zât birçok tasnifleri bulunan hadîs hâfizlarmdandir. Vefati 229/940 yilindadir. el-Câmi'u's-Sahîh'den küçük bir bölümü Buhârî'den isitememis, bu bölümü Buhârî'den icazetle rivayet etmistir. Bu hususu Ebû Alî el-Ceyyânî (498/1104) Takyîdu'I-Muhmel adli eserinde tenbîh etmistir.

"3- Hammâd ibn Sâkir en-Nesevî yolundan. Bu zâtin 290/902 hududunda vefat ettigini zannediyorum. Bunun da kendi rivayet ettigi nüshada Buhârî'den isitemedigi bir kisim vardir.

"4- Ebû Talha Mansûr ibn Muhammed ibn Alî ibn Karine el-Bezdevî yolundan. Bunun vefati 329/940 yilindadir. Ibn Mâkûlâ (486/1095) ve digerlerinin kat'iyyetle bildirdiklerine göre el-Câmi'u's-Sahîh'i Buhârî'den tahdîs edenlerin sonuncusu bu zâttir.

"5- el-Kaadî el-Huseyn ibn Ismâîl el-Mahâmilî (330/941), Buhârî'den Bagdâd'da hadîs isitmislerden olup, Bezdevî'den sonra da yasamistir. Lâkin bunun yaninda el-Câmi'u's-Sahîh yoktu. O ancak Buhârî'nin Bagdâd'a en son gelisinde akdettigi imlâ meclislerinde Buhârî'yi din-lemistir. Bu sebeble el-Câmi'u's-Sahîh'i el-Mahâmilî yolundan rivayet eden isabet etmemistir..." 83

82 Asil, üstadin kendine has olan kitabidir. Fer', asildan istinsah edilmis, yâhud asiF-la mukaabele edilmis kitâb demektir.

83 Fethu'1-Bârî, I, s.5-6; Irsâdu's-Sârî, I, 39-41.

Ibni Hacer bundan sonra Firabrî rivayetinin dokuz koîu'nun râvîlerini söyle siralamistir:

"Firabrî rivayetine gelince, o bize su yollardan ulasmistir:

1. el-Hâfiz Ebû Alî Said ibn Usmân ibn es-Seken (353/964) tarî-kindan.

2. el-Hâfiz Ebû Ishâk Ibrahim ibn Ahmed el-Musteralî (376/986) ta-rîkmdan.

3. Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed ibn Ahmed el-Ahsiketî tarî-kindan.

4. el-Fakîh Ebû Zeyd Muhammed ibn Ahmed el-Mervezî (371/981) tankindan.

5. Ebû Alî Muhammed ibn Umer ibn Sebbûye tarîkindan.

6. Ebû Ahmed Muhammed ibn Muhammed el-Curcânî (373/983) tankindan.

7. Ebû Muhammed Abdullah ibn Ahmed es-Serahsî (el-Hamavî) (381/991) tarîkindan.

8. Ebu'l-Heysem Muhammed ibn Mekkî el-Kusmeyhenî tarîkindan.

9. Ebû Alî îsmâîl ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Hâcib el-Kessânî (391/1000) tarîkindan. Dokuzuncu, el-Câmi'u's-Sahîh'i Firabrî'den tah-dîs edenlerin sonuncusudur" 84-

Ibn Hacer müteakiben bu dokuz kolun on bir fer'ini arka arkaya siralamis, sonra açtigi bir fasil altinda da bu on bir fer'i kendisine ulastiran rivayet zincirlerini tafsilâtli olarak bildirmistir.Bunun ardindan açtigi bir fasilda da el-Câmi'u's-Sahîh'in Firabrî rivayeti disindaki diger rivayetlerinin, kendine kadar uzanan rivayet zincirlerini siralamis, akabinde de "Buhârî söyle dedi" diyerek hadîsleri serhe baslamistir 85.

el-Cimi'u's-Sahîh'e serh yazan bütün âlimler ekseriya Buhârî'den kendilerine kadar ulasan rivayet zincirlerini eserlerinin basinda zikr etmislerdir. Meselâ Kaadî Iyâd, Nevevî, Kirmani, Zebîdî, Aynî ve Kas-tallânî hep böyle yapmislardir. Bunlardan bâzilarinin Buhârî'ye kadar ulasan rivayet zincirlerini semalar hâlinde bu arastirmanin sonunda gösteriyoruz.

Ibn Hacer, serhi için Ha m av î (Serahsî), Kusmeyhenî, Mustemlî kollarini cem' etmis olan Ebû Zerr rivayetini esâs almistir (Fethu'1-Bârî, s.5). Kastallânî ise birçok kollari karsilastirarak tenkîdli bir nüsha ortaya koymus ve çok yayilip meshur olmus bulunan Yûnînî (701/1301) nüshasini kendi serhi için esas almistir 86.

84 Mu'cemu'l-Baldan, VII, 253; Fethu'1-Bârî, I, 6.

85 Fethu'l-Bâri, I, 6-8.

el-Câmi'u's-Sahîh'in Yûnînî Nüshasi

el-Câmi'u's-Sahîh'in bugün taninmis olan metni Alî el-Yûnînî (701/1301) tarafindan meydana getirilmistir. el-Yûnînî, kendi nüshasini 676/1277 senesinde nahiv imamlarindan Cemâluddîn ibn Mâlik (672/1273)'in yardimi ile, el-Hâfiz Ebû Zerr el-Herevî (434/1042). el-Asîîî (392/1001), Samli târîhçi Ibn Asâkîr (571/1175) ve Ebu'1-Vakt (553/1158)'ten dinlenilen nüshalar ile mukaabele ederek, kitabin sa-hîh bir metnini meydana getirmistir. el-Yûnînî'nin bu ihtimam ve i'-tinâsindan dolayi herkes tarafindan istinsah edilen bu nüsha âlimler arasinda i'tibâr kazanmistir (Islâm Ansiklopedisi, II, 771-772).

Yûnînî nüshasinin asli sudur: Seyhu'l-islâm Cemâluddîn Muhammed ibnu Mâlik (672/1273) Endelüs'ten hicret edip Dimask'ta sakin oldugu zaman, muhaddislerin ve hafizlarin büyükleri kendisinden Sahîh-i Buhârî rivayetlerinin lâfizlarinin müskillerini kendileri için tavzîh ve tashih etmesini taleb ettiler. O da onlarin bu isteklerine icabet edip, yetmis oturumda onlara bu rivayetlerin müskillerini tavzîh ve tashîh etti. Ve onlar için Sevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li-Müskilâti'l-Câmi'i's-Sahîh adli risaleyi te'lîf etti. Tashîh'in tamamlanmasi sirasinda yukarida zikr edilen Yûnînî nüshasinin son cüz'ünün ilk varakasi üzerine sunlari yazdi:

"Buhârî Sahîh'inden bu cildin tazammun ettigi seyleri, el-Hâfiz el-Mutkiii Serefuddin Ebu'l-Huseyn Alî ibn Ahmed el-Yûnînî'nin-Allah ondan ve selefinden râzî olsun- okumasiyle isittim. Bu isitme, i'timâd edilen birçok nüshalari gözleriyle ta'kîb etmekte olan bir âlimler cemâatinin huzurunda oldu. Onlara müskilli lâfiz ugradikça, o hususta dogru olani beyân ettim ve Arabça ilminin gerektirdigi sekil üzere zabt olundu. Genis îzâhât ve delil getirmeye muhtâc olan seylere gelince, onlarin isini bir cüz'e biraktim ki, onda faydanin umûmî ve beyânin tam olmasi için misâl ve sâhid nev'inden ihtiyâç duyulacak sözleri insâallah tastamam yazacagim. Bunlari Muhammed ibn Abdil-lah ibn Mâlik -Yüce Allah'a hamd ederek- yazdi."

el-Hâfiz el-Yûnînî de bu cildin son varakasinin sirtina sunlari yazdi: "Seyhimiz Seyhu'l-islâm, Huccetu'1-Arab, edebiyat mihnetinin Mâliki allâme Ebû Abdillah ibn Mâlik et-Tâ'î el-Ceyyânî nin -Allah örnrünü uzatsin- önünde mukaabele, tashih ve isittirme olarak yetmis birinci oturuma balig oldum. Kendisi benim kiraatimi güdüyor, telâffuz ve nutkuma dikkat ediyordu. Ihtiyar ettigi, tercih ettigi ve düzeltmesini emr ettigi seyi hemen düzeltip ona göre tashih

eyledim.

Irsâdu's-Sârî, I, 40, "Birçok defalar zikr edilmis olan bu Yûnîni nüshasi, denildigine göre onun, kendi aslindan hiçbir seyi terk etmemis olmasi sebebiyledir ki, ben bu serhimde Buhârî metnini yazmakta ona i'timâd ettim. Bütün hadîslerin isnâd ve metin olarak sekil ve zabtinda, ondaki bütün rivayetleri ve hâsiyelerindeki fâi-deli mühimmeleri zikr ederek ona ruciV ettim".

Hakkinda iki yâhud üç i'râb caiz olacagini söyledigi seylerde, üzerlerine bu i'râblari beraberce yazdim. Bunlari emr ettigi ve tercih eyledi-gi üzere amel ettirdim. Ben ayni zamanda el-Hâfiz Ebû Zerr(434/1042)'in, el-Hâfiz EbûMuhammed el-Asîlî(392/1001)'nin,el-Hâfiz Ebu'l-Kaasim ed-Dimaskî (571/1175)'nin asillariyle mukaabele ediyordum. Bu mukaabeleden ancak on üçüncü ve otuz üçüncü cüz'ler müstesnadir. Çünkü bu iki cüz' mevcûd degildi. Keza ben Ebu'1-Vakt(553/1158)'in huzurunda el-Hâfiz Ebû Mansûr es-Sem'ânî (Ebû Muzaffer es-Sem'ânî?; 650-489?/1252-1096?)'nin ve digerlerinin kirâatiyle derlenmis olan asil ile de mukaabele ediyordum. Bu nüsha Sumeysâtî Hânkaahmda vakf edilmisti. Ebû Zerr'e muvafik oldugum yerlere (he), Asîlî'ye (sâd), Dimaskî'ye (sîn), Ebu'l-Vakt'e (ti) alâmeti koydum. Bu iyice bilinsin. Bunlari Alî ibn Muhammed el-Hâsimî el-Yûnînî yazdi. Allah ondan afvetsin 87

4- el-Câmi's-Sahîh'in Fazîletlerin

Ebu'l-Heysem el-Kusmeyhenî söyle dedi: Ben el-Firabrî'den isittim söyle diyordu: Ben Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'den isittim: Kitâbu's-Sahîh'in içine önce yikanip iki rek'at namaz kilmadikça hiçbir hadîs koymadim, diyordu. Yine Buhârî: Ben el-Câmi'u's-Sahîh'i alti yüzbin hadîs içinden seçip on alti senede tasnif ettim ve bunu kendim ile Allah arasinda bir hüccet kildim, demistir.

Yine Buhârî: el-Câmi'u's-Sahîh kitabina, sahîh oldugunu gerçekten bildikten sonra iki rek'at namaz kilip, bir de Allah'a istihare etmedikçe hiçbir hadîs koymadim, demistir. Yine kendisi: el-Câmi'u's-Sahîh kitabina sirf sahîh olan hadîsleri koydum, sahîh hadîslerden bir kismini da kitâb uzamasin diye terk ettim, demistir.

Ebû Abdirrahmân en-Nesâî, el-Alâ ve Süheyl'den soruldu da, o: Bunlarin her ikisi de Fulayh'den hayirlidir. Bununla beraber bütün bu kitâblarm içinde Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî'nin kitabindan daha güzeli yoktur, dedi 89.

87 Kastailânî, Îrsâdu's-Sârî, 1,41; el-Câmi'u's-Sahîh'in 1311 Bulak, el-Matbaatu'l-Emîriyye'de basilan bu Yûnînî nüshasinin bas tarafinda bu bilgiler yer almaktadir. Buhârî'nin Kaynaklan, s.l80-183'de de bu nüsha hakkinda özetlenmis bilgiler vardir.

88 Irsâdu's-Sârî, I, 28-29, "Ve emmâ fadîletu'l-Câmi'i's-Sahîh..."

89 Hedyu's-Sârî, s.4-5; keza s.490-491, "Zikru fadâilj'l-Câmi'i's-Sahih...", eî-Câmi'u's-Sahîh'in evvelki fasillarda geçenlerden baska faziletlerinin zikri".

Ismâîlî de söyle dedi: Ben Ebû Abdillah el-Buhârî'nin te'lîf etmis oldugu el-Câmi'u's-Sahîh kitabina bakip inceledim; neticede onu isimlendirdigi gibi sahîh sünnetlerin çogunu toplayici ve istinbat edilmis birçok güzel ma'nâlara delâlet edici buldum. Bütün bunlari hadîs ve hadîs nakilleri bilgisi ile rivayetler ve illetleri ilimlerine,.lisan ve fikih ilimlerini de ilâve eden ve bunlarin hepsinde çok muktedir olup, adetâ deryâlasan kimselerden baskasi ikmâl edemez 90.

Ebû Ca'fer el-Ukaylî de söyle dedi: el-Buhârî el-Câmi'u's-Sahîh kitabini tasnîf ettigi zaman bunu Alî ibnu'l-Medînî (235/849), Ahmed ibn Hanbel (241/855), Yahya ibn Maîn (233/847) ve

digerlerine arz etti. Onlar kitabi güzel bulup begendiler ve dört hadîs müstesna, bütün muh-tevasinin sahîh olduguna sehâdet ettiler. Ukaylî, bu dört hadîste de söz, Buhârî'nin dedigidir, yânî onlar da sahihtirler, dedi 91.

Ebû Ahmed el-Hâkim söyle dedi: Muhammed ibn Ismâîl tam imamdir. Çünkü bütün aslî hadîsleri te'lîf edip insanlara beyân eden odur. Ondan sonra bu konuda çalisip eser meydana getiren herkes, yaptigini onun kitabindan almistir. Meselâ Imâm Müslim, Buhârî'ye nisbet etmeksizin onun kitabinin çogunu kendi kitabi içinde dagitmis ve bu hususta hakkiyle dirayet ve kuvvet göstermistir.

el-Hâfiz Ebu'l-Hasen ed-Dârakutnî de söyle demistir: Buhârî mevcûd olmayaydi Müslim yetisip gelmezdi. Müslim, Buhârî'nin kitabini almis, bir müstahric olarak onda çalismis ve ona bir hayli hadîs ziyâde etmistir.

en-Nevevî Tehzîbu'1-Esmâ ve'î-Lugât'ta söyle dedi: BuhârîSahîhf-nin durumuna gelince, âlimler: O sirf sahîh hususunda tasnîf edilmis ilk musannaftir, dediler, ve âlimler tasnîf edilmis kitâblarm en sahihi Buhârî ile Müslim'in Sahîh'leri oldugunda ittifak etmislerdir. Cumhur, sihhatçe Buhârî'ninkinin daha üstün ve fâidelerinin de daha çok oldugunda ittifak etmislerdir.

el-Hâfiz Ebû Alî en-Nisâbûrî ile Magrib âlimlerinden bâzisi, Müs-lim'inki daha sahihtir demislerse de, âlimler bu sözü reddedip, dogru olan Buhârî SahîhVnin üstün tutulmasidir, demislerdir. el-Imâm el-Hâfiz Ebû Bekrel-îsmâîlî KIfâbu 7-MedAa/'inde BiiAârf Sahf/ii'nin Mös-lim Sahihi üzerine tercih edilisini takrîr etmis ve delillerini zikr eylemistir.

en-Nesâî de: Bu kitâblarm en güzeli Buhârî'nin kitabidir, dedi. Bâzisi da bu hususta ki nizâi, su söz içinde toplamistir:

90 Hedyu's-Sârî, s.8-9.

91 Hedyu's-Sârî, s.4-5; Tehzîbu't-Tehzîb, IX, 54.

"Bir cemâat benim yanimda Buhârî'nin Sahihi ile Müslim'in Sahihi hakkinda münâkasa ettiler; bu ikisinden hangisi öne geçirilir, dediler. Ben de, san'at güzelligi bakimindan Müslim üstün oldugu gibi, sihhat i'tibâriyle de sübhesiz Buhârî üstün olmustur, dedim."

en-Nevevî: Ümmet bu iki kitabin sahinligi ve bunlardaki hadîslerle amel etmenin vücûbu üzerinde icmâ' etmistir, dedi (Hedyu's-Sârî, s.

8-9) 92.

5- Buhârf nin Hadîsleri Çesitli Bâblarda Tekrar Etmesinin Sebebleri

en-Nevevî, Buhârî'nin Sahih 'i üzerine yazdigi serhinde söyle dedi 93:

Bil ki Buhârî -Allah ona rahmet eylesin- muhtelif ilimlerde son derece muktedir idi. Hadîs incelikleri ve hadîsten lâtîfeler istinbatma gelince, bu hususlarda ona yaklasabilecek kimse hemen hemen yoktu. Kendi üstâdlarindan ve digerlerinden olan hadîs âlimlerinden nakletmis oldugumuz bilgiler bu söyledigimize delâlet eder. Kitabina iyice baktigin zaman hiç sübhesiz bunu sen de kesin olarak kabul edeceksin. Bundan sonra sunu da bil ki, Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadi sirf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çogaltmak degildir. Fakat onun muradi ayni zamanda hadîslerden hükümler istinbat etmek ve usûl, furû', zühd, âdâb, emsal

ve diger fenlerden istedigi bâblar için istidlal edip, delîller getirmektir. Bu maksadla birçok bâblan hadîs isnadindan bos birakti da, oralarda sâdece "Fulân sahâbî Peygamber'den" yâhud "bu hususta fulânm hadîsi vardir" yâhud da buna benzer ta'bîrlerle iktifa etmistir. Bazen hadîsin metnini isnâdsiz

92 Imâm Buhârî'ninel-Câmi'u's-Sahîh'ini bütün cebheleriyle ele alip, çok mükemmel olan incelemesini 500 sahîfelik bir kitâb hâlinde ortaya koyan, îbn Hacer el-Askalânî olmustur. Hedyu's-Sârîli Fethi'1-BârîMukaddimeti Serhi Sahîhi'î-Buhârî adindaki bu degerli kitabinda on fasil içinde el-Câmi'u's-Sahîh''in cidden saheser oldugunu göstermis, bütün incelik ve özelliklerini pek mükemmel sekilde ortaya koymustur. Bu eser el-Câmi'u's-Sahîh üzerindeki bütün çalisma ve arastirmalarda birinci kaynak eserdir.

Hatîb el-Kastallânî (923/1517) de Irsâdu's-Sârîilâ Serhi Sahîhi'î-Buhârî adli serhinin mukaddimesinde el-Câmi'u's-Sahîh hakkindaki bir kisim bilgileri Ibn Hacerin eserinden Özetleyip, su basliklar altinda verilmistir:

Buhârî ile Müslim'in el-Câmi'u's-Sahîh'lerinin mukaayeaesi, Hedyu's-Sârî, s.4-14, 344-470, 490; Îrsâdu's-Sârî, I, 23, 29; Sahîh-i Müslim ve Tercemesi, Giris, s.45-53.

93 Nevevî, Serhu'l-Bahârî, 9 a-b.

olarak zikreder. Bazen de isnadin evvelinden bir yâhud daha çok râvî-yi hazf eder. Iste bu iki nevi', ta'lîk diye isimlendirilir. Nitekim bu nev'i insâallah zikr edecegim. O, bunu ancak baslik yaptigi mes'eleye hüccet getirmek istedigi için yapar. Ve bu durumda hadîsi yâhud isnadini zikrden sarf-i nazar eder de, hadîs ma'lûm oldugu için sâdece ona isaret ediverir. Bazen o hadîs ileride, bazen de yakinda geçmis olur. Buhârî, bâblarin isimlerinde Kur'ân'dan pek çok âyetler zikr etmistir. Bazen bu bâblarin bir kisminda sâdece âyetlerle yetinir de, onlarin ya-ninda baska birsey zikretmez. Yine bâzi bâb unvanlarinda sahabe, tabiî ve etbâu't-tâbiî fetvalarindan pekçok seyler zikr eder. Iste bütün bunlar sana söyledigimizi apaçik göstermeye yeter. Buhârî'nin maksadinin bu zikr ettigimiz sey oldugu bilinince, gerekli birçok yerlerde hadîsin tekrar edilmesinde bir mâni' yoktur. Fakîhlerden ve digerlerinden birçok âlimler hep bli yol üzere yürüyüp, gelen hadîsi çesit çesit birçok bâblarda hüccet yapmislardi 94.

el-Hâfiz Ebu'1-Fadl el-Makdisî'nin söyle dedigi bize rivayet olundu: Buhârî, hadîsi birçok yerlerde zikr eder; güzel istinbati ve genis fikhi ile o hadîsten babin gerektirdigi ma'nâyi çikarir. Bir hadîsi bir tek isnâd ve ayni lâfizla iki yerde getirmesi pek azdir. Fakat o, bir hadîsi baska bir sahâbî yâhud tabiî yolundan yâhud baskasindan getirir; tarîklerinin çoklugu ile hadîsi kuvvetlendirir, yâhud da lâfiz ihtilafiyla getirir, yâhud mevsûllugu hususunda rivayet muhtelif olur, yâhud isnâdda bir râvî ziyâde veya eksik olur; yâhud birinci isnâdda semâ lâfzini zikr etmeyen bir müdellis yâhud baskasi bulunur da Buhârî, içinde semâ tasrîhi bulunan bir tarîk ile hadîsi tekrar getirir. Yâhud da burada geçmeyen bir sebebden ötürü hadîsi tekrar eder 95.

Tarihçi Kaadî Ibn Haldun da târihinin mukaddimesinde hadîs ilimleri bölümünde söyle dedi: "Nihayet asrinda hadîscilerin imâmi ola*n Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî geldi ve sünnetin hadîslerini es-Sahîh dedigi müsnedinde bâblarma göre Hicâzlilar'a, Iraklilar'a, Samlilarda âid olan tarîklerin hepsi ile tahrîc etti. Bunu * ^parken hakkinda hadîscilerin ihtilâf ettiklerine degil, sahîhliginde ittifak ettikleri hadîslere i'timâd etti. Hadîsleri her bir bâbda, hadîsin tazammun ettigi babin ma'nâsiyle sevk ederek tekrarladi. Böylece hadîsleri tekerrür etti. Ta-rikleri ve isnâdlan her bâbda ayri olarak manâlarina göre dagitti" [96]

6- el-Câmi'u's-Sahîh'te Sened ve Metinle Birden Fazla Yerde Tekrarlanmis Hadîsler

Buhârî'nin ayni sened ve metinle birden fazla yerde tekrarladigi hadîslerin sayisi 23 kadardir. Kendisi bu hususta söyle demistir: "...

94 Nevevî, Serhu'l-Buhârî, 9 a-b.

95 Hedyu's-Sârî, s.13; Irsâdu's-Sârî, I,s.25.

96 Ibn Haldun, el-Mukaddime, a.442; "el, Faslu's-Sâdis fi Ulûmi'l-Hadîs", s.440-445.

• Lâkin bu kitabin içine tekrar edilmis hiçbir hadîs koymak istemem. :(.¦ Içinde sayet tekrari îhâm eder birsey görürsen -iyice dikkat edersen \ anlarsin ki- gerek isnada ve gerek -mühmeli takyîd, mübhemi tefsir p eder bir ziyâdeyi ihtiva gibi- metne âid bir fâide için yazilmistir. Bu dedigim seylerden hâlî olarak bir tekrar vâki' olmussa, kasdim olmaksizin olmustur. Hem de böylesi nadiren vuku' bulmustur." 97. '•' Kastallânî söyle dedi: Ben Hafiz ibn Hacer'in el yazisiyle ta'lîkan yazilmis bir varak gördüm ki, onu bana arkadasimiz allâme muhad-dis Bedr el-Meshedî getirdi. Nassi sudur: . ,

Buhârî'nin Sened ve Metin Olarak Iki Yerde

Zikrettigi Hadîsler Zümresi:

1. Abdullah ibn Mugaffel'in: (^ 0 ^iJ~ SnJj J>j) hadîsi, Hums'un sonunda, Sayd'da ve'z-Zebâih'da.

" 2. Haccda bedeneler nahr etmek hususunda Sehl ibn Bekkâr'dan, o da Vehb'den gelen hadîs. Buhârî bunu biribirine yakin iki yerde zikretti.

3. Enes'in (& Jjiiî tfjü 4-^) hadîsi, Bedr gazvesi ve Rikaak'ta.

4. d^iÇu jl. u4^j \pt'J~ J&J öl) hadîsi, "Bâbu'l-mesâcid"de ve "Bâbu insikaaki'l-Kamer"de.

5. Ebû Bekre'nin (^upiü jâ\ fy) hadîsi, Kitâbu'l-îmân'da " Ve in tâife-tâni... (ei-Hucurât:9)" babinda; Kitâbu'd-Diyât'ta.

6. Ebû Cuhayfe'nin: (îjj. fcjl* Ji tj* JJ u.) hadîsi, "Bâbu'l-mukaatele"-de ve "Bâbun lâ yuktel müslimun bi-kâfirin"de.

7. Huzeyfe'nin (l-i-^-î ^oi ii:^) hadîsi,Rikaak,"Bâbu ref i'l-emâne"de

ve Fiten'de (üiî4- Jl; iy ^)'de.

8. Ebû Hureyre'nin: Bâdiye ehlinden bir adamin "(^Jj11 -^M^ ^-J) sözü hakkindaki hadîsi, Kitâbu'l-Hars'ta ve Tevhîd'de Rabb'm meleklerle kelâmi'nda.

9. Umer'in: (^ j jip öJir) hadîsi, Cihâd'da "Babu'l-micenn"de ve Tefsîr'de. '

10. Ebû Hureyre'nin: "<U'> J-^; ±,'j C) hadîsi, Ehâdisu'l-Enbiyâ'da ve Tevhîd'de.

11- (u£"jj r-^) hadîsi, Hums'da ve öncesi Cihâd'da.

12. Abdullah ibn Umer'in(u*iiJ js S*)hadîsi, Cizye'de ve "Bâbu men kaatele muâhiden'-'de ve Diyât'ta "Bâbu men kaatele zimmiy-yen"de.

13. Ebû Saîd'in: (^ ^ J\ fi& J^ 1I1) hadîsi, Salât'ta ve Iblîs'in si-fati'nda (Bed'ul'1-Halk,

Sifâtu Iblîs ve cunûdîhî).

97 Irsâdu's-Sârî, 1,25; Tecrîd Ter., I, 489.

14. Ebû Hureyre'nin (>^j jiT5 -%^, a^i) hadîsi, Vekâle'de "Izâ vek-kele raculun raçulen..."de ve Bed'ul'1-Halk, "Sifâtu Iblîs ve cunû-dihf'de, Fadâilu'l-Kur'ân; Fadlu Sureti'1-Bakarati'de.

15. Adiyy ibn Hâtim'in: (5£â >J^- t»tâ $*£¦! IM-) hadîsi, Sadaka'da red-den önce ve Alâmâtu'n-Nübüvve'de.

16. Enes'in: (^ f>- lr&s f^O hadîsi, Uhud gazvesinde, Cihâd' da ve Talha'nin menâkibmda.

17. Ebû Musa'nin: (& ^ ^ J\ &* üt >Ui Jj s^ J ^j) hadîsi, Alâmâtu'n-Nübüvve'de, Magâzî'de ve Tefsîr'de.

18. Ibn Abbâs'm: (Ji> iÜ) hadîsi, Bedr gazvesinde ve Uhud gazvesinde.

19. Câbir'in^^^I J* ^* ^ U*P) hadîsi, Hacc'da ve Magâzî'de Alî'nin gönder ilme sinde.

20. Âise'nin (I^Ji Jii £># tâ) hadîsi, Tahâret'te ve I'tisâm'da.

Ve iste bu, Hafiz ibn Hacer'in yazisindan buldugumun sonuncusudur. Ve ben Buhârî'de Ebû Hureyre'nin: iii^Jl îi^Jâi ij>; ^\g}\ J;î Sir /^.Vi Ji\ I>j\ liîj^Jîj hadîsini Kitâbu'l-I'tisâm'da, "Ehl-i Kitâb'a Bir Seyden Sormayin" babinda, Tefsîr'de "Sûretu'l-Bakara'nin Tefsiri" babinda ve Kitâbu't-Tevhîd'de i\jp ^Jî '# \£& vU 'da buldum 98...

98 Irsâdu's-Sârî, I, 25-26

7- Buhârî Hadîslerinin Sayisi

Nevevî (676/1277) söyle dedi: Buhârî'nin SaMfa'inde bulunan müs-ned hadîsler mükerrerlerle birlikte 7275'tir; mükerrerlerin hazfiyle 4000 kadardir. Kitabin bâblari için fihrist gibi olmasi ve talebelere hadîslerin bulunma yerlerini tanimak kolaylassin diye, bunlarin hepsini mufassal olarak zikretmeyi düsündüm. el-Hamavî (381/991)'den sahîh olan isnadimla bize rivayet edildi ki, o söyle demistir: Buhârî

Sahîh 'inin hadîslerinin sayisi söyledir.....(Nevevî burada eî-Câmi'u's-

Sahîh'in basindan sonuna kadar ayri ayri her kitâb ismini ve ihtiva ettigi hadîs sayilarin! bir sahîfeden fazla tutan bir liste hâlinde siralamis, bu neticeleri aldiktan sonra da:) Bu sayim neticeleri bize yine el-Hamavî'den olan isnâdiyle el-Hâfiz Muhammed ibnu't-Tâhir el-Makdisî (505/1113) tarafindan rivayet edildi, demistir.

Firabrî (320/932) kolunun dokuz râvîsinden birisi olan Hamavî (381/991)'ye âid olup, târihî kidemi bakimindan da ehemmiyeti bulunan bu kitâblar ve hadîs sayilari listesini -bâzi sayi farkliliklarina ragmen- aynen zikr edelim:

Bunlari el-Hâfiz Ebu'I-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (505/1113), Ebû Muhammed Abdullah ibn Ahmed Hamdûye es-Serahsî (381/991)'den gelen isnâdiyle mufassalan zikr edilip söyle dedi:

Buhârî hadîslerinin sayisi söyledir:

Bed'ul'1-Vahy 7, îmân 50, Ilim 75, Vudû' 109, Guslu'l-Cenâbeti 43, Hayz 37, Teyemmüm 15, Farzu's-Salât 2, Salât fî's-Siyâb 39, Kible 13, Mesâcid 76, Sütretu'l-Musallî 30, Meyâkîtu's-Salât 75, Ezan 28, Fad-lu Salâti'l-Cemâati ve Ikaametihâ 40, Imamet 40, Ikaametu's-Sufûf 18, Iftitâhu's:Salât 28, Kiraat 30, Rükû', Sucûd ve Tesehhüd 52, Inkizâu's-Salât 17, Ictinâbu Ekli's-Sûm 15, Salâtu'n-Nisâ ve's-Sibyân 15, Cumua 65, Salâtu'1-Havf 6, Iydeyn 40, Vitr 15, Istiskaa 35, Kusûf 25, Sucûdu'l-Kur'ân 14, Kasr 36, Istihare 8, Tahrîd alâ Kiyâmi'1-Leyl 41, Nevâfil

18, Salât bi-Mescidi Mekke 9, Amel fî's-Salât 26, Sehv 14, Cenâiz 154, Zekât 113, Sadakatu'1-Fitr 10, Hacc 240, Umre 42, îhsâr 40, Cezâu's-Sayd 40, Ihram ve Tevâbi'uhu 32, Fadlu'l-Medîne 24, Savm 66, Leyletu'1-Kadr 10, Kiyâmu Ramadân 6, I'tikâf 20, Buyu' 191, Selem

19, Suf a 3, Icâre 24, Havale 30, Kefalet 8, Vekâle 17, Muzâraa ve Sirb 29, istikraz ve Edâu'd-Duyûn 25, Ishâs 13, Mülâzeme 2, Lukata 15, Mazâlim ve'1-Gadab 41, Serike 23, Rehn 9, Itk 34, Mukâtebe 6, Hibe 69, Sehâdât 58, Sulh 22, Surût 24, Vasâyâ ve'1-Vakf 41, Cihâd ve Siyer 255, Bakiyyetu'l-Cihâd 42, Farzu'1-Hums 58, Cizye ve Muvâdaa 63, Bed'u'1-Halk 202, Enbiyâ ve'I-Magâzî 428, Cezâu Âhir ba'de'I-Magâzî 138, Tefsîr 540, Fadâilu'l-Kur'ân 81, Nikâh ve Talâk 244, Nafakaat 22, Et'ime 70, Akîka 11, Sayd, Zebâih ve Gayruhu 90, (Zebâih ve) Edâ-hî 30, esribe 65, Tibb 79, Libâs 120, Marda 41, Libâs eydan 100, Edeb 256, Istîzân 77, Daavât 76, Daavât eydan 30, Rakaaik (Rikaak) 100, Havz 16, Cennet ve Nâr 57, Kader 28, Eymân ve Nuzur 31, Keffâretu'l-Yemîn 15, Ferâiz 45, Hudûd 30, Muhâribûn 52, Diyât 54, Istitâbetu'l-Mürteddîn 20, Ikrah 13, Terku'l-Hiyel 23, Ta'bîr 60, Fiten 80, Ahkâm 82, Emânî (Temenni) 22, Icâzetu Haberi'1-Vâhid 19, I'tisâm 96, Tev-hîd ve Azametu'r-Rabb Sübhânehu ve Teâlâ ve gayru zelike Ilâ âhiri'l-kitâb 190 (Hedyu's-Sârî, s. 465-470; Umdetu'l-Kaarî, I, 9-10) ".

Hafiz ibn Hacer (852/1448) de Hedyu's-Sârî isimli mukaddimesinde onuncu fasli bu sayim mes'elesine tahsis edip, söyle demistir: Ta-kiyyuddîn ibnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadîs kitabinda, kendisinden bize rivayet edilen ibaresinde söyle dedi: Buhârî Sahîh 'inin hadîslerinin sayisi, mükerrerlerle birlikte 7275'tir. Mükerrerlerin düsürülmesiyle 4000 kadardir, denildi. Iste Ibnu's-Salâh böyle mutlak söyledi. Muh-yiddîn en-Nevevî de Muhtasar'mda bu sayiya tâbi' oldu....

99 Bu iki yerde verilen listede bâzi küçük farkliliklar bulunmaktadir: Bed'u'1-Vahy 5-7, Ilim 55-75, Mesâcid 36-76, Ictinâbu Ekli's-Sûm 5-15, Ihram ve Tevâbiuhu 32, Fadlu'l-Medine 24, Serike 72-23, Itk 21-34, Farzu'1-Hums 55-58, Cezâu'I-Âhir (yâni Cüz"ü'l-Âhîr) ba'de'I-Magâzî 138-108, Tevhîd ve Azametu'r-Rabb... 170-190.

Bundan sonra Hafiz ibn Hacer, aded aded Nevevî'nin naklettiklerini arastirdi; farki, farklilasmayi ve muhalefet derecelerini beyân etti.

Buhârî hadîsleri muhtelif sayimlara göre bir takim farkliliklar gösterir. Bununla beraber bu 7275 sayisi umumiyetle dogru kabul edilmistir. Ebû Abdillah ibn Abdilmelik el-Endelusî Fevâid'inde, Ebu'l-Huseyn er-Ruaynî'den; o da Ebû Abdillah ibn Abdilhakk'm olmak üzere, bu 7275 sayisini tesbît eden su beyitleri insâd etmistir:

"Buhârî'nin rivayet ettigi hadîslerin toplami bes, sonra yetmis, ve yedi bin, bunlar geçen sayilarla beraber iki yüze ilâve edilir (7275). Bunu hesâbdan nasîbli olan saydi." (Hedyu's-Sârî, s.465-470)

îbn Abdilhakk bu sayimi nazm hâline getirmekle, hakîkaten güzel yapmistir.Çünkü bu sayiyi tashîf ve tahrif ihtimâlinden muhafaza etmistir ve Allah en bilendir.

ibn Hacer, buradaki uzunca izahlarindan sonra, söyle dedi: "Benim yazdigim ve saglam yaptigim sayima göre, muallaklar ve mutâ-baalar hâriç, mükerrerlerle birlikte Buhârî hadîslerinin toplami 7397 hadîstir. Bu, daha evvelkilerin zikrettikleri sayi üzerine 122 hadîs zi-yâde olmustur. Su kadar ki, ben de yanilmazlik ve yanlisliktan selâmet iddia etmiyorum. Bu, daha fazla cehdi olmayanin cehdidir. Muvaffak kilici da ancak Allah'tir."

Bundan sonra Ibn Hacer el-Câmi'u's-Sahîh'in evvelinden âhirine kadar Buhârî'nin ta'lîklerini ve mutâbaalarini zikretti ve söyle dedi:

"Kitâbda ta'lîk nev'inden mevcûd olanlarin hepsi 1341 hadîstir. Bunlarin çogu mükerrerdir, metinlerinin asillari kitâbda senedleriy-le tahrîc edilmistir. Bunlar içinde kitâbda velev dogru bir tarîkden tah-rîc edilmemis olan metinler sâdece 160 tanedir. Ben bu 160 muallak metni, kendisinden ta'lîk edilen kimselere varan muttasil senedlerle güzel, müstakili bir kitâbda yazdim. el-Câmi'u's-Sahîh içinde, rivayet ihtilâflarina göre mutâbaa ve tenbîh nev'inden ise 341 hadîs vardir. Buna göre, mükerrerlerle birlikte kitâbdakilerin toplami 9082 hadîstir. Bu sayi, sahâbîler üzerine mevkuf olanlardan ve tabiîlerden ve daha sonrakilerden maktu' olanlardan hâriçtir. Ben Ta'lîku't-Ta'lîk adli kitâbda bunlarin hepsinin mevsûllugunu tesbît edip toplamisimdir. Ve iste bu, Buhârî Sahîh 'indeki hadîslerin sayisi olarak benim yazmis oldugum nihâî bir yazistir. Bunu Allah feth eyledi. Bunu benden evvel yapan kimse bilmiyorum. Bununla beraber ben sehivden ve hatâdan ma'sûni olmadigimi i'tirâf ediyorum. Kendisinden yardim istenecek ise ancak Allah'tir100.

100 Hedyu's-Sârî, s. 465-470; Îrsâdu's-Sârî, I, 28-29, "Ve emmâ adedu ehâdîsi'l-Câmi"i's-Sahîh".

Kastallânî de bu sayimla ilgili bilgileri söyle özetlemistir: el-Câmi'u'sSahîh''in hadîslerinin sayisina gelince, Îbnu's-Salâh mükerrer hadîslerle birlikte 7275 hadîstir, dedi. Nevevî de Ibnu's-Salâh'a tâbi' olup bunlari mufassal olarak zikretti. Hafiz ibn Hacer ise bunlari yeniden bâb bâb arastirip sayarak, sqyle demistir: el-Câmi'u's-Sahîh'm hadîslerinin toplami, dogru olarak arastirmama ve tesbîtime göre muallaklar ve mutâbaalar hâriç, mükerrerlerle birlikte 7397 hadîstir. Bundan, tekrârsiz olarak süzülen hâlis hadîs ise 2602'dir. Bu 2602 sayisina merfû' olan muallak metinler -ki onlar 159 hadîstir- ilâve edildiginde hâlis hadîslerin toplami 2761 olur.

el-Câmi'u's-Sahîh''teki ta'lîklerin toplami 1341 hadîstir.Bunlarin çogu mükerrerdir. Kitabin diger yerinde baska bir tarîk ile tahrîc edilmemis metinler ise 160 hadîstir. Kitâbdaki mutâbaalar ve tenbîhle-rin toplami ise, rivayet ihtilâflarina göre 344 hadîstir. Sahâbîler üzerine mevkuf olanlarla birlikte, kitâbdaki hadîslerin toplami ise 9082 hadîstir 101.

Kitâblarinin sayisi 100'den biraz fazladir. Bâblari küçük bir ihtilâfla beraber 3450 kadardir. Sahîh'de kendilerinden hadîs tahrîc ettigi üstâdlarinin sayisi 289'dur. Müslim'den ayri olarak kendilerinden hadîs rivayet etmekte teferrüd ettigi kimselerin sayisi 134'tür... Bu-hârî'nin kitabinda üç râvîli 22 hadîs vardir.

Bu kitabin faziletine gelince, yukarida da geçtigi üzere, o, Islâm kitâblarinin Allah'in Kitâbi'ndansonra en büyügü ve en fazîletlisidir. Isnâdlari bakimindan en yüksek derecededir. Buhârî'nin çagdaslari onun semâmin (isitmesinin) yüksekligi ile ögünürler I02..,

8- Buhâri'nin Sartlari

Ebu'1-Fadl el-Makdisî (507/1113) Surûtu'l-Eimmeti's-Sitte isimli kitabinda söyle dedi: Iyi bil ki, Buhârî, Müslim ve onlardan sonra zikrettiklerimizin hiçbirinden: "Ben bu kitabimda fulân sart üzere olanlari tahrîc etmeyi sart kildim" dedigi nakledilmemistir.Bu ancak onlarin kitâblarini iyice tedkîk etmekle taninir. Bu suretle onlardan her birinin sarti bilinir 103.

Hafiz el-Askalânî, Mukaddimesinde söyle dedi: Simdi Buhârî'nin el'Câmi'u's-Sahîh''deki sartini tahkike ve onun Peygamber'in hadîsleri hususunda tasnif edilmis olan kitâblarm en sahîhi olusunu takrire baslayalim:

101 Irsâdu's-Sârî, I, 28, "Ve emmâ adedu ehâdisi'1-Câmi' ..."; Kesfu'z-Zunûn, I, 541-545.

102 Irsâdu's-Sârî, I, 28, Kesfu'z-Zunûn, I, s.541-545.

103 Irsâdu's-Sârî, Mukaddime, s.19-20.

Hafiz Ebu'1-Fadl ibnu Tâhir (507/1113) söyle dedi: Sika olan Ebu'l-Ferec ibnu Imâd'm huzurunda okuduguma göre, ona Yûnus ibn Ibrâ-hîm ibn Abdilkavî, Ebu'l-Hasen ibnu'l-Mukayyir'den, o da Ebu'l-1 Ma'mer el-Mubârek ibn Ahmed'den söyle haber vermistir: Buhârî'nin sarti, sikalar ve sebtler arasinda ihtilâf olmaksizin meshur sahâbîye varincaya kadar nâkillerinin sikaligi üzerinde ittifak edilen hadîsi tahrîc etmektir. Hadîsin isnadi da kesiksiz olarak muttasil olacaktir. Eger sahâbînin iki yâhud daha fazla râvîsi varsa bu güzeldir;ancak bir tek râvî olur da ona varan tarîk sahih olursa, bu da kâfidir.

Ibn Hacer söyle dedi: Ebû Abdillah Hâkim (405/1014)'in ileri sürdügü: Buhârî ve Müslim'in sarti sahâbî için iki râvî veya daha fazla râvî olmak, sonra meshur tabiî için sika iki râvî olmak ilâ.... seklindeki sözü i04, Buhârî ile Müslim'in bir tek râvîleri bulunan bir sahabe toplulugunun hadîslerini tahrîc etmeleriyle çözülmüstür. Hâkim'in zikrettigi sart, kendilerinden hadîs alman bâzi sahâbîler hakkinda bozulmussa da, bu söz sahâbîlerden sonrakiler hakkinda mu'teberdir. Çünkü kitâbda yalniz tek râvîsi olan kimselerin rivayetinden gelme bir tane hadîs yoktur (Hedyu's-Sârî,s.l).

Hafiz Ebû Bekr el-Hâzimî (584/1188) de Surûtu'hEimmeti'l-Hamse kitabinda söyle dedi: "Hâkim'in söylemis oldugu bu söz, es-Sahîh 'in inceliklerine dalmaya iyice çalisip bilememis kimsenin sözüdür. Eger kitabi geregi gibi hakkiyle arastirmis olaydi, muhakkak kitâbdan kendi da'vâsmi çürütüçü bir grup sey bulacakti." Hâzimî bundan sonra Özetle söyle dedi: Sahîh'in sarti, isnadi muttasil, akli bozuk olmayan, adalet sifatlariyle muttasif, dâbit, mütehaffiz, salim zihinli, vehmi az, salim i'tikaadli olmaktir. Sonra bil ki, bu imamlarin, hadîs mahreçlerini istinbât etmek keyfiyyetinde birer yolu vardir. Biz bu yollari kisaca isaret edelim: Sahîh tahrîc edecek kimsenin yolu, âdil olan râvînin, -hepsi sikalar olduklari hâlde- âdil üstâdlari arasindaki hâlini ve kendilerinden rivayette bulunmus olan kimseler arasindaki hâlini i'tibâ-ra almaktir. Zîrâ bu âdil râvîlerden kiminin kendi seyhlerinden rivayetleri sahihtir,'sabittir, böylesinin hadîsini tahrîc etmek lâzim gelir. Kiminin de hadîsi medhûl olup, ayibli bulunur; böylesinin tahrîci elverisli olmaz. Böylesi ancak sevâhid ve mutâbaalarda tahrîc edilir. Iste bu, âdil üstâdlarin hadîslerinin medhûl olup olmamasi mes'elesi kendisinde mübhemlik ve anlasilmasi güçlük olan bir bölümdür. Bunun yolu, aslin râvîsjnden rivayet eden râvîlerin tabakalarini ve her-birinin hangi mertebeye varabilecegini bilmektir. Biz bunu bir misâl ile tavzîh edelim (Hâziiîîî burada aslin râvîlerinden Zuhrî ile temsîl ederek, mes'eleyi söyle îzâh ediyor): O da sunu bilmemizdir: Meselâ Zuhrî'nin ashabi bes tabaka üzeredir. Bunlardan her bir tabakanin, kendinden sonra gelen tabaka üstüne bir meziyyet ve farklilasmasi vardir. Birinci tabaka Mâlik ibn Enes, Sufyân ibn Uyeyne, Suayb ibn Ebî

104 HâkimSahîhayn'inbusartlarim Ulûmu'l-Hadîs ileel-Medhalilâ Kitâbi'l-Iklîl adh eserlerinde ileri sürmüstür. Tecrîd Ter., 201, 231-233. sahîfelerde de nakledilmistir.

Hamze, Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, Akîl ibn Hâlid el-Eylî ve benzerleridir. Bunlarin rivayetleri sahîhligin en yüksek derecesine varir. Buhâ-rî'nin aradiklari iste bunlardir.

Ikinci tabaka, tesebbüt hususunda birinci tabaka ricali gibi iseler de, birinci tabaka ezberleme ve itkanlariyle beraber Zuhrî'ye mülâze-metlerinin uzunluguyle de taninmislardir. Meselâ Leys ibn Sa'd ile Ev-zâî, Nu'mân ibn Râsid, Abdurrahmân ibn Hâlid ibn Musâfîr, Ibnu Ebî Zi'b gibileri Zuhrî'ye seferde de, hazarda da mülâzemet ettikleri hâlde, ikinci tabakadan Ca'fer ibn Burkaan, Sufyân ibn Huseyn Sulemî, Zem'atu'bnu Salih el-Mekkî gibi hafiz ve mutkm zâtlarin -Zuhrî'ye az mülâzemet dolayisiyle- Zuhrî'nin hadîsleri hakkinda mümâreseleri evvelkiler derecesinde degildir. Müslim bu iki tabaka ricalinin her birinden kayitsiz sartsiz hadîs tahrîc eder. Buhârî ise ikinci tabakadan yalniz diger karineler ile kendisine evvelkilerin kuvvetinde sahîh görünenleri alir 105.

Üçüncü tabaka, Muâviyetu'bnu Yahya es-Sadafî, Ishâk ibn Yahya el-Kelbî, Müsennâ ibnu's-Sabbâh gibi Zuhrî'ye birinci tabakadakiler kadar mülâzamet etmis olmakla beraber, cerh gailelerinden selâmet bulamayanlardir ki, onlari kimi kabul, kimi reddeder. Ebû Dâvûd ile Nesâî bu tabaka râvîlerinden de rivayet ederlerse de Müslim, bunlardan yalniz diger karinelerle kendisine sahîh görünenleri alir. Buhârî ise bunlari büsbütün terkeder.

Dördüncü tabaka, cerh ve ta'dîî babinda üçüncü tabaka ricali gibi olmakla beraber, Zuhrî'ye mülâzemetleri az olmak dolayisiyle, onun hadîsleriyle mümâresetleri de az olanlardir ki, Tirmizî, bunlarin da hadîslerini kabul eder.

Besinci tabaka, Bahr ibnu Kesîr es-Sakkaa', Abdulkuddûs ibn Ha-bîb, Hakem ibnu Abdillah el-Eylî, Muhammed ibn Saîd el-Maslûb gibi zaîfler ve meçhullerden bâzi kimselerdir ki, bâblara göre hadîs tahrîc edenler için bunlarin hadîslerini almak caiz olmaz. Yalniz Ebû Dâvûd ile onun dûnundaki musanniflar bu gibi hadîsleri i'tibâr ve istishâd kasdiyle zikrederler. Sahîhayn 'da ise son iki tabakadan rivayet edilen hadîs yoktur.

Buhârî, ikinci tabakadan olan hadîsleri ekseriya ta'lîkan zikreder. Üçüncü tabakadan da bâzi ta'lîkleri vardir 106.

105 Buhârî'nin bir sarti da sudur: Buhârî her râvînin kendi seyhinden isitmis oldugunun sabit olmasini sart addeder. Ve râvî ile merviyy-anh'm yalniz çagdas olmalarini kâfi görmeyip bir de görüsmüs olduklarinin subûtû sarttir, der... Müslim ise mudellis olmayan râvînin "an fulâmn" demesini görüsmeye hami ettiklerine bakarak bulusmanin ayrica subûtunu sart addetmez. Hattâ Buhârî ile Alî ibnu'l-Medînî râvînin seyhi ile uzun sohbetini de sart kosarlar... (Tecrid Ter. 199-200).

106 Hedyu's-Sâri, s.7 vd.; Irsâdu's-Sârî, I, 19-29; Tecrîd Ter., I, 201, 232-233.

9- Buhârî'nin Hadîsleri Parçalamasindaki yâhudi Yalnizca Metni Zikretmesindeki Sebeb [107]

Buhârî, muhaddislerin önderi olmasina ilâveten, fikih'ta ulu bir imâm idi. Bu iki sifatin bir tek sahista toplandigi pek azdir. Bunun için Buhârî hükümler çikarma keyfiyyeti ile fikhi, kitâb ve sünnete tatbik bilgisinden Muhammed ümmetinin mahrum olmamasini istedi. Iste bunun için hadîsten bâb'a münâsib olan kismini zikreder. Bazen de hadîs meshur oldugu için, yalnizca metni zikreder. Zîrâ o hadîs ma'lûmdur; hadîs ma'lûm olunca dînî hükmü zikretmek suretiyle

ondan istifâde keyfiyyetinden baska birsey kalmamis olur... Nevevî'nin Buhârî Serhi'nde: "Buhârî'nin bu kitâbdaki maksadi, sirf hadîslerle yetinmek ve hadîs metinlerini çogaltmak olmayip, ayni zamanda hadîslerden hükümler istinbât etmek ve usûl, furû', zühd, âdâb, emsal ve diger fenlerden istedigi bâblar için deliller getirmektir..." seklinde geçmis olan izahlari burada tekrarlandiktan sonra, Ibn Hacer söyle devam ediyor:

Buhârî'nin îrâd ettigi bâblarin unvanlari çesitli sekiller üzerinedir: Eger gizli sekilde de olsa bu bâb'a münâsib olacak bir hadîs bulur ve bu da sartina uyarsa, o hadîsi bu bâbda, kitabinin konusu için istj-lâh kilmis oldugu "haddesenâ "ve bunun yerine geçen sîgaile veyâkendi sartina göre an'ane ile getirir. Eger o bâb hususunda hüccetlige elverisli olmakla beraber kendi sartina uymayan bir hadîsten baskasini bulamadiysa, o hadîsi bâb'a sevk edegeldigi sîgaya mugayir olarak yazar; o kendi sartindan degildir. Iste bundan dolayidir ki, ta'lîkleri getirmistir. Buhârî bâbda ne kendi sarti üzere, ne de baskalarinin sarti üzere sahîh olan bir hadîs bulamaz da ünsiyet edilip dikkatle nazar kilinacak ve bir cemâatin onu kiyâs üzerine takdim edecegi bir hadîs nev'inden olursa, bu hadîsin lâfzini yâhud da ma'nâsini bâb unvani olarak kullanir. Sonra burada ya Allah'in Kitâbi'ndan ona sehâdet edecek bir âyet getirir, yâhud da bu haberin delâlet ettiginin umûmunu te'yîd edecek bir hadîs getirir. Iste bundan dolayi oradaki hadîsler üç kisim üzeredir. Insâallah bunun tafsilleri açiklanmis olarak yakinda gelecektir I08.

107 Irsâdu's-Sârî, I, 25-26, "Emmâ taktîuhu lil-hadîsi ve ihtisâruhu.."

108 HedyusSârî, s.6-7; Irsâdu's-Sârî, I, 25.

10- Buhâr'nin Hadîsi Bölümlere Ayirmasi, Kisaltmasi ve Tekrar Etmesinin Sebebim

Ibn Hacer Mukaddime'de söyle dedi: Hafiz Ebu'1-Fadl Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (507/1113), kendisinden bize rivayet edilen Cevâbu'l-Muteannit ismini verdigi risalede söyle dedi: Ey muhâtab, iyi bil ki Buhârî -Allah ona rahmet eylesin- hadîsi kitabinin birçok yerlerinde zikr eder ve onunla herbir bâbda baska bir isnâdla istidlal eyler, ve ondan güzel istinbâti ve genis fikhi ile yazmis oldugu bâbm gerektirecegi ma'nâyi çikarir. Bir hadîsi iki yerde ayni isnâd veya ayni lâfizla getirmesi çok azdir. O, hadîsi, ancak zikredecegimiz bir takim ma'nâlar sebebiyle diger tarîkden getirir. Bunlardan murâdini en iyi bilen Allah'tir.

Bu ma'nâlari söyle siralayabiliriz:

1- Buhârî hadîsi bir sahâbîden tahrîc eder, sonra ayni hadîsi bir baska sahâbîden getirir. Bundan maksad hadisi garîblik hududundan disari çikarmaktir. Ikinci, üçüncü tabaka râvîlerinde ve üstâdlarina gelinceye kadar diger râvî tabakalarinda da böyle yapar. Hadîs san^a-ti ehlinden olmayan kimse bunu tekrardir zanneder. Hâlbuki tekrar degildir. Bu ziyâde bir fâideyi müstemil oldugu için böyle yapilmistir.

2- Buhârî bu kaaideye göre birçok hadîslerin sahinligini isbât etmis olur. Bunlardan herbir hadîs, biribirinden ayri birçok ma'nâlari müstemil olur. Iste bundan dolayi Buhârî o hadîsi her bir bâbda, ilk tarîkin gayri olan bir tarîkden olmak üzere îrâd eder.

3- Bir takim hadîsler vardir ki, bâzi râvîler onlari tam rivayet ederler, bâzilari da bunlari muhtasar olarak rivayet ederler. Iste Buhârî bu hadîsleri geldikleri gibi getirir. Bundan maksad, hadîslerin râvîle-ri cihetinden dogabilecek olan sübheyi gidermektir.

4- Râvîler bâzan ibarelerde ihtilâf etmislerdir. Meselâ bir râvî bir hadîsi tahdîs eder, bunda bir ma'nâyi muhtemil olan bir kelime vardir. Bu hadîsi bir baskasi tahdîs eder ve kelimeyi ayniyle

diger bir ma'nâyi muhtemil olan baska bir ibare ile ta'bîr eyler. Iste Buhârî, kendi sartina göre sahîh oldugu zaman bu hadîsi bütün tarîkleriyle îrâd eder ve herbir lâfiz için müstakili bir bâb ayirir.

5- Bir takim hadîsler vardir ki, bunlarda mevsûlluk ve mürsellik biribiriyle karsilasir. Buhârî katinda mevsûlluk üstünlük kazanir ve i'timâd eyler ve irsalin kendi nazarinda mevsûllukta hiçbir te'sîri olmadigini tenbîh edici olarak o mürseli de getirir.

109 Irsâdu's-Sârî, I, 25-26, "Emmâ taktiuhu lil-hadîs ve ihtisâruhu ve iâdetuhu lehu fi'1-ebvâbi ve tekrâruhû", Tecrîd Ter., s.488-489.

6- Bir takim hadîsler de vardir ki, bunlarda mevkûfluk, merfu'luk biribiriyle karsilasir. Bunlardaki hüküm de yukariki gibidir.

7- Bir takim hadîsler vardir ki, bunlarda bâzi râvîler isnâdda bir kimse ziyâde etmislerdir; bâzi râvîler de bir kisiyi eksiltmislerdir. Buhârî bu hadîsleri iki vech üzere getirir. Çünkü kendi katinda râvînin o hadîsi, kendisine baska bir üstâddan isittigi, sonra diger üstâdla bulustugu ve ayni hadîsi ona da tahdîs ettigi sahîh ve sabit olur. Böylece hadîsi iki vech üzere rivayet eder olmustur n0.

Buhârî'nin hadîsi bazen çesitli bâblara bölmesine, bazen de hadîsi bâzi kisimlari üzere kisaltmasina gelince, bu da hadîs iki yâhud daha fazla hükmü müstemil oldugu hâlde metin kisa oldugu yâhud bir kismi diger kismiyle irtibatli oldugunda yapilmaktadir. Bu takdirde Bu-hârî bunlara göre hadîsi tekrar eder. Bunu da hadîsi, hadîse âid bir fâideden bosaltmamaya dikkat göstererek yapar. O da, hadîsi daha önce tahrîc etmis olan üstâddan baska olan bir üstâddan getirmesidir. Böylece bu hadîse âid olan tarîkleri çogaltma fâidesi hâsil olur. Bazen de hadîsin sâdece bir tek tarîki olmasi sebebiyle mahreci Buhârî'ye dar olur. Bu takdîrde Buhârî hadîste degisik tasarruflarda bulunur. Artik onu biryerde mevsûl olarak getirir, diger bir yerde muallak olarak getirir, bazen tam olarak bazen de bu bâbda muhtâc olacagi tarafi üzerine kisaltilmis olarak getirir ni...

11- Buhârf nin Hadîsleri Muallak Getirmesinin Sebebleri

Ta'lîk -yukarida da geçtigi gibi- isnadin bas tarafindan bir veya arka arkaya daha fazla râvî ismini hazf ile hadîsi hazfedilenlerin üst tarafindaki râvîye cezm sîgalarindan biri ile isnâd etmektir. Böyle olan hadîs muallaktir (Tecrîd Ter., 153).

Buhârî'de 1341 hadîs ta'lîk edilmistir. Bunlarin 160 tanesinden mâadasi kitabin baska yerlerinde mevsûlen rivayet edilmistir. Bu 160 hadîsi de Hafiz ibn Hacer el-Askalânî et-Tevfîk ismindeki güzel bir te'lîfinde birer birer isnâdlarmi bulup vasi etmistir. Ibn Hacer, Buhârî'nin bütün ta'lîkleri, mutâbaalari ve mevkuflari hakkinda da Ta'lîku't-Ta'lîk nâmiyle müsned olarak bir kitâb daha yazmistir; bilâhare onu da et-Tesvîk ilâ Vasli'l-Mühimm mine't-Ta'lîk ünvâniyle is-nâdsiz olarak özetlemistir (Tecrîd Ter., 126).

Buhârî muttasil sened ile kitabin baslica yerlerinde sevk ettigi 1181 hadîsi ancak kisa yazmak maksadi ile tekrardan çekinmek düsüncesiyle ta'lîk etmistir. Bunlarin sartinca sahîh olduklarinda sübhe yoktur. Kalan 160 muallak hadîsten de -kaale, zekere, reva, yezkuru, yervî gibi- cezm sîgalariyle rivayet olunmuslari her kime izafe edilmislerse o kimselere âid olmalari sahihtir, diye hükmedilebilir. Zîrâ bu rivayetlerin o kimselere âid olusu Buhârî'ce sahîh olmasaydi, onlara cez-men nisbet etmezdi. Lâkin yine o cezm etmistir diyerek, bu hadîslerin sihhatlerine mutlak olarak hükmetmemisler ve bunlarin ricaline bakilip hükmedilmek gerekir demislerdir. Tedkîkten sonra anlasilmistir ki, cezm sîgasiyle ta'lîk edilenler dört

kisimdir:

110 Hedyu's-Sârî, s.12-13; Îrsâdü's-Sâri; I, 25.

111 Hedyu's-Sârî, s.13; Irsâdu's-Sârî, I, 25.

1- Bâzilari kendi sartina katilmis iken ya kisaltarak, ya o hadîsi seyhinden isitmemis, yâhud isitmis ise, tahdîsen degil, müzâkereten isitmis oldugu için, vasi etmemistir. Kitâbu'l-Vekâle'de:

"Usmânu'bnu'l-Heysem söyle dedi: Bize Avn tahdîs etti. Bize Muham-med ibn Sîrîn, Ebû Hureyre'den tahdîs etti; o söyle demistir" isnâdiy-le rivayet ettigi " ..oUaIj jlTjj J§£ i»i j_^J jk'5 = Rasûlullah (S) beni ramazân zekâtini korumaya tevkil etti..."hadîsi gibi ki, bütün ricali kendi sartinca olduklari hâlde senedi kaç yerde tekrar etmis ise hep ÖUJ£ jû = Usmân söyle dedi" demekle yetinip, hiçbir yerde " oUIc- \2jJ- = Bize Usmân tahdîs etti" dememistir. Buhârî bu hadîsi "Fadâili'l-Kur'ân" ile "Iblîs'in Zikri" bölümlerinde getirmistir. Anlasilan Usmân'dan isitmeyi tahdîs ile dinlememis de onun için bu ta'bî-ri kullanmamistir.

2- Bâzilari kendi sartinca olmamakla beraber, baskalarinin sartinca sahihtir. Meselâ "Kitâbu't-Tahâre"de " &A*. cJÛ = Âise söyle dedi" isnâdiyle ta'lîkan rivayet ettigi "u^-i jr J£ :&\ '/\ ^jj £ J^i Ö& = Peygamber (S)her hâlinde Allah 'i zikreder idi" hadîsini Müslim Sahî-Ai'nde (Hayz, Bâbu zikrillah fî hâli'l- cenabeti ve gayrihâ) tahrîc etmistir.

3- Bâzilari sahîh olmamakla beraber hüccet olmaga elverisli bir ha-sen hadîstir: "Kitâbu'1-Gusl, Bâbu men igtesele uryânen..."de Behzu'bnu Hakem babasindan, o da dedesinden olmak üzere söyle dedi: " ^\ ^ it- UA£LJ âi jiî &\ = Allah kendisinden haya olunmaya, insanlardan daha haklidir" hadîsi gibi ki, bu Sünen sahihlerinin hep tahrîc ettikleri meshur bir hasen hadîstir.

4- Bâzilari ricalin kusurlu sayilmis olmasindan degil, isnadinda azicik kesiklik bulundugundan dolayi zaîftir. Bunlari da kendince sikalardan olan râvînin hadîsleri olmak üzere meshur olduklari hâlde, bu küçük za'fa isaret olsun diye bu tarzda zikretmistir. "Kitâbu'z-Zekât, Bâbu'1-arz fî'z-zekât"taki:

"Yemen Imâmi Tâvûs söyle dedi: Muâz ibn Cebel Yemen halkina söyle demistir: Ey Yemenliler! Elbise, hamîs, lebîs denilen metâi, arpa ve hububat yerine zekât olarak getiriniz! Bu mübadele, size kolaylik, Medine'deki Peygamber sahâbîleri için de hayirlidir" (Munîriyye baskisi, 11,235) hadîsi gibi ki, kendisi ile Tâvûs arasindaki rical, Tâvûs da dâhil olmak üzere, hep sikalardan iken, Muâz'm bu sözünü Tâvûs ondan bizzat isitmemis oldugu için, isnadi ta'lîk etmistir.

Buhârî'nin "yurvâ, yuzkeru..." gibi temrîd sîgasiyle ta'lîk ettigi hadîslere gelince, bunlar kimlere izafe edilmislerse o kimselere aidiyetlerinin sahîh olduguna hükmedilmezse de, yine Sahîh nâmiyle yazdigi bir kitaba katmis oldugundan dolayi büsbütün çürük ve düsük rivayetler degildir. Buhârî'nin temrîd sîgâsi ile rivayet ettiklerinin kimi kitabin baska yerinde mevsûl ve lâfziyle rivayet edilmis iken, o mahalde ma'nâsiyle rivayet edilmistir; kimi meselâ Müslim'in sahîh hadîslerinden iken, kendi sartinca olmadigi için ta'lîk edilmistir; kimi sahîh rivayet üzerine ziyâde bir lâfzi ihtiva ettigi için senedini kesmistir; kimi de kendi basina kalsa zaîf sayilacaksa da birçok tarîklerden âdidlari(=kuvvetlendirici sebebleri) oldugu için hasen li-gayrihi'dir.

Hulâsa, Buhârî'nin ta'lîkleri içinde sirf zaîf denilecek hiçbir hadîs yoktur. Onun asagi kuvvet

derecesinde olan hadîsleri ile benzerleri, diger sünen kitâblarinda çok kerreler asil olmak üzere rivayet edilmistir »2.

12- Hafiz Dârakutnî ve Digerlerinin Tenkîd Ettikleri Buhârî Hadîsleri [113]

Hafiz ibn Hacer söyle dedi: Buhârî'nin kitabi içinde tenkîd edilen hadîslerin toplami -ki bunlarin bâzisinda Müslim de Buhârî'ye ortak olmustur-110 hadîstir. Bunlardan 32 tanesinin tahrîcinde Müslim Buhârî'ye muvafakat etmistir. Bunlardan Buhârî'nin yalnizca tahrîc ettikleri 78 hadîstir. Hulâsa olarak, bunlar hakkindaki cevâb sözümüz sudur:

Buhârî'nin, sonra da Müslim'in sahîh ve illetli hadîsleri tanimakta, asirlarmdaki ve daha sonraki hadîs imamlarindan önde tutulacaklari hususunda hiç sübhe yoktur. Çünkü bu imamlarin hepsi, Alî ibnu'l-Medînî (234/848)'nin, kendi akranlari arasinda hadîs illetlerini en iyi bilen kimse olduguna ihtilâf etmezler. Iste Buhârî bu hadîsleri onun tasvibinden geçirmistir. Hattâ Buhârî: Ben hiçbir kimse yaninda kendimi küçük hissetmedim, ancak Alî ibnu'l-Medînî yaninda kendimi küçük hissettim, derdi. Bununla beraber Alî ibnu'l-Medînî de Buhârî'nin bu sözü kendine ulastigi zaman: Sizler Buhârî'nin bu sözünü birakin; asil o kendi benzerini görmedi, derdi. Muhammed ibn Yahya ez-Zuhlî (252/866) de Zuhrî hadîslerinin illetlerini bilmekte as-rmdaki insanlarin en âlimi idi. Buhari ile Müslim, bu hadîsleri beraberce ondan istifâde edip almislardir.

112 el-Askalânî.Hedyu's-Sâri, s. 14-15; el-Kastallânî, jrsâdu's-Sârî, 1,26-28, "Ve emmâ iyrâduhu lil-ehâdîsi'1-muallakate merfuaten ve mevkûfeten..."; Ahmed Naîm Bey buradan özetlemistir: Tecrîd Ter., I, 226-228.

113 Hedyu's-Sârî, s.344-380, "el-Faslu's-sâmin fî siyaki ehâdîs elleti intekade aleyhâ Hâ-fizu asrihi Ebu'I-Hasen ed-Dârakutnî..."

Firabrî Buhârî'den rivayet etti ki, o: Benel-Câmi'u's-Sahîh'e koydugum her bir hadîsi, ancak sahîhligine iyice kanâat getirdikten ve Yüce Allah'a istihare ettikten sonra koymusumdur, demistir.

Mekkî ibn Abdillah da söyle dedi: Ben Müslim ibnu'l-Haccâc'dan isittim: Ben de el-Câmi'u's-Sahîh kitabimi Ebû Zur'a'ya arz ettim. Onun illetli olduguna isaret ettigi her hadîsi terk eyledim, diyordu 114.

Binâenaleyh bu iki imâmin kendi kitâblarma ancak illetsiz veya, kendileri ve onlari süzgeçten geçirenlerin takdirleri ile de sahîhlige te'sîri (müessir) olmayacak derecede ehemmiyetsiz illeti olan sahih hadîsleri aldiklari bilinip takarrür edince, daha sonraki tenkîdeilerin sözü, bu iki imâmin sahîh demelerine karsi olmus olur. Hâlbuki o hususta bu iki imâmin sözlerinin digerlerinin sözlerinden önde tutulacagi hususunda hiçbir sübhe yoktur. Böylece vâki' olan i'tirâz toptan bertaraf olur. Tafsil cihetinden def etmeye gelince, o da söyledir:

Buhârî ile Müslim aleyhine tenkîd edilmis olan hadîsler birçok kisimlara ayrilir. Sonra bunlar için alti kisim zikredilir:

Birincisi, râvîlerin isnâd ricalinde ziyâde ve eksiltme suretiyle ihtilâf etmeleri.

ikincisi, râvîlerin isnâd ricalinin bâzisinda tagyîr etmek suretiyle ihtilâf eylemeleri.

Üçüncüsü, râvîlerin bâzisinin kendilerinden daha zabtedici olan kimseye karsilik hadîsteki bir ziyâdede yalniz kalmasi.

Dördüncüsü, rivayetle yalniz kalmis olan zaîftir; bu nevi'den Bu-hârî'de sâdece iki hadîs vardir.

Besincisi, râvîleri aleyhine vehm ile hükmedilmis olandir.

Altincisi, meydana gelmis bir tagyîr sebebiyle metni ihtilafli olandir (Müteakiben Ibn Hacer, bunlarin her birine teker teker cevâb vermistir).

Nevevî'ye gelince, onun görüsü degisik oldu. Müslim Serhi'nin mukaddimesinde söyle dedi: Fasl: Bir cemâat Buhârî ile Müslim aleyhine bir takim hadîsleri, kendi sartlarindan mahrumdurlar ve taahhüd ettikleri dereceden iniktirler diye zeyl yapmislardir. ed-Dârakutnî bu hususta bir te'lîf meydana getirmistir. Ebû Mes'ûd ed-Dimaskî'nin de yine Buhârî ile Müslim üzerine bir hatâ zeyli vardir. Ebû Alî el-

114 Îrsâdu's-Sâri, s.21-22.

Gassânî'nin Takyîdu'î-MuhmeVIn illetler cüz'ünde Buhârî ile Müslim üzerine bir i'tirâz zeyli vardir. Fakat bu i'tirâzlarin hepsine veya çoguna gerekli cevabi ar verilmistir.

Yine Nevevî, Buhârî Serhi'nin mukaddimesinde söyle demistir: "Fasl. Dârakutnî, Buhârî ile Müslim aleyhine, bir takim hadîslerini ele alip, bunlarin bâzilarini ta'n eylemistir. Bu ta'n, bâzi hadîseilerin kaaidelerinebinâ edilmistir; çok zaîftir.Fakîh, usûlcü ve diger âlimler cumhurunun üzerinde bulunduklari kaaidelere muhâliftir.Binâenaleyh Buhârî veMüslim'e yapilan bu i'tirâzlarla aldanma!"

Ibn Hacer, Nevevî'nin bu sözüne söyle bir ta'lîk yapti: "Dogru olan, Nevevî'nin Müslim Serhfnde bu i'tirâzlarin ekserisi hakkinda verdigi cevâbtir. Çünkü oradaki cevâblari çelisik degildir" 1I5.

Gizli degildir ki, ta'n 110 hadîs hakkindadir. Bu 110 sayisinin ise mevkuf ve maktû'lar hâriç, mecmuu 9082 adedine ulasan sahîh hadîslere nisbeti, zikredilmeye hakk kazanmiyacak bir nisbettir. Çünkü el-Câmi'u's-Sahîh öyle azametli bir kitâbdir ki, onu büyük bir insan grubu toplamis ve o insanlarin herbiri illetli râvîlerden sakinmak ve yalniz adalet, zabt, rivayet saglamligi, güzel alis ve edâ ile ma'rûf olanlarini seçmek için bütün tâkatlarini sarf etmislerdir. Evet, o da Yüce Allah'in: Oj& liS^I *j tjJU-jJ û\ p- & ^ aiT jîj) "Eger o, Allah'tan baskasi tarafindan olsaydi, elbet içinde biribirini tutmayan birçok seyler bulurlardi. " (en-Nisâ: 82) kavlinden sonra azdir. Zîrâ: "Peygamber kendinden konusmaz- O'nun her söyledigi kendisine ilkaa edilegelen bir vahyden baskasi degildir" (en-Necm-3)oldugu, binâenaleyh emâneti, kendisine vahy edildigi gibi edâ ve teblig ettigi hususunda hiçbir niza' yoktur. Allah O'nu ümmetinden dolayi mükâfatlandirdigi herhangi bir peygamberin en üstün mükâfâtiyle mükâfatlasin!

Su kadar var ki, Buhâri'nin asri olan Üçüncü Hicret Asri öyle bir asirdir ki, onda mezhebler kalabalik olup, biribirini sikistirmis, müs-lümânlar firka firka subelere ayrilmis, sözler (görüsler, i'tikaadlar), rivayetler fazlalasmistir. Iste Imâm Buhârî'nin bu dînî hizmete cesaretle girismesi,pek azi müstesna -ki onlarin da birçok cevâblari ve baska tarîkleri vardir- i'tirâz edilmemis olan hadîsleri seçmesi, sünnet ve hadîs kitâblari içinde birinci dereceye oturtulmaya ehil olduguna delildir.

13- Haklarinda Söz Edilen yâhud Ta'n Edilen Râ vîler ve Cerh Sebebleri

Ibni Hacer söyle dedi: "Buhârî'nin, kendilerinden hadîs almakta Müslim'den ayrildigi râvîler 430 küsur kisidir. Bunlardan zaîflik lâfi

115 Hedya's-Sârî, s.344-346 bâzi tasarruflarla; Irsâdu's-Sârî, 1,20-22.

edilenler 80 kisidir. Müslim'in kendilerinden hadîs almakta Buhârî'-den ayrildigi râvîler 620 kisidir." Bunlardan zaîfhkla lâf edilenler 160 kisidir." Bundan sonra ibn Hacer söyle dedi:

"Haklarinda söz edilenlerden olup da Buhârî'nin hadîs aldigi kimselerin çogu, kendilerine kavustugu, meclislerinde oturdugu, hâllerini tanidigi, hadîslerine muttali' olup saglamlarini gevseklerinden ayirdigi kendi üstâdlaridir." 1I6

Yine Ibn Hacer Fethu'1-Bârî Mukaddimesi'nin dokuzuncu faslinda söyle dedi: 1I7 "Insafli olan herkesin sunu bilmesi lâzim gelir: Sahîh sahibi, hangi râvîden hadîs almissa o râvînin kendi katinda muhakkak adaletli, sahîh zabitli, gafletsiz olmasi gereklidir. Bilhassa buna imamlar cumhurunun bu iki kitaba Sahîhân (= Iki Sahîh) ismini vermekteki ittifaklari da eklenince, bu gereklilik daha da kesinlik kazanir. Bu, kendisinden Sahîh'e hadîs alinmis kimselerden baskasina hâsil olmamis bir ma'nâdir. Bu da o iki kitâbda zikredilmis olanlarin adaletli kilinmalari (sayilmalari) üzerinde cumhurun ittifaki mesabesindedir. Bu, kendisinden aslî hadîsler hususunda hadîs alindigi zamandadir. Kendisinden mutâbaalar, sâhidler ve ta'lîkler hususunda hadîs alinmis olan kimselere gelince, onlar kendileri için sidk(=dogruluk) isminin husûlüyle beraber zabt ve diger sifatlardaki derecelerine göre biribirlerinden farkli olurlar. O takdirde bu râvîler-den biri hakkinda baskalarina âid bir ta'n buldugumuzda, iste bu ta'n bu imâmin ta'dîline (adaletli kilmasina) mukaabildir. Böyle olunca se-beb açiklanmis, bu râvînin adaletinde yâhud mutlak olarak zabtinda ta'n edici bir kusurla müfesser olandan baska ta'n kabul edilmez. Çünkü imamlari cerh etmeye sevk edici sebebler çesit çesittir. Bunlardan kimisi kusurlu kilar, kimisi kusurlu kilmaz. Üstâd Ebu'l-Hasen Alî ibnu'1-Fadl el-Makdisî (581 ? 611/1185 ? 1214)es-SaMA'te kendisinden hadîs alinmis olan kimse hakkinda: "Bu köprüyü geçmistir" der idi. O bu sözüyle, artik o râvî hakkinda baskalari tarafindan söylenilen dedikodulara iltifat edilmez demek istiyordu.

Üstâd Ebu'1-Feth el-Kuseyrî de Muhtasarinda söyle dedi:

"Biz de böyle i'tikaad ediyor ve bunu söylüyoruz. Biz bu görüsten disari çikmayiz. Bu görüsten ancak takdîm etmis oldugumuz, Buhârî ile Müslim'in ardindan onlarin kitâblarmaSa/iîhâi3(=Iki Sahîh) adini vermekte insanlarin ittifak edisleri ma'nâsi aleyhine, zann galebesini artiracak açik bir hüccet ve sifâ verici bir beyân ile çikariz."

Ben derim ki: O râvîlerden hiçbiri hakkindaki ta'n kabul edilmez; ta'n ancak açikça yaralayici bir ayibla kabul edilir. Çünkü cerh(=yaralayip çürüge çikarma) sebebleri çesit çesittir. Bunlarin dönüp dolasacagi yer bes seydir: Bid'at, galat, cehâletu'1-hâl ve râvînin tedlîs yâhud irsal eder iddiasi ile senedde inkita' da'vâsidir. Cehâletu'l-

116 Hedyu's-Sârî, s.9.

117 Hedyu's-Sârî, s.381-382, "el-Faslu't-tâsi' fî siyaki esmâi men turne fîhi min ricali hâze'l-kitâb..."hâl'e(= râvînin hâlinin bilinmemesine) gelince, bu Sahîh içinde kendilerinden hadîs alinmis olan râvîlerin hepsinden bertaraf olmustur. Çünkü Sahîh'in sarti, râvîsi adaletle taninmis olmaktir. Kim bunlardan birinin mechûl yâni adaletle taninmamis oldugunu iddia ederse, sanki o musannifin "O ma'rûftur" da'vâsmda, musannifla nizâlasmis olur. Ve yine sübhe yok ki, o râvînin taninmisligmi iddia eden, o râvînin taninmadigini iddia eden üzerine takdîm edilmistir. Çünkü isbât edende ilim ziyâdeligi vardir. Bununla beraber Sahîh'in ricali içinde, kendisine cehalet ismi itlâkimn caiz olacagi hiçbir kimse bulamazsin.

Galat(=yanilmak) sifatina gelince, bu bazen râvîde çok olur, bazen de az olur. Iste bu cihetten çok yanilgan olmakla vasiflanirsa, ondan alman hadîse bakilir; sayet onun yaninda yâhud bu çok yanilganlikla vasiflanandan baska birinin yaninda rivayet edilmisse, i'timâd edilecek olanin, bu tarîkin hususîligi degil, hadîsin asli oldugu bilinir. Ve sayet baskasinin yaninda bulunmamis da, ancak bu zâtin tankindan bulunmussa, iste bu, yolu bu olana sahîh hükmü vermekten geri durmayi îcâb eden, yaralayici bir kusurdur. el-Câmi'u's-Sahîh'de bu ne-vi'den birsey yoktur. Hafizasi kötü denilmesi gibi, az yanilmakla vasiflanirsa, yâhud bir takim vehimleri yâhud münkerleri olmak gibi ibarelerle vasiflanirsa, böylesi hakkindaki hüküm de bundan öncekin-deki hüküm gibidir. Su kadar var ki, musannif indinde mutâbaalarda böylelerinden olan rivayet, ötekilerdeki rivayetten çoktur.

Muhalefete gelince, bundan sâzlik ve nekâret(=çetinlik, acâiblik) nes'et eder. Dâbit ve sadûk olan râvî bir sey rivayet ettigi, sonra bunu o râvîden daha dâbit olan kimse, yâhud daha kalabalik olan kimseler -hadîscilerin kaaideleri üzere birlestirilmeleri teaddüd edecek sekilde- birincinin rivayeti hilâfina rivayet ederlerse, iste bu sazdir. Bazen muhalefet siddetli olur, yâhud ezberleme zaîf olur; bu takdirde sahihe muhalefet edene münker hükmü verilir. Bu nevi'den ise Sahîh içinde çok az birseyden baskasi yoktur.

Inkita'(=sened kesikligi) da'vâsma gelince, bu, Buhârî'nin hadîs almis oldugu kimselerden def edilmistir. Çünkü inkita'siz olmak, onun sartlarindan oldugu bilinmektedir.

Bununla beraber râvîlerinden tedlîs yâhud irsal ile zikredilmis kimselerin hükmü, Buhârî'de mevcûd bulunan hadîslerinin an'ane suretiyle yürümeleridir. Eger onlarda isitme tasrîhi bulunursa, inkita'lik i'tirâzi savulur gider, yoksa savulmaz.

Bid'at'a gelince, bununla sifatlanmis olan ya tekfir edilenlerden yâhud da fâsikhga nisbet edilenlerden olur. Bid'atle tekfir ise, imamlarin hepsinin kaaidelerine göre bu tekfir üzerinde ittifak edilmis olmasi zarurîdir. Nitekim bâzilarinin Alî'ye ulûhiyet girmesi yâhud kiyamet gününden önce dünyâya dönecegine inanmak yâhud bundan baska bâtil da'vâlari ileri sürmelerinden dolayi Râfizîler'in gulâti(=azginlari) hakkinda oldugu gibi. el-Câmi'u's-Sahîh içinde bu gibilerin hadîslerinden kesin olarak hiçbirsey yoktur.

Bid'at sebebiyle fiska nisbet edilen ise, azginlikta ileri gitmeyen i Hâricîler'le Râfizîler'in bid'atleri ve zahiri caiz olan bir te'vîle dayan-^ mak kaydiyle sünnet asillarina görünüste muhalefet eden diger taifelerin bid'atleri gibi, ki yolu bu olan kimsenin hadîsinin kabulünde :¦ sünnet ehli ihtilâf etmistir. Böyle bir kimse yolundan sakinmakla ma'-; rûf, insanlik haysiyetini bozucu islerden selâmetle meshur oldugu, dîn-.:. darlik ve ibâdetle mevsûf bulundugu takdirde, kimisi mutlaka kabul . edilir; kimisi de mutlaka reddedilir, demistir.

Üçüncü görüs, bid'atine da'vet edici olmasi ile olmamasi arasinda } tafsil etmektir. Bid'atine da'vetci yâni propagandaci olmayan kabul r edilir, propagandaci olanin hadîsi reddedilir, denildi. Ve bu sonuncu~gö-\ rüs, en âdil olanidir. Imamlardan birçok taifeler bu görüse gitmisler-, dir. Ibn Hibbân nakil ehli olan âlimlerin bu görüste icmâmi iddia ; ettiyse de, bu iddiada düsünmeye bir meydan vardir. t1 Sonra bu tafsîle kaail olanlar ihtilâf edip, bâzisi bunu mutlak kil-; di, bâzisi da tafsilde artirma yaparak: Propagandaci olmayanin rivayeti kendi bid'atim kuvvetlendirici, zahiren onu zînetleyip güzellestirici i bir seye sâmil olursa kabul olunmaz, sâmil olmazsa kabul olunur, de-: di. Bâzisi bu tafsili ayniyle aksinde, propagandaci hakkinda da ileri ?< sürüp: Eger rivayeti kendi bid'atim reddeden bir seye sâmil ise kabul olunur, degilse kabul olunmaz, dedi.

Buna göre -propagandaci olsun veya olmasin- bid'atçinin rivayeti kendi bid'atiyle asla ilgili olmayan bir hususa sâmil oldugu zaman mutlaka redd mi edilir? Yâhud mutlaka kabul mu

olunur? Ebu'1-Feth el-Kuseyrî bunda diger bir tafsîle meyi edip: Eger kendisine baskasi mu-vafakat ettiyse, ona hiç iltifat olunmaz. Bu onun bid'atinin alevini bastirmak ve atesini söndürmektir. Eger hiç kimse muvafakat etmemisse, dogrulugu, yalandan sakinganligi, dindarlikla söhreti ve bu hadîsin bid'atiyle alâkasizligi gibi vasiflariyle beraber, bu hadîs ondan baska hiçbir kimsede mevcûd olmadiysa, bu takdirde bu hadîsi tahsil etmek ve bu sünneti nesr etmek maslahatim, o kimseyi hakîr görme ve bid'- . atini söndürme maslahatinin önüne geçirmek lâzim gelir. Allah en bilendir.

Ve sunu da iyi bil ki, bir cemâatten diger bir cemâat hakkinda, akî-delerindeki ihtilâflari (yânî fikir ihtilâflari) sebebiyle ta'n vâki' olmustur. Binâenaleyh bu husus için uyanik olmak ve hakli olmadikça böyle

> ta'na i'tibâr etmemek lâzim gelir. Ve yine bunun gibi, takvâlilai'dan bir cemâat, dünyâ isine girmis olan bir toplulugu ayiblamis ve onlari

li bu sebebden dolayi zaîf saymislardir. Dogruluk ve zabtla muttasif olduklarinda, onlar için olan bu zaîflatmanm, bu zaîf saymanin hiçbir te'sîri yoktur. Muvaffak kilacak olan ancak Allah'tir.

Bunlarin i'tibârdan en uzak olani, baskalari aleyhine kiskirtmak yâhud akranlar arasinda sûretâ dostluk gösterisi yapmak için bâzi râ-vîleri zayif sayan kisilerin zayif saymasidir. Bundan daha siddetlisi de, kendisinden daha güvenilir yâhud daha yüksek kiymette olani yâhud hadîsle daha ma'rûf bulunani zayif addeyîeyen kimsenin zaîf ad-deylemesidir. Iste bunlarin hepsi i'tibâra alinmaz! l!8

Bu zikrettiklerimizden açikça sana su cevâb ortaya çikiyor: Buhârî, bilhassa hadîs bu bid'atçidan baskasi yaninda mevcûd bulunmadigi zamanlarda, bid'atleri sebebiyle tekfir edilmeyenlerden rivayet etmis ve onlardan da bid'atleriyle alâkali olmayan seyleri rivayet eylemistir.

14- el-Câmi'u's-Sahîh'in Bâb Isimleri ve Muhtevalarinin Özellikleri

"Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i, önceki bölümlerde de belirtildigi üzere, muhtevasi bakimindan umumiyetle iki kisimdan meydana gelir. Bunlardan biri isnâd bakimindan muhtelif dereceler ifâde eden hadîsler, digeri hadîs edebiyatinin hâsseten Buhârî için kullandigi ta'bîri ile terâcim 'den ibarettir. Buhârî, kitabinin bu ikinci husûsiyetiyle hadîs musanmflarmdan bariz bir sekilde ayrilir. Bâblarin isimlen ve muhtevalarinin bir nevi' hulâsasi mâhiyetinde olan ta'rîflerden ibaret bulunan bu kisim, kitabinda mühim bir yer isgal etmektedir. Buhârî'-ye, bir hadîs musannifindan ziyâde bir fakîh üslûbu veren bu kisimlar, bir bakimdan kitabinin bir meziyyetini... teskil eder" l19.

"Buhârî'nin Sahîh'inin büyük bir kismini teskil eden, bazen kendisi için erisilmez bir meziyyet, bazen de tenkîd vesilesi olan bu kisimlarda umûmî hey'eti i'tibâriyle bazen "kaale" ve bazen de"kaale gayruh u " ta'bîrini ta'kîb eden muhtelif cümleler, bazen kaaili zikr olun-mamakla zahiren Buhârî'ninmis gibi görünen bir çok fikirler vardir. Bâblarin arasina yayilan bu gibi fikirler en çok "Kitâbu't-Tefsîr"de olmak üzere, kitabinin hemen hemen her tarafinda bol bol bulunmaktadir" 12°.

buhârî'nin terâcim adi verilen, yânî bâblarin isimleriyle mütemmim ma'lûmât seklinde îrâd edilen bu kisimlar 121 hakkinda -bir listesini ileride verecegimiz- müstakili eserler meydana getirilmistir. Bunlardan Sâh Veliyyullah'a âid olan eserin mukaddimesini -terâcim denilen bu kisimlarin hususiyetlerini Iyi özetledigi için- buraya almak uygun olacaktir,

Veliyyullah ed-Dihlevî (1176/1763) kisa giris hutbesinden sonra söyle der:

118 Hedyu'sSân, s.381-382, "el-Faslu't-Tâsi'..."; trsâdu's-Sârî, I, 20-23; Tecrîd Ter., s.319-324.

119 Ebu'I-Velid el-Bâcî, el-Mutevârî alâ Terâcimi'I-Buhârî, 3 ab; Fuad Sezgin, Buhârî'nin Kaynaklan, s.52.

120 Buhârî'nin Kaynaklari, s.53.

121 Ayni eser, s.190.

"Hadîs ehlinin hadîs ilminde ilk defa müdevven122 hâle getirerek tasnîf eyledikleri kitâblar dört fende olmustur: Biri sünnet fennidir. Ben bununla fikih denilegelen ilmi kasdediyorum. Mâlik (179/795)'in Muvattâ'i ve Sufyân es-Sevrî (160/776)'nin CamVi gibi. Ikincisi, tefsir fennidir; Ibn Curayc (150/767)'in kitabi gibi. Üçüncüsü, siyer fennidir; Muhammed ibn Ishâk (151/768)'in kitabi gibi. Dördüncüsü, zühd ve ri-kaak fennidir; Abdullah ibnu Mübarek (181/797)'in kitabi gibi.

Iste Buhârî (R) bu dört fenni bir kitâbda toplamak ve buna da ancak kendinden önceki ve kendi zamanindaki âlimlerin sahih hükmünü verdikleri hadîsleri seçip almak ve sâdece merfû', müsned hadîsleri ayirip yazmak istedi. Bu kitâbda mevcûd olan haberler ve diger seylere gelince, bunlari da asaleten degil, sâdece tâbi'ler olarak getirmistir. Iste bundan dolayi kitabina el-Câmi'u's-Sahîhu'1-Musned... adini verdi.

Ve bir de Buhârî, ayni zamanda bütün takatim Rasûlüllah'm hadîsinden istinbât etme yoluna bosaltmak, ve her bir hadîsten pek çok mes'eleler istinbât etmek istedi. Ve iste bu, kendinden evvel baska hiçbir kimsenin öne geçip girismedigi bir istir. Su kadar ki, Buhârî, hadîsleri bâblara dagitmayi ve bâb basliklarina da istinbât sirrini tevdî' etmeyi güzel gördü.

Kitabinin bâb basliklarinin mecmuu birçok kisimlara ayrilir:

1- Buhârî, kendi sartlari üzere olmayan bir merfû' hadîsi bâb basligi yapar ve o bâbda, kendi sarti üzere olan hadîsi bu bâb basligina sâhid olarak zikreder.

2- Hadîsten istinbât ettigi bir mes'eleyi bâb basligi yapar. Bu istinbât, hadîsin nassmdan yâhud isaretinden yâhud umûmundan yâ-hud da îmâsi nev'inden bir istinbât olur.

3- Önce gidilmis olan bir mezhebi (bir görüsü) bâb basligi yapar ve bâbda, sâhid olma nev'inden ona delâlet edecek olan hadîsi yazar. Hadîs bu mezhebin tercîh edilmesine kat'iyyet ifâde etmeksizin bir dereceye kadar bu mezhebin sahidi olur. Bu takdirde Buhârî, "Bâbu men kaale kezâ(= Söyle diyen kimse bâbi)"der.

4- Kendisinde birçok hadîslerin ihtilâf ettigi bir mes'eleyi bâb basligi yapar. Müteakiben ihtilâflarina ragmen bu hadîsleri getirir. Bunu, kendisinden sonra mes'elenin isini (çözümünü) fakîhe yaklastirmak maksadiyle yapar. Bunun misâli "el-Vudû", Bâbu hurûci'n-nisâ iîe'l-bezâr (= Kadinlarin sahraya çikmalari bâbi)"dir. Buhârî bu bâbda bi-ribiriyle ihtilâf eden iki hadîsi bir araya getirmistir.

122(Kitâbmm giris hutbesi söyledir:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'in ismiyle.

"Hamd Allah'a mahsûstur. Allah seyyidimiz Muhammed'e, âline ve sahâbîlerine salât eylesin. Bundan sonra Kerîm olan Allah'in rahmetine muhtâc, Veliyyullah ibn Abdirrahmân diye çagirilan Ahmed ibn Abdirrabmân -Allah her ikisinin lehinde olsun- söyle der:" (Serhu Terâcimi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî).

5- Bazen deliller biribiriyle karsilasirlar; Buhârî indinde bunlarin her birini bir mahmile hami etmek suretiyle aralarini uyusturmak ciheti mevcûd olur. Bu takdirde Buhârî, tatbik (ve uydurma) cihetine isaret olmak üzere bu mahmili -hami edilecek yeri- bâb basligi yapar. Bunun misâli: "Kitâbu'l-îmân:36; Bâbu havfi'l-mu'mini min en yah-bata ameluhu... ve mâ yuhzeru mine'l-isrâri alâ't-tekaatuli ve'1-isyân" babidir.Buhârî bu bâbda:"JÎT *Jl3j j/-i ^iLIJl ^\L- Müslümâna sövmek fâsikhk, öldürmek ise kâfirliktir" hadîsini zikretmektedir.

6- Buhârî, bazen bir bâbda birçok hadîsleri toplar. Bunlardan her biri bâb basligina delâlet etmektedir. Sonra Buhârî'ye bir hadîste, bâb basligi yapilan fâideden baska diger bir fâide zahir olur ve bu hadîsin üzerine " ^ = Bâb" alâmetini koyar. Bundan Buhârî'niri maksadi, birinci bâb, içindeki hadîslerle bitip son bulmus ve diger bâb basligina gelmistir ma'nâsma degildir. Lâkin onun buradaki bâb sözü, ilim ehlinin mühim bir fâide üzerine "tenbîh" yâhud "fâide" yâhud da "kif= dur" lâfzini yazagelmeleri menzilesindedir. Bunun misâli "Bed'u'l-

Halk" kitabinda "Bâbu kavlillâhi taâlâ:" " ..*fc j*" j- 4*» I-fj = Debrenen her hayvani orada üretip jajmflj//irfa..."(el-Bakara:i64)'dir. Sonra birkaç satir ardindan: " J,U>JI Jü I# £-£' ^i-(4^-*Ji J,L* J^- 4"U = Müslümânm en hayirli mali koyundur ki, onu dag baslarina götüre-bilir." dedi ve bu hadîsi senediyle tahrîc etti. Bundan sonra: " ^-ij

= Küfrün basi dogu tarafmdadir. Kendini begenmek ve kibirlenmek at ve deve sâhibleriyle mevâsi sahibi bedevilerdedir. Vakaar ve tevazu'ise koyun sâhiblerindedir " hadîsini zikretti. Sonra bu hadîsin içindeganem(= koyun) zikri yoktur. Böyle olunca sanki Buhârî bu hadîs üzerine, bunun yukariki baba dâhil bulunmasiyle birlikte bunda koyun için bir menkabe ve diger bir fâide bulundugunu bildirip, alâmet yapmistir (Bed'u'1-Halk; Bâbun hayru mâli'l-müslim...).

7- Buhârî, bazen muhaddislerin "bi-hâzâ'l-isnâdi= bu isnâd ile" sözü yerine "bâb" lâfzini yazar. Bu, bir isnâdla iki hadîs geldigi yerdedir. Nitekim iki isnâdla bir hadîs geldigi yerde C = H yazilir. Bunun misâli yine "Bed'u'1-Halk" kitabinda "Bâbu zikri'l-melâike =Melekle-rin zikri bâbi"dir. Buhârî burada sözü uzatti, nihayet Suayb'm Ebu'z-Zmâd'dan, onun da el-A'rac'dan, onun da Ebû Hureyre'den rivâyetiy-le: " j\$i îZpSj jjj\ a&^i; l)Js\^J &iLIÎ = Melekler biribirleri akabin-ce gelirler, gece melekleri akabinden gündüz melekleri.." hadîsini tahrîc etti. Bundan sonra: "öiîljî ^-.UUIJI j,r i<CiLjij ^.T^JU-Î JlÎ lîi 4"U *Ji 'jî {jjfc IJ jiP't£>-Vl Ui iÜ! ^Sizden her biri âmîn dedigi, melekler de gökte âmîn dedigi zaman, bu iki âmînden biri digerine uygun düserse, o kulun geçmis günâhlari magfiret olunur" babini yazdi. Bundan sonra: ." y^> aJ \ £S J^-i'Sf îs^UIi d\ = Sübhesiz melekler, içinde suret bulunan bir eve girmezler" hadîsini tahrîc etti. Bunun içinde ise "âmîn" zikri yoktur, ancak çok hadîs sonra vardir. :

Ismâîlî: Bâb yerinde "ve bi-hâzâl-isnâdi- Ve yine bu isnâdla" demekle sanki Buhârî "bâb" lâfzinin "Ve bi hâzâ'l-isnâdi= Ve bu isnâdla" sözü için bir alâmet olduguna isaret etmektedir, demistir (Buhârî, Bed'u'1-Halk; Bâbu zikri'l-melâiketi...; Bâbun izâ kaale ahadukum âmîn...).

8- Buhârî, bazen insanlardan bâzisinin izince gitmekte olduklari müctehidlcrden birinin mezhebini i^nnisünüi bali basligi yapar, yâhud kendisi katinda sabit olmamis bir hadîsi bâb unvani yapar da, sonra bu mezhebin veya hadîsin hilâfina istidlal edecegi hadîsi getirir. Bu istidlal, hadîsin umumîligi ile yâhud bunun gayri bir suretle olur.

9- Buhârî, bâb basliklarinin çogunda, hadîs tarîklerinin isaretlerinden vakialarin ve hâllerin hususiyetlerini istinbât etmelerinde, siyer ehlinin yoluna gider. Fakîh kimse, bu fenne âid mümâresesi olmadigi için bu durumdan hayret edebilir. Velâkin siyer ehlinin (ve tarihçilerin) bu hususiyetleri tanimaya siddetli bir i'tinâ ve dikkatleri vardir.

10- Buhârî bazen, istenen mes'eleye uygun hadîs hatirlamaya de-vâmh idman ettirmeyi kasdeder ve hadîs talibini bu nev'e hidâyet ve rehberlik eyler. Bunun misâli "Bâbu zikril-hannât = Bugday saticiyi zikr ,

bâbi"nda jj^1 = Siva've Suvâ'(= Içinden su içilen masraba) ismini * zikretmesidir I23.

11- Buhârî bâblarm basliklari içinde, Kur'ân'm garîb lâfizlarinin , serhi, sahâbîlerin haberlerinin zikri, ve muallak hadîsler nev'inden pek çok ilim dagitmistir. Bazen bizzat kendi lâfzi asla bâb basligina delâlet etmeyen bir hadîs zikreder, lâkin o hadîsin birçok tarîkleri vardir; tarîklerinin bâzisi bâb basligina isâreten yâhud umûmî olarak delâlet etmektedir. O, bu hadîsi zikretmekle, hadîsin bu tarîk ile kuvvet kazanacagi sahîh bir asli bulunduguna isaret etmis olur. Bu gibi seyler- ' den, çok maharetli hadîscilerden baskalari faydalanamazlar.

12- Buhârî, çok defa zahiren az faydali görünen bir husus için bâb basligi yazar, lâkin mütefekkir olan kimse bunun hakikatini arastirdigi zaman faydasina nail olur:" UX=> U J^-^II Jjî 4^' = Kisinin, biz namaz kilmadik demesi babi" sözü gibi (Mevâkîtu's-Salât, 26. Bâb). Çünkü Buhârî bununla, böyle söylemeyi kerîh görenleri redde isaret etmistir.

Ben derim ki: Bunlarin çogu Abdurrezzâk (211/826) ile Ibn Ebî Sey-be (235/849)'ye, musannaflarmin bâb basliklari hakkinda muahezeler ve delil ile susturup, serzenis etmelerdir. Çünkü onlarin musannafla-rmda haberlerin sâhidleri sahâbîlerden ve tabiîlerden rivayet edilir.

123 Bu "Suvâ" kelimesi, Yûsuf Sûresi, 72. âyette geçmektedir. Böylesi ile, bu iki kitabi mümârese eden (dürüsüp çalisan) kimseden ve bunlarin içindekilere muttali' olandan baskasi faydalanmaz.

13- Buhârî çok defa kitâb ve sünnetten akil ile anlasilan âdabi, bir nevi' istidlal ile ve Peygamber (S) zamaninda mevcûd olan âdetler ile ortaya çikarir. Böylelerinin güzelligini ancak edebiyat kitâblarina mü-mârese eden, yâni onlara dürüsüp çalisan ve aklini kendi kavminin edebiyat meydaninda cevelân ettiren, sonra da bu âdâb için sünnetten bir asil arastiran kimse erisebilir (Burada kasdedilen âdâb, belki âdâb-i muaseret ve ahlâkî davranislardir).

14- Buhârî çok kere hadîsin sâhidlerini âyetlerden, âyetin sâhidle-rini de hadîslerden getirir. Bunu da birbirlerine yardim etmeleri ve bâzisinin önünde bâzi mücmellerin (anlasilmaz seylerin) yakin ve tahkik veçhile görünmesi için yapar. Böylece muhaddisin "Bu âmm ile mu-râd, mahsûstur", yâhud "Su hâss ile murâd edilen, âmmdir" kavli ve benzerleri gibi olur. Bu ve benzerleri de ancak delici bir anlama ve hâzir bir kalb ile erisilebilir.

Iste bu, Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'ini okumak ve anlamak isteyen için ezber edilip iyice bilinmesi zarurî olan bir mukaddimedir. "Evvel ve âhir hamd Allah'a mahsûstur" 124.

15- el-Câmi'u's-Sahîh Üzerine Meydana Getirilen Eserler

Birçok Islâm âlimleri eî-Câmi'u's-Sahîh üzerine çok çesitli arastirmalar ve çalismalar yapmislar, onun muhtevasini her cebhesiyle incelemisler, hattâ her kelimesiyle mesgul olup, çesitli bakimlardan büyük küçük pekçok eserler meydana getirmislerdir. Bu eserlerin listeleri

umûmî kaynak kitâblarda verilmistir. Biz burada bunlardan ehemmiyetli bir bölümünün listesini târîh sirasiyle veriyoruz:

Rlgiv

a) Buhârî'nin Hâl Tercemesi Kitâblari

1. Semsüddîn ez-Zehebî (748/1348), Tercemetu'l-Buhârî (Ahbâru'l-Buhârî), Tezkire, s.556.

2. Alî ibn Abdilmuhsin ed-Devâlîbî (858/1454), Tercemetu'l- Buhârî, Ibnu Imâd, Sezerât, II, 293.

3. Ismâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Aclûnî el-Cerrâh (1162/1748), el-FevâIdu'd-Derârî.

124 Sâh Veliyyullah ed-Dihlevî, Serhu Terâcumi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî, (Haydarâbâd 1323), s.2-6.

4. Ebû Bekr Abdulkaadir ibn Abdillah el-Ayderûsî el-Yemeni (1038/1629), Risale fî Menâkibi'î-Buhârî.

5. Ahmed ibn Alî ibn Muhammed el-Beskirî, Risale fî Menâkibi'l-Buhârî.

6. Cemâlu'ddîn el-Kaasimî ed-Dimaskî (1332/1914), Hayâtu'I-Buhârî (Zirikh, 11,131; Kehhâle, III, 157), Sayda 1330 125.

b) el-Câmi'u's-Sahîh'e Serh Yazanlar

1. Ahmed ibn Muhammed el-Hattâbî (386/996), flâmurs-Sünen.

2. Ebû Hasen Alî ibn Halef ibn Abdilmelik el-Kurtubî ibnu Battal (440/1057).

3. Muhammed ibn Saîd ibn Yahya ibn ed-Dubeysî el-Vâsitî (637/1239), Serhu Müskili'l-Buhârî.

4. Yahya ibn Seref en-Nevevî (676/1278), Serhu Sahîhi'l-Buhârî. y: 5. Abdulkerîm ibn Abdinnûr ibn Munîr el-Halebî (735/1336), el-*? Bedru'1-Munîru's-Sârî fî'1-Kelâm aîe'l-Buhârî.

6. Muhammed ibn Abdillah ibn Mâlik (672/1273), Sevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh H-Müsküâti'î-Câmi'i's-Sahîh.

7. Ahmed ibn Ahmed el-Kürdî (763/1362), ehîkdu'1-Celî fî Halli Iskâli'l-Câmi'i's-Sahîh.

8. Muhammed ibn Yûsuf ibn Alî el-Kirmânî (786/1384), el-Kevâkibu'd-Derârî fî Serhi'i-Buhârî I26.

9. Muhammed ibn Bahâdir ez-Zerkesî(794/1392\et-Tenkîh li-Elfâzi'î-Câmi'i 's-Sahîh.

10. Umer ibn Alî ibnu'l-Mulakkin (805/1402), et-Tevdîh li-Serhi'l-Câmi'i's-Sahîh.

11. Abdurrahmân ibn Umer ibn Reslân el-Bulkînî (824/1421), el-Ifhâm îi mâ fî Sahîhi'l-Buhârî mine'l-Ibhâm.

125 Bunlarin kaynaklari:

Hatîb el-Bagdâdî (463/1070), Târîhu Bagdâd, II, 4-34.

Ebû Abdillah Muhammed ibn Ahmed ... Guncâr el-Buhârî (412/1021), Târîhu Buhârâ. Ebû Abdillah Muhammed ibn Abdillah el-Hâkim (405/1014), Târîhu Nîsâbûr. Tâcuddîn es-Subkî, Tabakaatu's-Sâfliyye, II, 2-19.

126 Bu serhler içinden bilhassa çok faydalandigimiz dört tanesi:

a) el-Kirmânî (786/1384), el-Kevâkihu'd-Derârî,,., mantikî münâkasa bakimindan;

b) Ibn Hacer (852/1448), Fethu'I-Bâri, Ebû Zerr rivayetini esas almis {Feth, s.5), kendinden önceki kitâblardan genis ölçüde istifâde etmis, Buhârî'nin kaynaklari bakimindan daha fazla bilgiler ihtiva eder;

c) Aynî (855/1451), Umdetu'l-Kaarî, râvîler hakkinda verdigi bilgiler, hadîslerin mantikî, fikhi münâkasasi ve nahvî izahlari bakimindan;

ç) Kastallânî (923/1517), Irsâdu's-Sârî, Yûnînî nüshasini esas almistir (s.39-40) Sa-hîh'in rivayetlerinin tenkîdi bakimindan ehemmiyetli olup, bunlar birbirlerini tamamlarlar (Buhârî'nin Kaynaklari, s.158).

12. Muhammed ibn Ebî Bekr ed-Demânînî el-Mâlikî (827/1424), Mesâbihu'I-Câmi'i's-Sahîh.

13. Muhammed ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Kufeyrî (831/1428), el-Kevkebu's-Sârî fî Serhi'i-Buhârî.

14. Muhammed ibn Abdinnaîm Mûsâ el-Birmâvî (831/1428), el-LâmI'u's-Sabîh ale'LCâmi'i's-Sahîh.

15. Yahya ibn Muhammed ibn Yûsuf ibn el-Kirmânî (833/1430), Mecma'u'l-Bahreyn ve Cevâhiru'l-Hibrayn fî Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

16. Alî ibn Huseyn ibn Urve el-Mesrikî el-Mevsilî el-Hanbelî (837/1434), el-Kevkebu 's-Sârî.

17. Ibrâhîm ibn Muhammed ibn Halîl Sibt ibn el-Acemî (841/1438), et-Telkih li-Fehmi Kaarî's-Sahîh.

18. Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Merzûk el-Hafîd (842/1439), el-Metceru'r-Rabîh ale'l-Câmi'i's-Sahîh.

19. Muhammed ibn Muhammed ibn Yûsuf es-Sâfiî el-Menzilî (852/1448), Teysîru Menheli'l-Kaarî fî Tefsiri Müskili'l-Buhârî.

20. Ahmed ibn Alî ibn Hacer el-Askalânî (852/1448), Hedyu's-SârîMu-kaddimetu Fethi'1-Bârî; Fethu'1-Bârî fî Serhi'i-Buhârî.

21. Mahmûd ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Aynî (855/1451), UmdetuTKaarî fî Serhi'i-Buhârî.

22. Muhammed ibn Muhammed Alî en-Nuveyrî (857/1453), Ta'iîk ale'l-Buhârî.

23. Muhammed ibn Fahriddîn el-Abbâs el-Medenî (860/1455).

24. Ahmed ibn Ibrâhîm ibn Muhammed ibn Halîl el-Halebî (884/1479), et-Tavzîh li'1-Evhâmi'i-Vâkiati fî's-Sahîh.

25. Ahmed ibn îsmâîl ibn Usmân el-Gûrânî (893/1489), el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi'l-Buhârî.

26. Ebu'l-Bakaa Muhammed ibn Alî ibn Halef el-Ahmedî es-Sâfiî (910/1504), el-Bâriu'1-Fasîh fî'î-Câmi'i's-Sahîh (Hediyyetu'l-Ârifîn, 11,224).

27. Celâluddîn es-Suyûtî (911/1505), et-Tavsîh ale'l-Câmi'i's-Sahîh.

28. Ismâîl el-Cerrâhî (?) (915/1510), el-î'lâmbi-Serhi Ehâdîsi Seyyidi'l-Enam. (Ismi ve vefati bir tesbîte göre: Ismâîl ibn Muhammed ibn Cerrah el-Aclûnî, 1162/1748).

29. Zekeriyyâ ibn Muhammed el-Ensârî (916/1511), Tuhfetu'1-Bâri bi-Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

30. Ahmed ibn Muhammed ibn Ebî Bekr el-Kastallânî (923/1517), Irsâdu's-Sârî fî Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

31. Ebu'l-Hasen Alî ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Halef el-Menûfî (939/1532), Menûatu'l-Kaarî.

32. Muhammed ibn Umer ibn Ahmed es-Sefîrî el-Halebî (956/1549), Serhu îddeti Ehâdîsi Sahîhi'l-Buhârî.

33. Abdurrahîm ibn Abdirrahmân ibn Ahmed el-Abbâsî (963/1556), Feyzu'1-Bârî fî Serhi Garîbi Sahîhi'l-Buhârî.

34. Usmân ibn îsâ ibn Ibrâhîm es-Siddîkî el-Hanefî (Takriben X. Hicrî Asir), Gâyetu't-Tavdîh.

35. Ebû Yûsuf Cemâluddîn ibn Umer ibn Hasen Leyâ (X. Hicrî Asir sonlari), Bugyetu's-Sâmî ve'1-Kaarî bi-Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

36. Ebû Zeyd Abdurrahmân ibn Muhammed ibn Yûsuf el-Ârif el-Fâsî (1036/1626), Tasnîfu Mesâmî Ii-Ba'zi Fevâidi'1-Câmi'; el-Havâsi'l-Ferîde.

37. Nûru'1-Hakk ibn Abdi'I-Hakk el-Buhârî es-Sâhcehân-âbâdî (1073/1663), Teysîru'l-Kaarî fî Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

38. Abdulkaadir ibn Alî ibn Yûsuf el-Fâsî (1091/1680).

39. Muhammed Ya'kûb el-Benbânî (Hicrî XI. Asir), el-Hayru'1-Cârî.

40. Abdullah ibn Salim ibn Muhammed el-Basrî (1135/1723), Ziyâu's-Sârî.

41. Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Abdilhâdî es-Sindî (1136/1723), el-Hâsiye ale'l-Buhârî, Kaahire 1300.

42. Ebû Abdillah Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Zekrî el-Fâsî (1144/1731), el-Hâsiye ale'l-Buhârî.

43. Ca'fer ibn Celâliddîn Muhammed Maksûd Âlim es-Sâhî (1160/1747), el-Feyzu't-Târî.

44. Ismâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Aclûnî (1162/1749), el-Feyzu'1-Cârî li-Serhi

Sahîhi'l-Buhârî.

45. Yûsuf Efendi-zâde Abdullah ibn Muhammed el-Hilmî (1167/1735), Necâhu'l-Kaarî lî-Sahîhi'1-Buhârî.

46. Ebu'n-Necâh Ahmed ibn Alî el-Usmânî el-Menînî (1172/1759), ed-Derârî fî Serhi Sahîhi'l-Buhârî.

47. Umer ibn Muhammed Arif en-Nehravâlî (Hicrî XII. Asir), el-Fevzu'n-Nebevî fî Usûîi'l-Hadîs ve Fehârisi'l-Buhârî ve Serhu'l-Kitâbeyn min Evveli Sahîhi'1-îmân ve'l-Ilm.

48. Ebû Abdillah Muhammed et-Tâvûdî ibn Sûde el-Murrî (1209/1795), Zâdu'1-Muciddi's-Sârî; el-Hâsiye ala Sahîhi'l-Buhârî; Kettânî, FIhrisu'l-Felâris, 1,185-190.

49. Hasen el-Adevî el-Hamzavî el-Mâlikî (1303/1885), en-Nûru's-Sârî ipin Feyzi Sahîhi'î-Buhârî.

50. Ibrahim Hasen el-Mevcî (?), Tercemetu'l-Cüz'i'l-evvel min Sahîhi 1-Buhârî.

51. Muhammed Enver el-Kesmîrî (?),Feyzu'l-Bârîalâ Sahîhi'l-Buhârî, Kaahire 1938 ni.

<u>c) el-Câmi'u's-Sahîh'i Özetleyenler</u>

(Muhtasar Yazanlar)

'"1. Eyyûb ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Yûsuf el-Firabrî (320/932), el-Evâh'i's-Sihâh.

127 Kastallânî, trsâdu's-Sârî, Mukaddime, s.41-44; Kâtib Çelebi, Kesfu'z-Zunûn, I, 541-555; II, müteaddid sahîfeler; Brockelmann, GAL, 1,157, Supp. I, 260-265; Fuad Sezgin, GAS, I, 115-128.

2. Muhammed ibn Muhammed el-Mervezî el-Kusmeyhenî (389/999), Cüz'un îlhi'l-Hadîsu'l-mietu'l-Muhrece min Kitabi Sahîhi'l-Buhârî.

3. Ebu'l-Kaasim Alî ibnu'l-Hasen ibn Muhammed ibn Ubeydillah el-Yezîdî (488/1095), Irsâdu's-Sârî ile'htisârî Sahîhi'l-Buhârî.

4. Abdu'1-Hakk ibn Abdirrahmân ibn Abdillah el-Ezdî (581/1185).

5. Ahmed ibn Umer el-Ensârî el-Kurtubî (656/1258).

6. Yahya ibn Seref en-Nevevî (676/1278), Serhu'l-Buhârî: a) Telhîsu Serhi'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye ve Izahi Hikemihâ ve'stinbâti Maânîha'l-Bâriza ve'1-Hafiyye, b) Telhîsu Serhi'Î-Elfaz ve'LMaânî mima Tadammanahu Sahîhu'l-Buhârî.

7. Abdullah ibn Saîd ibn Ebî Cemre el-Ezdî (699/1300), Cem'u'n-Nihâye bi-Ba'zi'î-Hayr ve'1-Gâye; Behcetu'n-Nufûs ve Tahalliha ve Ma'rifetimâ aleyha velehâ el-Merâ'î'd-Dâlle alaFadhMuhtasari'l-Buhârî el-Müsemmâ bi-Behcet...

8. Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Ahmed es-Sercî el-Ezdî (893/1488), et-Tecrîdu 's-Sarîh li-Ehâdîsi'1-Câmi'i's-Sahîh.

9. Ebû Alî Muhammed ibn îsâ ibn Abdillah ibn Harzûz (960/1552), el-Kevkebu 's-Sârî fî'htisâri '1-Buhârî.

10. Yahya ibn Muhammed (Takriben 1300 Hicrî), Telhis... alâ Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahîh.

11. Mustafâ Muhammed Umâre, Cevâhiru'l-Buhârî, Kaahire 1341.

12. Ikinci Ordu Dokuzuncu Alay Müftîsi Hafiz Umer Ziyâuddîn Da-gistânî (vef. 1340), a) Sunenu'l-Akvâli'n-Nebeviyye min Ehâdîsi'î-Buhâriyye, Istanbul 1308; b)ZübdetuWuhârî, Istanbul 1330, Türk-çesi: Trabzon 1341.

13. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, eî-Eîfu'î-Muhtâre min Sahîhi'l-Buhârî, Kaahire 1959 I28.

ç) Bâb Basliklari Hakkinda Eser Yazanlar

1. Ebû'l-Abbâs Ahmed ibn Muhammed ibn Mansûr ibni'l-Munîr el-Iskenderî (683/1284), Kitâbu'l-Mutevârî ala Terâcimi'l-Buhârî.

2. Mustafâ ibn Muhammed el-Kastamonî (981/1573), Serhu Evâili Sahîhi'LBuhârî.

3. Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Abdilhâdî es-Sindî el-Eserî (1136/1723), el-Fevâidu'lMutealhka bi-Sahîhi'1-Buhârî.

4. Veliyyullah Ahmed ibn Abdirrahîm ed-Dihlevî (1176/1763), Risale Serh Terâcimi Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî, Haydarâbâd 1323 Hicrî.

5. el Kaaid (1225/1810), Fihrist Ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî.

6. Huseyn ibn Salim es-Sebâsî... (1299/1882), Risale fî Zikri Adedi mâ Verede mine'l-Ehâdîs fî Ebvâbi'hBuhârî.

7. Abdurrahîm Enbâr, Hidâyetu '1-Bârî ilâ Tertibi Ehâdîsi el-Buhârî, Kaahire 1340.

128 Fuad Sezgin, GAS, I, 126-128.

d) Okunmasiyle ilgili Hususlar

(Âdâb ve Usûller)

Hakkinda Eser Yazanlar

1. Ebû Hâmid Muhammed el-Kudsî es-Sâfiî (888/1413), Kitâbu Tuhfeti'l-Ka'arî inde Hatmi'l-Buhârî.

2. Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Muhammed es-Sahâvî (902/1497), Umdetu'l-Kaarî ve's-Sâmi' fî Hatmi's-Sahîhi'1-Câmi'.

3. Celâluddîn Ahmed ibn Hayreddîn el-Kerekî (912/1506), et-Tirâz îi'î-Kaarî Yevme Hatmi Sahîhi'l-Buhârî.

4. Muhammed ibn Salim ibn Alî et-Tabelâvî (966/1559).

5. Alî el-Kaarî el-Herevî (1014/1605), Âdâb (Dirâb) el-Kaarî ala Evveli Bâbi'l-Buhârî.

6. Alî ibn Ahmed ibn Muhammed ibn Hâlid el-Hazrecî (1033/1633), et-Tavzîh fî Hatmi

Ehâdîsi'l-Câmi'i's-Sahîh.

7. Abdu's-Selâm ibn Mahmûd ibn Muhammed ibn Muh. el-Adevî (1033/1623).

8. Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Zekeriyyâ el-Gazzî (1167/1756), Durûs fî'1-Keîûm alâ'l-Câmi'i's-Sahîh.

9. Bahâuddîn ibn Mu'min (1187/1773), Kâfî'l-Kaarîli-Sahîhi'1-Buhârî.

10. Muhammed ibn Kaasim ibn Muhammed el-Cessûs (1182/1768), Mukaddime alâ Sahîhi'l-Buhârî.

11. Muhammed ibn Muhammed et-Tatvânî, Ithâfu'l-Kaarî Serhu'l-Buhârî.

12. Abdurrahmân el-Bennâ' es-Sââtî, Irsâdu'î-KaarîUa'1-Istihâre min Sahîhi'l-Buhârî, Kaahire 1937.

e) Seyhleri ve Me'hazlari Hakkinda Eser Yazanlar

1. Abdullah ibn Adiyy ibn Abdillah el-Curcânî ibnu'l-Kattân (365/976); Esâmî men Ravâ anhum el-Buhârî.

2. Ebu'l-Hasen Alî ibn Umer ed-Dârakutnî (385/995), Zikru Esâmi't-Tâbün ve men Ba'dehum mimmen Sahhat Rivâyetuhu mine's-Sikaat inde Muhammed ibn Ismâîl el-Buhârî.

3. Ebû Nasr Ahmed ibn Muhammed el-Huseyn el-Kelâbâzî (398/1007), Esmâu Ricali Sahîhi'l-Buhârî.

4. Ebu'l-Velîd Süleyman ibn Halef el-Bâcî (474/1081), et-Ta'dîl ve't-Tecrîh îi-men harrace anhu'l-Buhârî fî'l-CâmVi's-Sahîh.

5. Ebu'l-Ferec Abdurrahmân ibmi'l-Hasen ibnu'l-Cevzî (597/1200), Ehâdîsu't-Ta'lîk.

6. Ebu'l-Fedâil el-Hasen ibnu'l-Muhammed el-Hasen es-Sagânî (650/1252), Esâmi' Suyûhi'î-Buhârî.

el-C.Cimi'u's-Snhîh i'7.crinr Bir Anistirma/127

7. Muhammed ibn Ahmed ibn Mûsâ ibn Abdillah el-Kufeyrî el-Aclûnî (831/1427), el-Muctebâ fî Ma'rifeti Esmâi men Zekerehum el-Buhârî bi-Ensâb ve'1-Elkaab ve'î-Künâ.

8. îbni Hacer el-Askalânî (852/1448), Ta'lîku't-Ta'lîk alâ Kitâbi'l-Buhârî.

9. Muhammed ibn Dâvûd ibn Muhammed el-Bâzilî (925/1519), Gâyetu'l-Merâm fî Ricâli'l-Buhârî ilâ Seyyidi'I-Enâm.

10. Ebû Muhammed Abdullah ibn Salim el-Basrî (1134/1721), Sahîhu'l-Buhârî ve Esânîduhu.

11. Abdurrahmân ibn Ebi'1-Hayr et-Tusterî en-Nasrabûnî, Ricali Sahîhi'l-Buhârî.

12. Hasen ibn Hasen Sûfî-zâde (1279/1862), Esâmi Ruvâti Sahîhi'l-Buhârî.

13. Muhammed ibn Muhammed ibn Alî el-Kûcîlî, Ikdu'î-Cumân el-Lâmi el-Muntakaa min ka'ri Bahri'î-Câmi'.

14. (?), es-Sahâbe eîlezîne ahrace lehum el-Buhârî fî Sahîhihi.

f) Buhârî ile Müslim'in Ricali Hakkinda Eser Yazanlar

1. Ebu'l-Hasen Alî ibn Umer ed-Dârakutnî (385/995).

a.Ricâlu'l-Buhârî ve Müslim.

b. Zikru Kavm mimmen ahrace lehum el-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ ve da'afehum en-Nesâî fî Kitâbi'd-Duâfâ.

c. Esmâu's-Sahâbe elletî'ttafaka fîha'l-Buhârî ve Müslim ve men infarede kullun minhumâ.

ç. Risale fî Beyâni ma 'ttafaka aleyhi'l-Buhârî ve Müslim ve men infarede bihî ahaduhumâ ani'l-âhari.

d. Kitâbu't-Tetebbu' vehuve mâ uhrice ala's-Sahîhayn velehu illetun.

2. Ebû Abdillah el-Hâkim en-Nîsâbûrî (404/1014),

a. Tesmiyetu men ahracahum el-Buhârî ve Müslim.

b. el-Medhal ilâ Ma'rifeti's-Sahîhayn.

3. el-Huseyn el-Ceyyânî (498/1105),

a. et-Tenbîh alâ'l-Evhimi'l-Vâride fî's-Sahîhayn.

b. Takyîdu'lMuhmel ve Temyîzu'î-Müskil fî's-Sahîhayn.

4. Muhammed ibn Tâhir ibn Alî el-Kayserânî (507/1113), el-Cem'beyne Ricali's-Sahîhayn.

5. Muhammed ibn Ismâîl ibn Halfûn (636/1238), el-Mu'lim hi-Esâmi Suyûhi'l-Buhârî ve Müslim.

6. Ahmed ibn Ahmed ibn Mûsâ el-Hakkârî (763/1362), Ricâlu'l-Buhârî ve Müslim.

7. Yahya ibn Ebî Bekr el-Âmirî (893/1488), er-Riyâzu'1-Mustatâbe fî Cümletimen ravâ fî's-Sahîhayn mine's-Sahâbe.

8. Abdu'1-Ganî ibn Ahmed el-Bahrânî es-Sâfiî (1174/1761), Kurratu'l-Ayn fî Dabti Esami Ricali's-Sahîhayn.

g) Sahîhayn'in Müskil

Lügatlerini Açiklayanlar

1. Muhammed ibn Ebû Nasr el-Humeydî (488/1095), Tefsîru Garîbi mâ fî's-Sahîhayn.

2. Ebû Ishâk Ibrâhîm ibn Yûsuf ibnu Kurgûi (569/1173), Serhu Müskilâti's-Sahîhayn el-Mustahrac min Mesâriki'l-Envâr Îi'î-Kaadî Iyâd.

3. Abdurrahmân ibn Alî ibn Muhammed ibnu'l-Cevzî (597/1200), Kes-fu Müskili's-Sahîhayn.

4. Halil ibn Keykeldî ibn Abdillah (761/1359),

a. Müskilu 's-Sahîhayn;

h. Kesfu'n-Nikaab amma revâ's-Seyhâni li'1-Ashâb.

g) Sahîhayn'in Sartlarina Göre Müsterek Hadîslerini ve Eklerini Biraraya Toplayanlar

1. Muhammed ibn Abdillah el-Cevzekî (338/998), el-Cem' beyne's-Sahîhayn.

2. Halef ibn Muhammed ibn Alî el-Vâsitî (401/1011), Etrâfu's-Sahîhayn.

3. Muhammed ibn Abdillah el-Hâkim en-Nîsâbûrî (404/1014), el-Müstedrek ala's-Sahîhayn.

4. Muhammed ibn Ebî Nasr el-Humeydî (488/1095), el-Cem' beyne's-Sahîhayn.

5. Ebû Nuaym Ubeydullah ibnu'l-Hasen ibn Ahmed ibn el-Haddâd (517/1123), el-Cem' beyne's-Sahîhayn.,

6. Abdu'1-Hakk ibn Abdirrahmân ibn Abdillah el-Isbilî ibnu'l-Harrât (581/1185), el-Cem' beyne's-Sahîhayn.

7. Abdu'1-Gânî ibn Abdi'l-Vâhid el-Cemmâilî (600/1203), Umdetu'l-Ahkâm mimma'ttafaka aleyhi'1-Imâm el-Buhârî ve Müslim.

8. Ebû Hafs Umer ibn Bedr ibn Saîd el-Mevsilî (622/1225), el-Cem' beyne's-Sahîhayn.

9. Ebu'1-Mecd Ismâîl ibn Hibetillah ibn Saîd el-Mevsilî ibn Bâtîs (655/1257), el-Beyân amma'ttafaka aîeyhi's-Seyhân.

10. Ahmed ibn Abdirrahmân ibn Muhammed el-Makdisî el-Harîrî (758/1357), Mufîdu's-Sâmi' ve'1-Kaarîmimma'ttafaka aleyhi Müslim ve'1-Buhârî.

11. Umer ibn Reslân el-Bulkînî (805/1403), Serh Zevâid Müslim alâ'l-Buhârî.

12. Muhammed Serîf Ibn Mustafâ et-Tokadî, AhkImu's-Sahîhaynl29.

129 Fuad Sezgin, GeschIchte des Arabischen Schrifttums, I, 115-134.

13. Muhammed Habîbullah es-Sinkîtî, Zâdu'l-Müsiim flmâ'ttafaka aleyhi'l-Buhârî maa Müslim.

14. Muhammed Fuâd Abdu'1-Bâkî, eî-Lu'luu ve'1-Mercân fîma'ttafaka aleyhi's-Seyhân, Kaahire 1368/1949 I3°.

h) el-Câmius-Sahîh'in Baskilari

Buhân'nmeî'Câmi'u's-Sahîh'i çesitli memleketlerde müstakili olarak veya serhlerinden bâzilari ile birlikte birçok defalar basilmistir. Bunlarin ögrenebildigimiz bâzi baskilarini yer ve tarihleriyle birlikte sunuyoruz:

Misir Baskilan:

1279 Tasbasma, hamisinde Hasen el-Advî Serhi. 1299-1309 Hamisinde Sindî hasiyesi.

1299-1300-1320 Mehmed Mustafâ Matbaasi, hamisinde Sindî hasiyesi, Kastallânî ve Seyhu'l-Islâm Zekeriyyâ el-Ensârî serhlerinden takrirler vardir.

1304 Matbaatu'l-Hayriyye.

1305 Matbuatu Seref. 1306-1309 Matbaatu'l-Meymeniyye.

1348 Idâretu't-Tibâati'l-Munîriyye; hadîsler rakamli.

Bulak Baskilari:

1280, 1286, 1289, 1296, 1311-1313 Yûnînî nüshasi. Hind Baskilan:

1269 Bombay Mebi'; 1869; 1270-1890 Dehlî; 1873 Mutah. Âsitâne Baskilari:

1315 Matbaatu'l-Âmire. 1325

Avrupa Baskilari:

1862-1868 Leiden, üstâd E. Krehl'in i'tinâsiyle. 1907-1908 Leiden, Ludolf Krehl. 1876 Petersburg.

130 Burada el-Câmi'u's-Sahîh üzerine meydana getirilmis olan eserlerden 130 kadarinin listesini sunmus olduk. Bunlarin disinda müellifleri ve târihleri belli olan ve belli olmayan, bununla uzak yakin ilgili daha bir hayli eserler oldugu gibi, buradakiler üzerine yazilmis serh, hasiye, ta'lîk, tavzih, terceme, Istatistik vesaire seklinde daha pek çok çalismalar ve eserler de mevcûddur. Bundan sonra da yeni yeni çalismalar olacaktir. Iste bu durum, Kur'ân'dan sonra Islâm'in en mühim kitabinin nail oldugu hüsnü kabul ve mazhariyetin açik delilidir.

131 Mu'cemu'l-Matbuâti'l-Arabiyye... I, 534-536.

i) Buhârfnin Hayâti ve Eserlerinden :

Bahseden Bâzi Kitâblar Fihristi

Kitâblar müelliflerinin meshur olan isimlerinin bas harfleri sirasina göre verilmistir:

Abdu'l-Kaadir ibn Abdillah el-Ayderûs, Risale fî Menâkibi'l-Buhârî. ¦[Abdurrahmân Esref, Tezkiretu'l-Hikem (Bulak 1252), s. 186.

Ahmed Emîn, Duha'l-Islâm, II, 110-119.

Ahmed Naîm, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, Mukaddime, Istanbul 1928.

Alî el-Kaarî, Serhu Nuhbeti'l-Fiker (Istanbul 1327), s.65,142,196.

....., Bustânu'l-Muhaddisîn, 100.

Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, GAL I, 157. " , GAL. Supp. I, 260-265.

, Encyclopedie de 1'IsIâm, I, 803.

Cemâluddîn el-Kaasimî ed-Dimaskî, Hayâtu'l-Buhârî, Sayda 1330.

Cemâluddîn Muhammed ibn Abdillah ibn Mâlik, Sevâhidu't-Tavzîh ve't-Tashîh li-Müskilâti'1-Câmi'i's-Sahîh, Haydarâbâd 1319.

Dâiretu'l-Maârif, Beyrut 1881, V, 229.

Ebû Abdillah Muhammed ibn Ahmed ez-Zehebî, el-Mugnî fî Tabakaati'l-Muhaddisîn, Feyzullah Ef. Ktp. rak. 1528.

Ebû Bekr Muhammed ibn Hayr, Fihristu'bni Hayr, 1894-1895.

Ebû Ca'fer Muhammed ibnu'l-Hasen et-Tûsî, Fihristu't-Tûsî, Kal-kutta 1853.

Ebu'1-Fidâ, el-Muhtasar min Ahbâri'l-Beser, Misir 1323, II, 48.

Ferrâ, Tabakatu'l-Hanâbile, s.201-203.

Fihristu'l-Ezheriyye, I, 402.

Fuad Sezgin, Buhârî'nin Kaynaklari^ Istanbul 1956.

" , Geschichte des Arabischen Schrifttums, (Leiden 1967), I, 115-134, Madde:69.

Haci Halîfe (Kâtib Çe\ehî),<Kesfu'z-Zunûn,Istanbul 1941,1,541-545 (I ve II. cildlerde Buhârî ve eserlerinin zikredildigi sahîfeler: 48, 49, 89, 227, 238,287,522,541, 564,571,572,1087,1392,1402,1420,1448, 1449, 1453, 1469, 1471, 1581, 1684).

Hafiz Nasruddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed Hatîbi Iskenderiyye, eî-Mutevârî alâ Terâcim Ebvâbi'î-Buhârî, Istanbul Umûmî Ktp. 115.

Hâkim ibnu'l-Beyyi', Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs, Kaahire 1957.

Hattâbî, Serhu'î-Buhârî, Feyzullah Ef. Ktp. rak.497.

Hazrecî, Hulâsâtu't-Tehzîb, Bulak 1301, s.327.

Havânsârî (I/^V-i), Ravdatu'l-Cennât, Veliyyuddîn Ef. Ktp. rak.29, varak: 159-161.

Hatîb el-Bagdâdî, Târîhu Bagdâd, Misir 1931, II, 4-34.

Hayruddîn Zirikli, eî-A'lâm....., VI, 258-259.

Ibn Ebî Hatim er-Râzî,e7-Cer/î ve't-Ta'dîl, Haydarâbâd 1952.

Ibn Ebî Ya'lâ, Tabakaatu'l-Hanâbüe, I, 271-279 (201-203).

Ibnu'1-Esîr, el-Kâmil fî't-Târîh, VII, 79.

el-Câmi'u's-Sahîh Üzerine Bir Arastirma/131

Ibnu'I-Esîr, el-Lubâb, I, 231.

Ibn Hacer el-Askalânî, Tehzîbu't-Tehzîb, IX, 47-55.

Ibn Hacer el-Askalânî, Mukaddimetu Hedyi's-Sârî li-Fethi'1-Bârî, 1-495.

Ibn Haldun, Mukaddimetu'bni Haldun, Kaahire (tsz), s.440-445; "el-Faslu's-Sâdis fî Ulûmi'l-Hadîs".

Ibn Hallikan, Vefeyâtu'l-A'yân, Bulak ..., I, 576-577 (III, 329).

Ibn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Misir 1932, XI, 24 vd.

Ibn Kesîr, el-Bâisu'1-Hasîs Serhu Ihtisari Ulûmi'l-Hadîs. Kaahire 1370/1951.

Ibnu'I-Imâd el-Hanbelî, Sezerâtu'z-Zeheb, Misir 1323, II, 134-136.

Ibn Nedîm, el-Fihrist, s.230.

Ibnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadîs, Kaahire 1328,*Haleb 1350/1931.

Ismâîl ibn Muhammed ibn Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, el-Fevâidu'd-Derârî, II, 308.

Ismâîl Pasa el-Bagdâdî, Hediyyetu'i-Ârifîn..., II, 16.

Islâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayini, II, 771-773 (Buhârî mad.); V, 47-54 (Hadîs mad.); X, 66-67 (Sahîh mad.).

Kastallânî, Serhul-Buhârî, I, 16-39.

Lutfî Abdu'1-Bedî', Fihrisu'l-Mahtûtâtu'l-Musavvere, II, 65.

Makdisî, el-Kemâl fi Ma'rifeti EsmâTr-Ricâl, II, 111-113.

Meksânî Ahmed Muhammed, Fihrisü'l-Müellifîn ve'1-Anâvîn, Tatvan (el-Magribu'1-Aksâ) 1372/1952.

Muhammed ibn Ca'fer el-Kettânî, er-Risâletu'1-Mustatrafe, Kara-çi 1379/1960.

Muhammed Muhammed EbûZehvi,eJ-flactfs ve'1-Muhaddisûn, Misir 1378/1959.

Muhammed Zubeyr Siddîkî, Hadith Literatüre, Ter. Yusuf Ziya Ka-vakci, Hadîs Edebiyati Târihi, Istanbul 1966, s.90-96.

Muhibbuddîn el-Hatîb, Mukaddimetu'l-Edebi'l-Mufred lii-Buhârî, Hind. 1306; Istanbul 1309.

Nevevî, Tehzîbu'1-Esmâ' ve'1-Lugât, I, 67-76.

Nevevî, el-Mübhemât fî'1-Hadîs, I, 34.

Safedi, el-Vâfî' bi'1-Vefeyât, Istanbul 1949, II, 206-209.

Seyyid, Fihrisu'î-Mahtûtâti'i-Musavvere, II, 120; III, 79.

Subhî Salih, Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuhu, Mütercim: Yasar Kandemir, Hadîs Ilimleri ve Istilahlari, Ankara 1973, s.96, 97, 338-339.

Subkî, Tabakaatu's-Sâfnyye, II, 2-19.

Suyûtî, Tabakaatu'l-HufTâz, XXI.

Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, Misir 1306, s.24, 37.

Semsuddîn Sâmî, Kaamûsu'l-A'lâm, II, 125.

Sevkaanî, Neyiu'l-Evtâr, Misir 1344, I, 10.

Tâhir el-Cezâirî, et-Tezkire, II, 15.

Tasköprî-zâde,Miftâhu's-Saâde veMisbâhu's-Siyâde, Haydarâbâd 1329.

Tasköprî-zâde, Türkçe tercemesi: Mevzûâtu'1-Ulûm, Istanbul 1313, I, 577 vd.

132/Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

Tayyibî, Kitâb fî Esmâ'i'r-Ricâl, II, 44-45.

Umer Rizâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifîn..., IX, 52-54.

Ya'fi'î, Mir'âtu'I-Cinân, II, 167-169.

Ya'kût el-Hamavî, Mu'cemu'l-Buldân, Misir 1906, II, 85-86. i . Yûsuf el-Iys, Fihrisu Mahtutâti'z-Zâhiriyye, VI, 234-235. ,fl Yûsuf Elyân Serkis, Mu'cemu'î-Matbuati'l-Arabiyye..., Misif '1346/1928, I, 534-537.

Zehebî, Tezkiratu'l-Buffâz, II, 122-124. * Zehebî, Siyeru'n-Nubelâ, VIII, 234-254.

Zeynuddîn el-Irâkî, Tabsiratu'l-Mubtedî ve Tezkiratu'l-Muntehî, Misir 1355/1957.

Zeynuddîn el-Irâkî, Fethu'î-Mugîs bi-Serhi Elfîyeti'l-Hadîs, Misir 1355/1957. ¦Ab j-

134/Sahîh-i Buhârî ve TercemcsI -----Ma'n b. îsâ----------

Ibrahim b. el-Munzîr-

-Cuveyriye b. Esma-Ma'n b. îsâ

Abdurrahmân — b. Mehdî

Abdullah b. Muhammed b. Esmâ----------Alî b. Abdiliah el-Medînî -

-Abdullah b. Vehb-- Yahya b. Saîd-----

-Yahya b. Süleymân-

- Abdurrahmân b. Mehdî--Sufyân b. Uyeyne-------

¦ Müsedded b. Musarhad. ----------.Sadak b. el-Fadl-

-Ebû Kuteybet el-Cârûdî--Abdurrahmân b. Mehdî--Abdurrahmân b. Mehdî-

-Abdullah b. Vehb--------

-ef-Humeydî Abdullah b, ez-Zubeyr-

----------el-Munzîr b. el-Valîd-

----------'Amr b. Alî-

-Muhammed b. el-Musannâ----------Yahya b. Süleymân-

-Muhammed b. Yahya Ebû Gassân--Abdullah b. El-Mubârek----------

-Ebû Ahmed Marrâr--------Muâz b. Esad-

-Abdullah b. Vehb-

¦Muhammed b. Ubeydillah-.....Kaala Mâlik-

-Kaala Ravh'an Mâlik-------

------Hallâd b. Yahya-------

¦Ebu'l-Velîd Hisâm.

-Ebû Asim ed-Dahhâk-—Ebû Nuaym el-Fadl-------Yahya b. Bukeyr-

-Abdulazîz b. AbdIllah--------Yahya b. Kaza'a-

--------Kuteybe b. Saîd-

¦ Abdullah b. Mesleme-

— îsmâîl b. Ebî Uveys.

— Abdullah b. Yûsuf

III

E •w'
¦a S "3
"¦ ra
X)
,„-. < 2
w

."S

_ «a
< 6 2,
1- < o
u e ti
N OJ

Xi el- ¦§

AYNÎ'YI BUHÂRÎ'YE BAGLAYAN RIVAYET ZINCIRLERINDEN BIRI

AYNÎ (855)

Abdurrahîm ibnu Ebi'l-Mahâsin ibn Abdirrahmân el-Irakîes-Sâfiî (806)

Alâuddîn Alî ibnu Usman Ibn Mustafâ et-Türkmânî

Ebu'l-Hasan Alî Ibnu ,i Muhammed s

ibn Hârûn el-Kaarî ?.

Abdullah ibnu'l-Hüseyn ibnu'I-Mubârek ez-Zebîdî

Ebu'I-Vakt Abdu'l-Evvel ibnu îsâ es-Siczî

Abdurrahmân ibnu Muhammed ibn el-Muzaffer ed-Dâvûdî

Abdullah ibnu Ahmed Hammûye

Ebû Alî Abdurrahmân ibnu Abdillah ibn Yûsuf el-Ensârî

Ebû Tâhir Ismâîl ibnu Abdilkavî

Ebu Amr

Usmân ibnu

Abdirrahmân

ibn Rasîk er-Rib'î

Ebu'l-Abbâs

Ahmed ibnu

Alî ibn Yûsuf

ed-Dimaskî

Hibetu'llah ibnu Alî ibn Mes'ûd

el-Bûsîrî

Ebû Abdillah Muhammed ibnu Berekât es-Saîdî

Ebû Abdillah

Muhammed ibn

Ahmed ibn

Hâmid el-Ertûhî

Alî ibn Umer el-Ferkaa

Kerîme bintu Ahmed d-Merzeviyyetu (463/1070) Ebu'l-Heysem Muhammed ibnu Mekkî el-KusmeyhePÎ

Ebû Abdillah Muhammed ibnu Matar el-Firabrî (320) Muhammed Ibn îsmâîl el-Buhârî (256)

138/Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi